

Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XXII. ročník Kčs 18.—, jednotlivé čísla po Kčs 3.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výťažky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955.

Dohliadací poštový úrad Bratislava 2 a Martin 1.

OBSAH

Ružička J., Činné prítčastie minulé — — — — —	205
Urbančok M., Postavenie predponových slovies s koreňmi <i>by-</i> a <i>bud-</i> v spisovnej slovenčine — — — — —	226

Diskusie

Jánošík A., Románske predikáty <i>san</i> a <i>don</i> v slovenčine — — — — —	248
Dvonč L., K otázke termínov <i>Juhoslovan (-ia)</i> , <i>juhoslovanský</i> — — — — —	251

Zprávy a posudky

Slovenská gramatika v taliančine, R. Schnek — — — — —	260
Dve jazykovedné konferencie, J. Oravec — M. Marsinová, I. Kotulič — M. Urbančok — — — — —	263
Slavisti R. Jakobson a C. H. Schoneveld v Bratislave, M. Hayeková — — — — —	266

Rozličnosti

Prírovnávacie slovko <i>že</i> , J. Ružička — — — — —	266
Soľníčka — slanička — slánka? M. Hayeková — — — — —	267
Pravopis názvov Charta spojených národov a Organizácia spojených národov. L. Dvonč — — — — —	268

ČINNÉ PRÍČASTIE MINULÉ

Jozef Ružička

1. Prehľad doterajších výkladov

Činné príčastie minulé typu *zavolaľší, -ia, -ie* sa v súčasnej spisovnej slovenčine vyskytuje omnoho zriedkavejšie ako činné príčastie prítomné typu *volajúci, -a, -e*. U našich súčasných spisovateľov nachádzame ho vo veľmi skromnej miere. Výnimkou sú iba diela Františka Hečka (romány *Červené víno* a *Drevená dedina*), v ktorých sme dovedna našli vyše dvadsať viet s činným príčastím minulým. V literárnych dielach, ktoré vznikli v tridsiatych a štyridsiatych rokoch nášho storočia, nachádzame priemerne len niekoľko príkladov na činné príčastie minulé. No aj v tomto období môžeme uviesť jednu výnimku — literárne dielo Mila Urbana, z ktorého sme si vypísali temer dvesto viet s činným príčastím minulým. Naši klasici nepoužívali tieto slovesné tvary v rovnakej miere. Kukučín ich má najmenej; Tajovský ich používa skromne, podobne aj Jesenský. Častejšie sa s nimi stretávame v jazyku Timravy a Jégého.

V jazyku odborných diel vydaných v čase od prvej svetovej vojny dodnes sú tvary činného príčastia minulého dosť časté. No aj tu možno pozorovať vzrastajúcu tendenciu vyhýbať sa spomenutým tvarom; v starších dielach je činných príčastí minulých omnoho viac než v súčasných. Ale aj v tejto oblasti možno poukázať napr. na knihu Miloša Gosiorovského *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia* (Bratislava 1951) ako na výnimku, lebo v nej nachádzame väčší počet príčastí typu *zavolaľší, -ia, -ie*.

Pravda, v prekladoch náučných aj umeleckých diel, najmä z ruštiny, sa tvary činného príčastia minulého používajú omnoho častejšie než v slovenských pôvodných dielach. Z tejto skutočnosti nemožno však vyvodzovať, že väzba s činným príčastím minulým je gramatickej stavbe slovenčiny cudzia a že ju treba pokladať aj dnes za rusizmus.

Ako zaujímavosť možno spomenúť, že aj v novinárskom štýle sa v ostatnom čase vyskytuje činné prídastie minulé niektorých slovies. Tak napr. v športovej rubrike Pravdy častejšie čítame tvary *vybehnuvši, vrátivši sa, vyskočivši, uniknuvši*...

Vidíme teda, že sa ani naši spisovatelia, ani ostatní používatelia písanej formy spisovného jazyka nestavajú k tvarom činného prídastia minulého rovnako. Daktorí sa im zámerne vyhýbajú, iní ich používajú nesmelo. Je možné, že postoj mnohých bol v ostatných dvadsiatich rokoch ovplyvnený náhľadom vysloveným v prvom ročníku Slovenskej reči.

Tu sa tvrdí, že tvary typu *študovavši* „sú už dávno mŕtve“. Krajne odmietavý postoj nepodpísaného autora vyúsťuje vo vete: „Nešpatme slovenčinu zbytočnými participiami na -vši.“¹

V súvislosti s uvedenou poznámkou z prvého ročníka Slovenskej reči treba sa spýtať, aký postoj zaujímali k činným prídastiam minulým autori našich starších i novších gramatík.

Samo Czambel v svojej *Rukoväti* píše, že činné prídastia prítomné i minulé „dodávajú slohu hladkosti, ale je žiadúce, aby sme ich neužívali v osnovách pre ľud určených“.² Podľa Czambela tvary prídastia sa tvoria z tvarov prechodníka čiže tvary typu *zavolavši, -ia, -ie* sa tvoria z tvarov typu *zavolavši*. Tieto minulé prechodníky však, ako konštatuje Czambel v § 220, ľudová reč nepozná. Inými slovami: prechodníky typu *zavolavši* ako aj prídastia typu *zavolavši, -ia, -ie* sa používajú iba v spisovnom jazyku. Czambel poznamenáva ešte aj to, že „minulých prechodníkov spravidla neužívame od slovies nedokonavých, ale predsa tvoríme z ich podôb prídastia minulé“. Uvádza pritom príklady *účinkovavši, robivši, ľahavši, rúhavši, vyšívavši* (§§ 220, 221). Czambel v § 221 poukazuje na to, že činné prídastia prítomné i minulé majú tú istú platnosť ako prívlastkové vety.

Taký význam, aký mala Czamblova kodifikácia v prvých troch desať-

¹ Aby sme videli nesprávnú argumentáciu i nesprávny postoj autora spomenutej poznámky k spisovnému jazyku, odcitujeme celú poznámku. „Strašné participiá na -vši. — Ešte stále nás strašia takéto „krásne“ vety: X. Y., študovavši na pražskej technike, otvoril si inžiniersku kanceláriu. — Participiá na -vši sú na posmech našej reči. Veď nik ich v hovorenej reči neužíva, čo pravdaže nevedí niektorým pánom redaktorom (napr. i zo Slovenského východu), aby v nich nenachodili akúsi osobitú krásu. Participií na -vši nemali by sme nikdy upotrebiť, lebo sú už dávno mŕtve. Toto stanovisko má i česká „Naše řeč“, ktorá už dávno od rokov bojuje proti nim. Tú istú vetu môžeme celkom dobre povedať i takto: X. Y. po štúdiách v Prahe otvoril si inžiniersku kanceláriu. — Nešpatme slovenčinu zbytočnými participiami na -vši. Ničomu tým neposlúžime.“ Slovenská reč I, 1932—1933, 64—65. — Redaktormi SR boli vtedy Henrich Bartek a Anton Prídavok.

² Samo Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vydanie, T. Sv. Martin 1919, 160.

ročiach nášho storočia, nadobudla v štvrtom desaťročí kodifikácia Jána Damborského.³

Damborský píše, že prídavia typu *zavolavší, -ia, -ie* sa tvoria z neurčitého kmeňa dokonavých slovies príponou *-vší, -všia, -všie* alebo *-ší, -šia, -šie*. O význame týchto prídaví sa tvrdí, že „označujú zakončený dej minulý“. V syntaxi sa zdôrazňuje, že činnými prídaviami „môžeme skracovať len vedľajšie vety prívlastkové, ktoré zastupujú prívlastok hlavnej (riadiacej) vety, pretože prídavia majú význam (platnosť) prídavných mien“. Nedostatkom Damborského výkladu je to, že podrobnejšie nepreberá tvorenie činných prídaví minulých. Ani význam týchto tvarov nie je vystihnutý správne.

Oveľa stručnejšie než Czambel a Damborský — a pritom chybné — hovorí o tvaroch činného prídavia minulého Ján Mihál, ktorý tieto tvary preberá v kapitole o tvorení prídavných mien.⁴ Mihál nespomína ani dôležitosť slovesného vidu pri tvorení týchto tvarov. Podľa príkladov, ktoré uvádza (*vedší, kryvší*), možno usudzovať, že Mihál pripúšťa tvoriť činné prídavie minulé od každého slovesa.

Tak isto neúplný a nesprávny je výklad o činnom prídaví minulom aj v gramatike J. Orlovského a L. Arany.⁵ Podľa tvarov uvedených v jednotlivých paradigmách treba usudzovať, že autori tejto gramatiky pripúšťajú tvoriť činné prídavie minulé od každého slovesa bez ohľadu na jeho vid i bez ohľadu na zakončenie slovesného kmeňa. Uvádzajú totiž tvary *byvší, nesi, padnuvší, pivší, rozumevší, volavší, hriavší, kupovavší, prosivší*.

Zlepšený výklad o tvorení a používaní tvarov činného prídavia minulého doniesol v svojej gramatike Belo Letz.⁶ Letz píše, že činné prídavie minulé „je vlastne sprídavený tvar neurčitého kmeňa, utvorený koncovkami *-vší, -všia, -všie: zavolavší, -ia, -ie, pochválivší, -ia, -ie...*“. V ďalšom Letz zdôrazňuje, že toto prídavie sa tvorí „obyčajne len od dokonavých slovies otvoreného kmeňa“. Treba pripomenúť, že aj Letzov výklad morfolologickej stránky veci je neúplný: nič nehovorí o zmenách hlások na konci neurčitého kmeňa, ani o tvaroch tvorených príponou *-ší, -šia, -šie*. V ďalšom Letz konštatuje, že „toto prídavie označuje završený minulý

³ Ján Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*, 5. vydanie v Nitre 1930. O prídaví sa hovorí v I. diele na str. 271 a v II. diele na str. 75.

⁴ Ján Mihál, *Slovenská gramatika s cvičeniami*, Bratislava 1943, 96.

⁵ J. Orlovský, L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946.

⁶ Belo Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950. O tvorení činného prídavia minulého sa hovorí na str. 336 a o používaní týchto tvarov vo vete na str. 483.

dej". Toto svoje tvrdenie dopĺňa v syntaxi vysvetlením, že prídastiami sa skracujú vedľajšie vety prídastkové, a to činným prídastím minulým pri nesúčasnosti, čiže vtedy, keď dej vedľajšej vety je skorší než dej hlavnej vety. Príklady, ktoré Letz uvádza, sú správne.

V našej novej Slovenskej gramatike, najmä v druhom a treťom vydaní, sa už vyčerpáva morfológická stránka činného prídastia minulého temer úplne, ale neuvádzajú sa všetky typy.⁷ Poukazuje sa už aj na to, že dlhá kmeňotvorná prípona sa skracuje okrem dvojhlásky *ia*. Ďalej sa konštatuje, že tieto prídastia sa vo vete používajú ako zhodné prídastky.

Z uvedeného prehľadu vidno, že naše gramatiky nepodávajú jednotný výklad činného prídastia minulého. Dokonca treba konštatovať, že ani v jednej gramatike nenachádzame úplný výklad ani tvaroslovnej stránky otázky, nehovoriac o tom, že syntaktická stránka otázky sa všeobecne od-
bavuje veľmi skúpo.

Nejednotný postoj používateľov spisovného jazyka, ako aj neúplný výklad v našich gramatikách si vyžaduje, aby sme venovali otázke činného prídastia minulého väčšiu pozornosť. Pozornosť treba venovať jednak tvaroslovnej stránke, jednak syntaktickému využitiu týchto tvarov.

V nasledujúcich častiach nášho článku rozoberieme tvaroslovnú aj syntaktickú stránku otázky činných prídastí minulých na základe bohatého materiálu, získaného dlhšou excerpciou rozličných spisovných textov.

2. Tvorenie činného prídastia minulého

Ak chceme zistiť všetky tvarové vlastnosti činného prídastia minulého, musíme prebrať všetky príklady, ktoré sme získali excerpciou. Najúčelnejším sa nám pritom zdá postupovať podľa jednotlivých vzorov.

Zo slovies podľa vzoru *volať* — *volám* máme doložené tieto činné prídastia minulé: *odovzdavší, podavší, vydavší sa, začervenavší sa, odchovavší, zanechavší, udavší sa, nepoznavší, zutekavší, sprisahavší sa, zozbieravší (sa), odohravší sa, opadavší, skotúľavší sa, dočítavší, pricupkavší, zavolavší, udavší sa*.

Ako vidno, ide tu o slovesá dokonavého vidu. Zo staršej literatúry máme niekoľko dokladov aj na činné prídastie minulé od nedokonavých slovies: *zakladavší, bývavší, trvavší, pomáhavší, mavší, vychádzavší, zasadavší, neumývavší sa*. Zväčša sú to doklady z diela Jozefa M. Hurbana.

Pri týchto slovesách neurčitkový kmeň nevykazuje nijakú zmenu, pretože sa končí na krátku samohlásku. Prípona činného prídastia minulého

⁷ Eugen Pauliny — Jozef Ružička — Jozef Štolc, *Slovenská gramatika*, 2. vydanie, Martin 1955, str. 256.

-vší, -všia, -všie sa pripína k nezmenenému neurčitkovému kmeňu: *dočítať* — *dočítavší*...

Od slovíes patriacich do vzoru *r o z u m i e ť* — *r o z u m i e m* máme označené tieto činné prídavia minulé: *vytrezvevší, otupevší, zbelevší, osprostevší, ochorevší, odznevší, počernevší, sčernevší*.

Vidíme, že v činnom prídaví minulom je koncová samohláska kmeňa krátka. Ide tu o alternáciu -ie/e-. Prípona činného prídaví minulého sa pripína k neurčitkovému kmeňu so skrátenou kmeňotvornou príponou: *otupieť* — *otupevší*...

Vo vzore *m i n ú ť* — *m i n i e m* je pomerne veľmi málo slovíes. Preto aj príkladov na činné prídavia minulé máme v tomto vzore len niekoľko: *pominuvší, ustrnuvší, spomenuvší si, vzplanuvší, skanuvší, splynuvší, namanuvší sa*.

Neurčitkový kmeň v infinitíve sa končí na dlhú samohlásku, ale pred príponou -vší, -všia, -všie sa dlhá samohláska skracuje. Je tu teda alternácia -ú/u-: *pominúť* — *pominuvší*.

Vzor *t r i e ť* — *t r i e m* je málo početný. Činné prídavie minulé je v ňom doložené pri týchto slovesách: *oprevší (sa), otrevší sa, pritrevší sa, umrevší, odumrevší, zavrevší (sa), zazrevší, pozrevší, uzrevší*.

V infinitíve pred príponou je dvojhláska *ie*, ale pred príponou činného prídaví minulého je krátka samohláska *e*. Aj tu hovoríme o alternácii -ie/e-: *umrieť* — *umrevší*.

Od slovíes vzoru *b r a ť* — *b e r i e m* máme častejšie doložené činné prídavia minulé: *prebravší sa, predravší sa*.

Prípona činného prídaví minulého -vší, -všia, -všie sa pripína k neurčitkovému kmeňu: *prebrať sa* — *prebravší sa*. V neurčitkovom kmeni niet zmeny, pretože sa neurčitkový kmeň končí na krátku samohlásku.

Hoci slovesný vzor *č e s a ť* — *č e š e m* je bohatý, máme len málo príkladov na činné prídavie minulé: *ukázavší sa, okúpavší sa, vydriapavší sa*.

Prípona -vší, -všia, -všie sa pripína k neurčitkovému kmeňu, ktorý je bez zmeny: *ukázať sa* — *ukázavší sa*.

Zo starších autorov (Vajanský, Podjavorinská) máme dva doklady na činné prídavie minulé utvorené od nedokonavých slovíes: *písavší, drie-mavší*. Ostatné patria dokonavým slovesám.

Slovesný vzor *ž a ť* — *ž n e m* je málo zastúpený. Aj činných prídaví minulých máme tu len niekoľko: *začavší sa, uznavší sa, zaujavší sa*.

Prípona -vší, -všia, -všie sa pripína k neurčitkovému kmeňu, ktorý ostáva bez zmeny: *začať sa* — *začavší sa*.

Slovesný vzor *p a d n ú ť* — *p a d n e m* je veľmi bohatý a dodnes je produktívny. Preto nie div, že v tomto vzore nachádzame veľa slovíes, ku ktorým sa bežne tvorí činné prídavie minulé. Uvedieme aspoň častejšie

doložené: *zmrznuvši, vypuknuvši, vykvitnuvši, poklesnuvši, zvrhnuvši, spadnuvši, odpadnuvši, zbehnúvši, dobehnúvši, zastihnúvši, ocitnuvši sa, sadnuvši si, nahnuvši sa, vzniknuvši, preniknuvši, stretnúvši, skrsnuvši, utrhnuvši sa, ufrknuvši, vystreknuvši, vyšľáhnúvši, vypuknuvši, vybuchnuvši, mihnúvši sa, stihnúvši, vrhnuvši, zožltnuvši, zhustnuvši, zmiznuvši, zmäknúvši, utiahnuvši sa.*

Prípona *-vši, -všia, -všie* sa pripína k neurčitkovému kmeňu, ktorého koncová samohláska sa skrakuje: *zmiznúť — zmiznuvši*. Ide tu teda o kvantitatívnu alternáciu *-ú/u-*. Pravda, nemožno hovoriť o skrakovaní v činnom príchasti minulom vtedy, keď v dôsledku rytmického krátenia je krátka samohláska už aj v infinitíve. Príklady: *vzbĺknuť — vzbĺknuvši, vzlietnuť — vzlietnuvši, zvládnuť — zvládnuvši, zaviaznuť — zaviaznuvši, vyklíznúť sa — vyklíznúvši sa.*

Práve na príkladoch tohto vzoru vidno, že činné príchastie minulé sa tvorí od tej podoby slovesného kmeňa, ktorá je v neurčitku.

Do vzoru *padnúť — padnem* sa zaraďuje aj sloveso *stať sa* a všetky jeho odvodeniny: *nastavši, ostavši, zostavši, zastavši, dostavši (sa).*

Od slovíes vzoru *biť — bijem* máme pomerne veľmi málo dokladov na činné príchastie minulé: *zakryvši, oživši, vypočuvši, dopočuvši sa, vysavši*. Pri týchto slovesách neurčitkový kmeň sa končí na krátku samohlásku; prípona *-vši, -všia, -všie* sa pripína k neurčitkovému kmeňu bez alternácie.

Dva príklady máme na činné príchastie minulé od nedokonavého slovesa *žiť*: *živši* (Jégé a Vajanský). Ostatné sú všetky od dokonavých slovíes.

Do tohto vzoru patria aj slovesá, ktoré majú v neurčitkovom kmeni dvojhlásku. Ak ide o slovesá typu *dospieť*, t. j. o slovesá s dvojhláskou *ie* v neurčitkovom kmeni, nastáva v nich alternácia: *dospieť — dospevši*.

Ale dvojhláska *ia* sa v neurčitkovom kmeni neskrakuje pri slovesách typu *usmiať sa*. Preto v činnom príchasti minulom týchto slovíes máme vlastne výnimku z rytmického zákona: *zasmiavši sa, usmiavši sa, zohriavši sa, zakliavši...*

Vzor *pracovať — pracujem* je síce veľmi bohato zastúpený a produktívny, ale na činné príchastie máme len málo príkladov: *opanovavši, odcestovavši, prísťahovavši sa, vystahovavši sa, prezimovavši*. Prípona *-vši, -všia, -všie* sa tu pripína k neurčitkovému kmeňu dokonavých slovíes. Pretože neurčitkový kmeň sa končí na krátku samohlásku, niet v ňom zmeny.

Niekoľko málo príkladov máme aj na činné príchastie minulé nedokonavých slovíes. Sú to zasa príklady zo starších autorov (Hurban, Laskomerický): *milovavši, nasledovavši, panovavši*.

Podľa vzoru *robiť — robím* sa časuje veľká skupina pravidelných slovíes. Je to produktívny vzor. Preto neprekvapuje, že tu máme veľa dokla-

dov aj na činné prídavné minulé, utvorené príponou *-vší, -všia, -všie*. Uvedieme len častejšie doložené: *prebuditvší sa, zachytivší, osadivší sa, vynorivší sa, položivší, navštívivší, zjavivší sa, pripojivší sa, navalivší, zrodilivší sa, vkročivší, ustúpivší, nastúpivší, zmenivší sa, vyplativší, naplnivší, skúsivší, strativší, zatvorivší, zvíťazivší, vrátivší sa*.

Prípona *-vší* sa pripína k neurčitkovému kmeňu dokonavých slovies. V kmeni niet alternácie, pretože sa končí na krátku samohlásku *i*.

Zo staršej literatúry (Hurban, Laskomerský) máme iba dva doklady na činné prídavné minulé nedokonavého slovesa: *chodivší, pôsobivší*.

Zriedkavé sú činné prídavné minulé od slovies vzoru *vidieť — vidím*. Prípona *-vší, -všia, -všie* sa pripína k neurčitkovému kmeňu. Tu však nastáva skracovanie dvojhlásky *ie* v krátku samohlásku *e*: *vyleteví, odsedevší, vykypeví*.

Na činné prídavné minulé od nedokonavých slovies máme dva doklady: *šumeví* (Vajanský), *sedevší* (Timrava).

Od slovies vzoru *držať — držím* tvorí sa činné prídavné minulé príponou *-vší, -všia, -všie*, ktorá sa pripína k neurčitkovému kmeňu dokonavých slovies. Dokladov máme veľmi málo, čo súvisí aj s tým, že tento vzor je pomerne chudobný. Príklady: *zryčavší, vykričavší, poležavší, pospavší*.

Od nepravidelných slovies sa činné prídavné minulé obyčajne netvorí. Máme doklady len zo staršej literatúry: *byvší* (od *byť*), *našedší* (od *nájsť*), *vyšedší* (od *vyjsť*), *zídevší sa* (od *zísť sa*). Dnes sa tieto tvary už nepoužívajú.

Tvaroslovnú problematiku činného prídavného minulé možno zhrnúť do týchto bodov:

1) Činné prídavné minulé v súčasnej spisovnej slovenčine sa tvorí iba príponou *-vší, -všia, -všie*: *urobivší, urobivšia, urobivšie; zavolavší, zavolavšia, zavolavšie*.⁸

2) Činné prídavné minulé sa tvorí len od slovies, ktorých neurčitkový kmeň sa končí samohláskou alebo dvojhláskou.

Ak sa neurčitkový kmeň končí *krátkou samohláskou*, nenastáva v kmeni žiadna zmena pred príponou *-vší, -všia, -všie*. Tak je to pri pravidelných slovesách týchto vzorov: *volať, brať, žať, česať, biť, pracovať, držať*. Napr.: *zavolavší, zobravší, požavší, sčesavší, zabivší, spracovavší, udrživší*. Sem patria aj tie slovesá zo vzoru *padnúť*, v ktorých sa dlhá

⁸ Tým sa uvádza na správnu mieru tradované gramatické pravidlo, že činné prídavné minulé sa tvorí príponou *-vší, -všia, -všie* alebo príponou *-ší, -šia, -šie*. Toto chybné pravidlo nachádzame napr. u Damborského, c. d. 271, u Mihála, c. d. 96, u Orlovského — Aranya, c. d. 190. Ešte aj Letz, c. d. 331, uvádza tvar *zanesší*, teda tvar utvorený príponou *-ší, -šia, -šie*. V našom materiáli máme tvary na *-ší* len od starších autorov: *našedší, vyšedší*.

samohláska kmeňotvornej prípony skracuje podľa rytmického pravidla: *vládnúť, odmietnuť, siahnúť* ... Tieto slovesá majú činné prídastie minulé: *ovládnuvši, odmietnuvši, siahnuvši* ...

Ak sa neurčitkový kmeň končí na dlhú samohlásku, pred príponou činného prídastia prítomného sa táto dlhá samohláska skracuje. Tak je to pri slovesách vzorov *minúť* a *padnúť*: *minuvši, padnuvši*. Tu hovoríme o striedaní samohlások čiže o kvantitatívnej alternácii -ú/u-: *minúť* — *minuvši, padnúť* — *padnuvši* ...

Podobne sa skracuje pred príponou -vši, -všia, -všie aj dvojhláska *ie*. Tak je to pri slovesách vzorov *rozumieť, trieť* a *vidieť*. Napr.: *porozumevši, zotrevši, uvidevši*. Tu ide o kvantitatívnu alternáciu -ie/e-.

Pri slovese *vziať* skracuje sa dvojhláska *ia*. Je tu alternácia -ia/a-: *vziať* — *vzavši*. Sloveso *vziať* patrí do vzoru *žať* — *žnem*.

Pri ostatných slovesách, ktorých neurčitkový kmeň sa končí na dvojhlásku *ia* a ktoré patria do vzoru *biť* — *bijem*, niet alternácie. To znamená, že aj pred príponou -vši, -všia, -všie je dvojhláska *ia*. Napr.: *zohriať* — *zohriavši, zakliať* — *zakliavši, rozliať* — *rozliavši, dopriať* — *dopriavši, okriať* — *okriavši, zasmiať sa* — *zasmievši sa, rozviať* — *rozviavši* ...

Tieto tvary predstavujú výnimku z rytmického pravidla, pretože sa v nich vyskytujú po sebe dve dlhé slabiky.

Od slovies, ktorých neurčitkový kmeň sa končí spoluhláskou, sa činné prídastie minulé netvorí. Netvorí sa teda činné prídastie minulé od slovies vzoru *nieť* — *nesiem*, ani od nepravidelných slovies *ísť, jeť*.

3) Činné prídastie minulé sa tvorí v súčasnom spisovnom jazyku iba od slovies dokonavého vidu. Preto sú správne utvorené tvary *uvideli, povolavši, poprosivši*, ale nie sú správne tvary *videvši, volavši, prosivši* ...⁹

Z uvedeného prehľadu podľa vzorov však vysvitá, že niektorí starší spisovatelia pomerne zriedkavo používali aj činné prídastie minulé nedokonavých slovies. Tieto tvary z hľadiska dnešnej gramatickej normy treba hodnotiť ako archaizmy.¹⁰

4) Činné prídastia minulé sa skloňujú ako mätko zakončené prídavné mená. Osobitosť týchto tvarov spočíva v tom, že ich pádové prípony sú vždy dlhé.

Z tejto formálnej vlastnosti však ešte nevyplýva, že činné prídastie mi-

⁹ Týmto sa opravuje nesprávne tvrdenie našich starších gramatik, že činné prídastie minulé možno tvoriť od dokonavých aj nedokonavých slovies. Už sme poukázali na to, že sa v gramatikách často uvádzali tvary typu *videvši, volavši, nesši*.

¹⁰ Možno dokonca tvrdiť, že tvary typu *volavši* neboli správne ani v staršom období spisovnej slovenčiny. Možno ich však vysvetliť neustálenosťou gramatickej stavby spisovného jazyka v takom bode, v ktorom sa spisovný jazyk nezhoduje s ľudovou rečou. Ľudová reč totiž nepozná kategóriu činného prídastia vôbec.

nulé je vlastne prídavným menom. Činné prídastie minulé (podobne ako činné prídastie prítomné typu *padajúci*, *-a*, *-e*) svojím významom neprestalo byť slovesným tvarom.

3. Význam činného prídastia minulého

Význam činného prídastia minulého možno pochopiť iba na základe syntagmatického rozboru viet. Východiskom takého rozboru je zistenie prísudzovacieho skladu čiže vymedzenie základných vetných členov.

Činné prídastie minulé sa obyčajne používa v spojitosti s podstatným menom, s ktorým sa zhoduje v páde, čísle a rode. Podľa toho, v akom vzťahu je činné prídastie minulé k podmetu vety, treba všetky prípady použitia činného prídastia minulého rozdeliť do dvoch skupín. V prvej skupine sú prípady, keď činné prídastie sa spája s podstatným menom, ktoré je podmetom vety. V druhej skupine budú potom všetky ostatné prípady, teda tie, v ktorých sa činné prídastie minulé pripína k podstatnému menu v inej vetnej funkcii než v podmete.

Význam činného prídastia minulého, spojeného s podstatným menom, ktoré je podmetom vety, možno si zistiť napr. rozborom vety: *Ruky prívržencov, medzitým poklesnuvšie, znova sa povztyčujú.* (Hečko)

V uvedenej vete sa vyslovujú dva deje (dve činnosti) — *poklesnúť a povztyčovať sa*. Obidva deje majú spoločného činiteľa, ktorý je gramatickým podmetom uvedenej vety. Tieto dva deje nie sú podané ako rovnocenné; ani ich vzťah k činiteľovi (podmetu vety) nie je ten istý.

Dej vyjadrený určitým tvarom slovesným sa spája so svojím činiteľom na základe prísudzovacieho (predikatívneho) vzťahu. Preto činiteľ tejto činnosti *ruky* je podmetom vety a dej *povztyčujú sa* je prísudkom vety. Podmet a prísudok sú základné vetné členy. Preto sa dej vyjadrený v prísudku vety pokladá za základný (hlavný) dej vety. Iné deje vyjadrené vo vete sa potom volajú vedľajšími (sprievodnými) dejmi. Obsahom prísudzovania (predikácie) v dvojčlenných činných vetách je konštatovanie, že činiteľ vykonáva nejakú činnosť alebo že nositeľ stavu je v nejakom stave. Vecný obsah slova, ktorým sa pomenúva činiteľ deja alebo nositeľ stavu, sa prísudzovaním (predikáciou) neobohacuje.

Druhý dej (vedľajší dej), vyslovený v uvedenej vete činným prídastím minulým *poklesnuvšie*, je spojený s podmetom vety *ruky* tiež na základe istého syntaktického vzťahu. Tu však nejde iba o prísudzovací vzťah, ale súčasne aj o určovací vzťah. Slovesným tvarom *poklesnuvšie* sa obohacuje vecný obsah slova *ruky* a súčasne sa rozsah pomenovania *ruky* zužuje. Preto slovesný tvar *poklesnuvšie* v uvedenej vete je prívlastkom podstatného mena *ruky*. Tým sa však obsah vzťahu medzi podstatným menom

ruky a slovesným tvarom *poklesnuvšie* úplne nevyčerpáva. Vyššie sme spomenuli, že obidva deje vyslovené v uvedenej vete majú spoločného činiteľa *ruky*. Teda slovo *ruky* je nielen bližšie určené slovesným tvarom *poklesnuvšie*, ale slovo *ruky* je aj činiteľom deja vysloveného slovesným tvarom *poklesnuvšie*. Inými slovami: podstatné meno *ruky* a prídastie *poklesnuvšie* sú spojené dvojnásobným vzťahom — prisudzovaním (predikáciou) i určovaním (determináciou). V uvedenej vete sa na gramatickej forme vyjadruje predovšetkým určovací vzťah medzi slovami *ruky* a *poklesnuvšie*; uvedené dve slová sa zhodujú v páde, rode a čísle. Prisudzovací vzťah medzi uvedenými slovami by sa výraznejšie vyjadril, keby sa väzba s prídastím nahradila úplnou vetou. Ani touto štylistickou obmenou by sa však neodstránilo určovacie (determinatívne) spojenie medzi podstatným menom *ruky* a dejom *poklesnúť*. Vidíme to pri porovnaní pôvodnej vety *Ruky prívržencov, medzitým poklesnuvšie, znova sa povztyčujú* so súvetím *Ruky prívržencov, ktoré medzitým poklesli, znova sa povztyčujú*. Určovací vzťah medzi podmetom hlavnej vety *ruky* a vedľajšou (podradenou) vetou *ktoré medzitým poklesli* sa vyjadruje formou vedľajšej vety: je to vzťažná prívlastková veta. Prisudzovací vzťah medzi podmetom hlavnej vety *ruky* a dejom vyjadreným v prísudku vedľajšej vety *poklesli* je vyjadrený tým, že na čele vedľajšej vety je zámeno *ktoré*, zastupujúce predmet hlavnej vety.

Uvedené syntagmatické vzťahy možno zistiť aj v iných vetách s činným prídastím minulým. Uvedieme si niekoľko príkladov:

„Čo je? Čo sa stalo?“ zasypali ho zo všetkých strán otázkami *dobehnuvší* mládenci. (Urban) — A tu zrazu nečakano i vybúšila jeho nespokojnosť, *nazhromaždivšia* sa medzitým. (Šoltésová) — Nepriaznivo na rozvoj robotníckeho hnutia v Uhorsku pôsobila reakcia, *nastavšia* po porážke Parížskej komúny v celom rade európskych krajín. (Gosiorovský) — Jeho pamäť *nesiahala* až ku dňu narodenia a taktiež neznal dňa, kedy zomrel otec, *odovzdavší* mu chalupu s dlžobami. (Jilemnický) — Ale *ostavší* cestár díval sa zbožne za ním, potom pozrel dookola, či niečo ľudí pod stenami a či videli, že sa s ním zhováral. (Timrava) — My, občania, *ostavší* doma, musíme sa postarať o to s vynaložením všetkých síl. (Urban) — O chvíľu bolo počuť v predizbe Maťove farbavé kroky, a už i vošiel do spálne, v ktorej i *prebravšia* sa pani Barbora v sukni, i Praskovský len v nohaviciach sedeli jeden pri druhom na vysokej posteli, celengajúc z nej tučnými a nie práve úhladnými nohami. (Jégé) — Kým celkom utíchne, rozdrapí Púplavovi strechu na dvoch miestach: nad maštalou, v ktorej *peniknuvšie* železo zabije kravu, a v štíte domu, kde sa mína roztrhne práve vo chvíli, keď Pavo od Múčiny s Chlistoňom na chrbte lezie do pivnice. (Hečko) — Medzitým, čo sa Čuriak zvíjal po dvore a *zbenuvšie* sa ženy bezmocne nad ním nariekali, prihnal sa Peter Púplava. (Hečko) — Aké podmienky sú na to potrebné, aby sa *zhrešivší* človek zbavil večnej pokuty za svoje previnenie? (Jégé) — Stariga skočila z vysokého prahu, berúc sa ku gazdinej — tu zhrmelo a iskry, *vyletevšie* dohora, osvietili d'a-

leko horizont. (Kukučín) — Prichodili zhrbené maminky, o d c h o v a v š i e celú pec detí, prichodili ženy s okradnutým náručím, odkázané na liché dni slameného vdovstva. (Urban) — Zaiste o d o h r a v š i a sa udalosť bola príčinou tejto premeny. (Čajak)

V súvislosti s rozborom viet uvedeného typu treba ešte uviesť, že nie každý vedľajší dej, ktorý má spoločného činiteľa s hlavným dejom vety, sa môže vyjadriť činným prídastím. Vedľajšie (sprievodné) deje sa v niektorých prípadoch vyjadrujú prechodníkom. Voľba medzi činným prídastím a prechodníkom závisí od syntagmatického spojenia vedľajšieho deja s činiteľom hlavného deja. Vyššie sme ukázali, že vedľajší dej vyjadrený činným prídastím sa viaže k podmetu vety ako k svojmu činiteľovi nielen prisudzovacím, ale aj určovacím vzťahom. Ozrejmuje sa to najmä pri zámene väzby s činným prídastím vedľajšou vetou prívlastkovou. Keď sa vedľajší dej viaže k svojmu činiteľovi len na základe prisudzovacieho vzťahu, vyjadrujeme ho prechodníkom. Také spojenie vedľajšieho deja s činiteľom hlavného aj vedľajšieho deja máme napr. v tejto vete: „*Ako vždy,*“ odpovie nezahanbená Iľa, hlavu držiace sebavedome zdvihnutú. (Timrava) — V tejto vete vedľajší dej sa vyjadruje prechodníkom *držiace*. Vedľajší dej sa spája so svojím činiteľom (*Iľa*) iba na základe prisudzovacieho vzťahu, ako sa zreteľne ukáže vtedy, keď väzbu s prechodníkom nahradíme celou vetou. Miesto pôvodnej vety môžeme povedať súvetie: „*Ako vždy,*“ odpovie nezahanbená Iľa a hlavu drží sebavedome zdvihnutú. Touto štylistickou obmenou sa syntagmatické vzťahy vo vete nijako nenarúšajú. Celá zmena spočíva v tom, že sa zotrie hierarchické zaradenie dvoch dejov viažúcich sa k spoločnému činiteľovi. Vedľajší dej sa v tejto zmenenej vete prestáva hodnotiť ako vedľajší dej; stáva sa druhým hlavným dejom.¹¹

Z uvedeného rozdielu medzi prechodníkovou väzbou a väzbou s činným prídastím potom vyplýva, že vedľajší dej, ktorý má spoločného činiteľa s hlavným dejom vety, možno vyjadriť väzbou s činným prídastím len vtedy, keď sa vedľajší dej spája so svojím činiteľom nielen prisudzovacím, ale aj určovacím vzťahom. Z nášho výpiskového materiálu však zisťujeme, že sa väzba s činným prídastím minulým používa niekedy aj nesprávne, totiž aj vtedy, keď sa vedľajší dej spája so svojím činiteľom iba na základe prisudzovacieho (predikatívneho) vzťahu. Uvedieme si niekoľko príkladov.

„Mal som dôležitú schôdzku,“ odvetil Boháček, n e p o h n u v š í ani brvou. (Urban) (=... odvetil Boháček, nepohnúc ani brvou) — Grófka, p u s t i v š i a rameno Rovnianskeho, pokročila do stredy izby a zastala. (Jégé) (= Grófka,

¹¹ Bližšie o tejto otázke pozri moju štúdiu *O používaní prechodníkov*, Slovenská reč XXI, 1956, 282—293.

pustiac rameno Rovnianskeho, pokročila do stredu izby a zastala) — A Marek Habdža, vyplati vší troch najatých Zelenomišťanov s krivými nohami, lebo iných pevných chlapov tam niet, o zlatku na deň drahšie, než sa boli zjednali, odovzdal Kristíne päťtisíc zlatých — a oddal sa do krvavej roboty. (Hečko) (= A Marek Habdža, vyplatiac..., odovzdal...) — Pán richtár, z a s t a v š í naprostred izby, pozrel na krúžale krumplí po zemi, potom na ženu pri peci a riekol s potupným posunkom: „Nech si zbiera sama!“ (Timrava) (= Pán richtár, zastanúc naprostred izby, pozrel na krúžale krumplí po zemi...) — Krista, o p r e v š i a hlavu v kúte, zadriemala... (Urban) (= Krista, oprúc hlavu v kúte, zadriemala...)

Pre úplnosť rozboru väzby s činným prídastím minulým treba si ešte osvetliť vzťah medzi hlavným a vedľajším dejom vety.

Vo vete *Ruky prívržencov, medzitým poklesnuvšie, znova sa povztyčujú* (Hečko) niet medzi oboma dejmi nijakého syntagmatického vzťahu. Vedľajší dej nie je spojený s hlavným dejom vety ani na základe určovacieho, ani na základe priradovacieho vzťahu. Vidno to najmä na súvetí, v ktorom sa vedľajší dej vyjadruje podradenou vzťažnou vetou: *Ruky prívržencov, ktoré medzitým poklesli, znova sa povztyčujú*.¹²

Význam činného prídastia minulého, spojeného s podstatným menom, ktoré nie je podmetom vety, možno zaistiť napr. rozborom vety: *Všetci zvedavo hľadeli na vstúpivších vojakov*. (Jégé)

V uvedenej vete sú vyjadrené dva deje. Hlavný dej sa vyjadruje určitým slovesným tvarom *hľadeli*. To je prísudok vety. Činiteľ hlavného deja sa vyjadruje zámenom *všetci*. To je podmet vety. Vedľajší dej sa vyjadruje činným prídastím minulým *vstúpivších*. Činiteľom vedľajšieho deja však nie je činiteľ hlavného deja (*všetci* — podmet vety), ale podstatné meno, ktoré je vo vete rozvíjacím vetným členom — predmetom (*na vojakov*). Vedľajší dej je spojený so svojím činiteľom aj v tomto prípade na základe dvoch syntagmatických vzťahov, totiž na základe prisudzovania i určovania. Ukazuje sa to najmä pri nahradení väzby s činným prídastím úplnou vetou. Miesto pôvodnej vety *Všetci zvedavo hľadeli na vstúpivších vojakov* môžeme povedať bez zmeny zmyslu celej vety *Všetci zvedavo hľadeli na vojakov, ktorí boli vstúpili*.

V tomto type viet s činným prídastím minulým je dôležité to, že činiteľom vedľajšieho deja nie je činiteľ hlavného deja (podmet vety). Preto v týchto vetách nemôže ísť o kolíziu medzi väzbou s činným prídastím a prechodníkovou väzbou. Prechodníková väzba, ako sme to ukázali vyššie, sa môže

¹² Aj tá skutočnosť, že pri väzbe s činným prídastím niet syntagmatického vzťahu medzi hlavným a vedľajším dejom vety, je dôležitým rozdielom medzi prechodníkovou väzbou a väzbou s činným prídastím. Vyššie sme poukázali na to, že vo vetách s prechodníkovou väzbou vždy je syntagmatický vzťah medzi obidvoma dejmi vety. Porov. k tomu aj moju cit. štúdiu, najmä str. 293.

použiť iba vtedy, keď činiteľom deja vyjadreného prechodníkovou väzbou je podmet vety.

Poukázali sme už aj na to, že v prvom type viet s väzbou s činným prídastím niet nijakého syntagmatického vzťahu medzi hlavným a vedľajším dejom vety. To isté platí aj pre všetky vety druhého typu. Ani v týchto prípadoch hlavný dej nie je nijako bližšie určený vedľajším dejom. Uvedme si ešte niekoľko príkladov.

Kalnický sa posadil medzi nich, pýtal si od dobehnuvšieho čašníka cigary, dodávajúc: „Myslím, že to nestálo za reč.“ (Urban) — ... milá Riza ušla i krivému podsudcovi i zákonnému manželovi s tretím šťastným smrteľníkom, do stolice dostahovavším sa pruským junkerom. (Vajanský) — Tento synodálny súd vyslúchal dostavivších sa kňazov... (Varsik) — V nastavšej naťahovačke zhodí Luna Ivana do snehu... (Šoltésová) — Musíme sa uspokojiť zistením, že aj starý Fukas, keď sa v noci obodrený vrátil domov, mal naostatok spadnúť z nôh, len čo zazrel navrátiťšieho sa syna... (Jilemnický) — Spomenie milionárov, fabrikantov a veľkostatkárov a odstúpivších ministrov spriahne s nimi. (Hečko) — V jasliach pár chlčkov slamy, ako trň tvrdej, od rána ostavšej. (Timrava) — „Ih, ih!“ ukazujú raz jeden, raz druhý na prebrnknuvšiu, svižkú rybkú, „vidíš? vidíš? To je klen! Aký klenisko!“ (Rázus) — Ale s prebudivším sa dňom prebudila sa v ňom i túžba po záchrane. (Urban) — „Pozdrav Pán Boh, Pavo! Odkiaľže, odkiaľ?“ oslovil pristúpivšieho Adam. (Jégé) — A utrel si päsťou na ovisnuté žlté fúzy spadnuvšiu slzu ako hrach. (Tajovský) — Tu stariga gagoce, zvolávajúc svoje mladé, strativšie sa od nej v tej trme-vrme: tu zas mladá kvíli, ocítia sa medzi neznámymi osirotenou. (Kukučín) — „Pozrite, tam je, hľa,“ ukazovala Betka obrátivšiemu sa Adamovi koňa na neďalekej medzi. (Jégé)

Uvedené dva typy viet s väzbou s činným prídastím minulým odlišujú sa od seba, ako to vyplýva z doterajšieho nášho rozboru, syntagmatickým spojením činného prídastia so základnými vetnými členmi. V prvom type viet sa činné prídastie spája s podmetom vety ako vedľajší dej i ako jeho bližšie určenie. Ak chceme vyjadriť v tomto type viet vedľajší dej bez bližšieho určenia podmetu vety, používame väzbu s prechodníkom, a nie väzbu s činným prídastím. V druhom type viet sa činné prídastie minulé spája na základe tých istých vzťahov s iným vetným členom než s podmetom vety. V tomto type viet sa vedľajší dej vyjadruje vždy činným prídastím; väzba s činným prídastím nikdy nekoliduje s prechodníkovou väzbou. A preto v tomto druhom type viet sme ani nenašli príklady na zlé použitie väzby s činným prídastím minulým.

Doteraz sme rozoberali vety s činným prídastím minulým z hľadiska syntagmatického spojenia činného prídastia s ostatnými slovami vo vete. Vo všetkých vetách, ktoré sme doteraz uviedli ako príklady na správne použitie väzby s činným prídastím minulým, je medzi hlavným a vedľajším de-

jom vety istá súvislosť, i keď to nie je syntagmatický vzťah. Táto súvislosť sa zakladá na tom, že každý dej, ktorý sa vo vete spája so svojím činiteľom do prisudzovacieho skladu (do predikatívnej syntagmy), musí byť zaradený do časovej stupnice. To sa vzťahuje na hlavné i vedľajšie deje.

Hlavný dej vety, vyjadrený v prísudku, sa zaraďuje priamo (bezprostredne) do niektorého časového stupňa. V tomto prípade hovoríme o základnom čase. V základnom čase rozlišujeme tri stupne: prítomnosť, minulosť a budúcnosť. Tieto časové stupne sa vyjadrujú príslušnými určitými slovesnými tvarmi: prítomom, prétéritom alebo futúrom.

Keď sa nejaký dej zaraďuje nepriamo (sprostredkovane) do časovej stupnice, ide vždy o pomerný čiže druhotný čas. O pomernom čase hovoríme vtedy, keď vyjadrujeme časový pomer nejakého deja k inému deju. Nepriamo sa zaraďujú do času jednak vedľajšie deje v rámci hlavnej vety, jednak deje v prísudku niektorých vedľajších viet. Tieto deje sa zaraďujú do času prostredníctvom časového zaradenia hlavného deja vety. Pri pomernom čase rozlišujeme ako základné kategórie súčasnosť a nesúčasnosť, pričom sa v kategórii nesúčasnosti obyčajne rozlišuje ešte predčasnosť a následnosť.

Jednotlivé stupne pomerného času sa vyjadrujú rozličným spôsobom podľa toho, či ide o vedľajší dej v rámci tej istej vety, v ktorej sa nachádza aj hlavný dej, alebo o dej, ktorý je v prísudku istých vedľajších viet.

Tak napr. v súvetí *Anna podkladala mu nohu a hnevala sa, že v izbe lomoží* (Ondrejov) dej v prísudku vedľajšej vety, hoci sa vyjadruje prítomom *lomoží*, sa nechápe ako prítomný dej, ale ako súčasne prebiehajúci s dejom hlavnej (nadradenej) vety. A pretože sa tento dej nadradenej vety chápe a vyjadruje ako minulý dej (*hnevala sa*), dej vedľajšej vety chápeme ako minulý dej súčasne prebiehajúci s minulým dejom hlavnej vety. V tomto type vedľajších viet prítomníkom vyjadrujeme teda súčasnosť. Keby sme vo vedľajšej vete uvedeného súvetia použili prétéritum (*lomožil*), zmysel celého súvetia by sa pozmenil takým spôsobom, že by sa dej vedľajšej vety chápal ako predčasný pred dejom nadradenej vety (*Anna podkladala mu nohu a hnevala sa, že v izbe lomožil*). Na uvedenom príklade vidíme, že určitými slovesnými tvarmi sa v uvedenom type vedľajšej vety nevyjadrujú jednotlivé stupne základného času, ale jednotlivé stupne pomerného času.¹³

Vedľajšie deje v rámci jednej vety sa nemôžu vyjadriť určitými slovesnými tvarmi. V takýchto prípadoch ich vyjadrujeme neurčitými slovesnými

¹³ O vyjadrovaní pomerného času v jednotlivých typoch súvetí obšírnejšie píše napr. František Trávníček v svojej *Mluvnici spisovnej češtiny II*, §§ 817–821. Stručnejšie o tej istej veci hovorí Vladimír Šmilauer v *Novočeskej skladbe* na str. 125–127. Slovenský materiál nie je doteraz podrobnejšie spracovaný.

tvarmi, a to prídastiami alebo prechodníkmi. Voľba väzby s činným prídastím alebo s prechodníkom závisí od syntagmatického spojenia vedľajšieho deja s jeho činiteľom a s hlavným dejom vety, ako sme na to poukázali vyššie.

Pri väzbe s činným prídastím ide vždy o vyjadrenie pomerného deja. V spisovnej slovenčine poznáme dve činné prídastia: činné prídastie prítomné a činné prídastie minulé. Treba zistiť, ktoré stupne pomerného času sa vyjadrujú prídastím typu *volajúci*, *-a*, *-e* a ktoré zas prídastiami typu *zavolavší*, *-ia*, *-ie*.

Činným prídastím prítomným typu *volajúci*, *-a*, *-e* sa vyjadruje *súčasnosť* vedľajšieho deja s hlavným dejom vety. Hlavný dej vety môže byť pritom v každom stupni základného času. Tak napr. vo vete *Bolo to malé nákladné auto, vlečúce za sebou mínomet, ale doň nebolo vidno, lebo bolo prikryté plachtou* (Plávka) vedľajší dej vyjadrený činným prídastím prítomným *vlečúce* sa chápe ako súčasný s hlavným dejom vety *bolo*. Keďže hlavný dej sa chápe a vyjadruje ako minulý, aj vedľajší dej sa chápe ako minulý, súčasný s iným minulým dejom.

Podobne je to v týchto prípadoch:

Železničný robotník Maťo Koňko-Trpas doniesol mi starú, plesňou zapáchajúcu knihu. (Jégé) — V tom nejasnom, rodiacom sa svetle videl Peter, že ženine pery, aj tak úzke, sa zúžili na tenkú čiarku. (Mináč) — Zábava okolo spiacieho otca ich už omrzela, už nevydržia byť ticho. (Lazarová)

Činným prídastím minulým sa vyjadruje *nesúčasnosť* vedľajšieho deja s hlavným dejom vety. Aj v tomto prípade hlavný dej vety môže byť v ktoromkoľvek stupni základného času. Môžeme to pozorovať na príkladoch.

Hlavaj si vydýchol; zdĺha, ťažko, pomedzi zuby, ako si vydychuje človek, oslobodivší zaštipnutú ruku. (Urban) — I tu zrazu nečakano vybuchla jeho nespokojnosť, nazhromaždivšia sa medzitým. (Šoltésová) — Zásluhu o to mali už aj niektorí z Ruska sa navrátiť legionári... (Gosiorovský) — Tvár prijala mu nezvyčajný výraz, v očiach lesk, ako prejav zrazu na povrch dostavšej sa náruživosti. (Timrava) — „Panča“ odrezali, vystreli na posteľ, ale zavolaný lekár vedel konštatovať už len smrť, nastavšiu pred niekoľkými hodinami. (Urban) — Do oživšej nádeje ozval sa osamotený hlas: „Hovoríte... pred týždňom?...“ (Jilemnický) — Ako by za trest dostal sa na toto pole práve syn onoho hriešnika, prehrešivšieho sa proti prírode. (Hečko) — ...len ťažké vlny pŕs hovorili vrátiťšej sa starej materi, že je ešte život v nich. (Tajovský) — Keď zatrúbi a pohne sa nadol, všetci Sechnárovci a iní zbehnuvší sa Stodolišťania zakývajú rukami. (Hečko) — Moja duša horí radosťou, i pre teba, sirotu, mnoho žiaľu podstúpivšiu pri brieždení mladého života. (Vajanský)

Ako vidíme z uvedených príkladov, väzba s činným prídastím minulým sa obyčajne pripína k vete, ktorej hlavný dej je v minulom čase. Omnoho

zriedkavejšie sú také prípady, keď sa väzba s činným prídastím minulým pripína k vete s hlavným dejom v prítomnom čase. A vôbec sme nenašli príklady, v ktorých by hlavný dej bol v skutočnom budúcom čase. V príkladoch typu *Ruky nriřžencov, medzitým poklesnuvšie, znova sa povztyčujú* (Hečko) ide v skutočnosti o minulý čas, pretože tu sa prízentný tvar dokonavého slovesa používa ako historický prízent.

Rozborom ktoréhokol'vek vyššie uvedeného príkladu prichádzame k záveru, že väzbou s činným prídastím minulým sa vyjadruje taký nesúčasný vedľajší dej, ktorý predchádza pred hlavným dejom vety. Vedľajší dej sa tu podáva ako ukončený pred uskutočnením hlavného deja vety.

Pri prechodníkoch ako aj pri všetkých prídastiach sa na vyjadrenie dvoch stupňov pomerného času jednoznačne používa slovesný vid. Prechodník a prídastia nedokonavých slovies sa používajú na vyjadrenie súčasnosti.

Prechodník dokonavých slovies sa používa vo význame nesúčasnosti, a to aj predčasnosti aj následnosti.¹⁴ Aj trpné prídastie dokonavých slovies sa obyčajne používa na vyjadrenie nesúčasnosti, a to vždy vo význame predčasnosti. Napr.: *Pripadám si ako palec na ruke, o d d e l e n ý od ostatných prstov.* (Hečko) — *Našla tam kalendár, d o k r e n ú stránku, písmo atramentovej ceruzky, r o z m a z a n é slzami.* (Mináč)

Pri činnom prídastí minulom sa časový význam stáva celkom jednoznačným práve preto, že sa istý stupeň slovesného vidu spája s osobitným gramatickým tvarom. Preto sa činné prídastie minulé používa vždy iba vo význame predčasnosti. Činné prídastie minulé sa totiž tvorí len od dokonavých slovies, ako sme to videli vyššie.

Súhrnne možno teda o význame a syntaktickom používaní činného prídastia minulého povedať, že činným prídastím minulým sa vyjadruje vedľajší dej predčasný pred hlavným dejom vety. Pretože ide o dokonavé slovesá, činným prídastím minulým sa vyjadruje dej ukončený pred priebehom hlavného deja vety. Pri väzbe s činným prídastím je činiteľ vedľajšieho deja vždy aj bližšie určený týmto dejom. Činné prídastie je zhodným prívlastkom nadradeného podstatného mena. Ak činiteľ vedľajšieho deja je podmetom vety, väzba s činným prídastím sa používa iba vtedy, keď sa vedľajším dejom bližšie určuje činiteľ vedľajšieho deja. Ináč sa používa väzba s prechodníkom.

4. Potreba činného prídastia minulého

V prvej časti našej štúdie sme ukázali, že niektorí jazykovedci zaujímajú odmietavý postoj k činnému prídastiu minulému typu *zavolaľší, -ia, -ie*. Po-

¹⁴ Bližšie pozri cit. štúdiu o prechodníkoch, najmä str. 289—291.

ukazuje sa pritom napr. aj na to, že ľudová reč tieto tvary nepozná, a preto ich netreba používať ani v spisovnom jazyku.

Rozborom tvaroslovia a syntaxe dokladového materiálu dochádzame však k poznaniu, že činné prídavné minulé utvorené od neurčitkového kmeňa istých dokonavých slovies príponou *-vší, -všia, -všie* je organickou súčasťou gramatického systému spisovnej slovenčiny. Treba si len dobre uvedomiť funkciu týchto tvarov, najmä v rámci ostatných prídavných a potom v rámci tzv. polovetných väzieb.

O potrebnosti a oprávnenosti činného prídavného prítomného typu *volajúci, prosiaci, stojaci* v spisovnom jazyku niet nijakých pochybností, hoci sa tieto slovesné tvary v ľudovej reči tak isto nevyskytujú. Vyjadruje sa nimi vedľajší dej, ktorý je jednak súčasný s prísudkovým dejom vety, jednak je bližším určením skladobného podstatného mena, ktoré je jeho činiteľom alebo nositeľom. V porovnaní s týmto činným prídavným prítomným vyznačuje sa činné prídavné minulé typu *zavolaavší, poprosivší, zastavší* odlišným významom: vyjadruje sa ním predčasný vedľajší dej, ktorý je bližším určením skladobného podstatného mena vystupujúceho ako činiteľ alebo nositeľ sprievodného deja.

Pri všetkých činných prídavných si treba uvedomiť, že sa nimi vyslovuje dej, teda že sú to slovesné tvary, i keď majú gramatický tvar prídavných mien. Tým sa však vôbec nevylučuje možnosť použiť činné prídavné v úlohe skladobného podstatného mena. Uvedieme si iba príklady na činné prídavné minulé, pretože príklady na činné prídavné prítomné sú celkom bežné.

Mara Drozdíkovie uhádla, že je to tá nová nevesta, i pozrie sa jej do tváre. Tvár vstúpivšej je ohorená, žltá. (Timrava) — Vráťivší sa z kostola zbadali na obloku hrbu paklíkov dohánu ... (Tajovský)

Činné prídavné minulé nemožno nikdy pokladať za pomenovanie vlastnosti, i keď má tvar prídavného mena a je zhodným prívlastkom podstatných mien.¹⁵ Preto nijako neobstoí napr. Trávníckovo tvrdenie, že činné prídavné minulé sa používa na vyjadrenie „vlastnosti vyplývajúcej z minulého deja predčasného“. Na vyjadrenie takejto vlastnosti sa v spisovnej slovenčine používa nie činné prídavné minulé typu *zavolaavší*, ale trpné prídavné typu *puknutý* alebo prídavné meno utvorené zo slovesného základu príponou *-lý*, napr. *padlý, ušlý*.

Rozdiel medzi významom činného prídavného minulého typu *puknuvší* a významom trpného prídavného minulého typu *puknutý* je zrejmý v spojeniach: *puknuvšia váza — puknutá váza, zvädnuvší list — zvädnutý list*.

¹⁵ Činné prídavné prítomné sa veľmi zriedkavo používa aj na vyjadrenie kvality, a potom môže byť aj v prísudku dvojčlennej vety. Napr.: *Vôňa ľalií je o mamiu júca*. (úz.) — *Janko Kráľ nebol revolučný, ale revoltujúci*.

Pri činnom prídastí minulom ide vždy o dej, ktorý sa uskutočnil pred prísudkovým dejom vety, zatiaľ čo pri trpnom prídastí uvedeného typu ide o vlastnosť, ktorá sa dosiahla uskutočnením deja. Pri väzbe s činným prídastím ide vždy o taký vzťah medzi určeným podstatným menom a určujúcim činným prídastím, aký je medzi podmetom a prísudkom dvojčlennej vety.

Dôležitou okolnosťou pri činnom prídastí minulom je aj to, že sa používa najmä od zvratných sloví, vyjadrujúcich činnosť, ktorú činiteľ deja obračia naspäť na seba. V týchto prípadoch nemožno zameniť činné prídastie minulé trpným prídastím, pretože potom by sa nadradené podstatné meno nechápalo ako činiteľ činnosti, ale naopak, ako jej zásah. Vyplýva to z tej skutočnosti, že trpné prídastie nemôže mať pri sebe zvrtné zámeno. Vidieť to na príkladoch:

Často s nasadením života liezol po spílenom, ale zastavivšom sa strome, obľal mu haluze a tak ho povalil. (Tajovský) — Na poludnie prázdny dom vyšťahovavšieho sa Kléu za vodou bol už v prúde. (Urban) — Keď zatrubí a pohne sa nadol, všetci Šechnárovci a iní zbehnuvší sa Stodolišťania zakývajú rukami. (Hečko)

Z celého doterajšieho výkladu vyplýva, že činné prídastie minulé typu *zavolavši*, *-ia*, *-ie* je v rámci systému prídastí potrebné. Ide pri ňom o vyjadrenie takých gramatických významov, ktoré nemôže vyjadriť ani činné prídastie prítomné typu *volajúci*, *-a*, *-e*, ani trpné prídastie typu *volaný*, *-á*, *-é* alebo *zavolaný*, *-á*, *-é*.

Odmietavý postoj proti prídastiam typu *zavolavši*, *-ia*, *-ie* môže sa zakladať iba na tom, že v súčasnej slovenčine niet paralely v príponách prechodníka a tohto prídastia, pretože archaické prechodníky s príponou *-vši* (napr. *zavolavši*) sa dnes už vôbec nepoužívajú. Máme paralelu v príponách pri nedokonavých slovesách (*volajúc* — *volajúci*, *-a*, *-e*), niet však paralely pri dokonavých slovesách (*zavolajúc* — *zavolavši*, *-ia*, *-ie*). Pôvodná formálna paralelnosť prípon prechodníka aj činného prídastia dokonavých sloví sa narušila tým, že prechodníky typu *zavolavši* boli nahradené prechodníkmi typu *zavolajúc*.¹⁶ Pôvodná paralelnosť mohla sa obnoviť aj po tejto zmene, pravda, iba tak, keby sa namiesto tvarov *zavolavši*, *-ia*, *-ie* boli zaužívali v spisovnom jazyku tvary *zavolajúci*, *-a*, *-e*. Takýto bol úzus bernolákovcov. Ukazujú to doklady napr. z básnického diela Jána Hollého.¹⁷ Keby sa bol ujal v spisovnom jazyku bernolákovský úzus, bolo by to znamenalo dotváranie gramatickej stavby spisovného jazyka podľa vnútorných vývinových zákonitostí slovenčiny ako celku. To sa však nestalo. Preto sa

¹⁶ Pozri o tom podrobnú štúdiu Jána Žigu, *Slovenské prechodníky na -vši*, Slovenský jazyk I, 1940, 121—132 a 187—203.

¹⁷ Príklady uvádza Žigo, cit. d. 202.

činné prídastie minulé s príponou *-vší* pociťuje podnes ako prvok, ktorý nemá nijaké korene v ľudovom jazyku. Je to rusizmus, ktorý sa dostal do spisovnej slovenčiny prostredníctvom spisovnej češtiny.¹⁸

Väzbu s činným prídastím minulým pokladáme za polovetnú väzbu. To znamená, že sa vo väzbe s prídastím síce realizuje predikatívny vzťah ako v dvojčlennej vete, ale vyjadrenie tohto vzťahu nie je také ako v dvojčlennej vete. Pri syntagmatickom rozbere väzby s činným prídastím sme zistili, že ide vždy o taký obsah, ktorý sa vetne vyjadruje prívlastkovou vetou. Preto sa niekedy hovorí, že činným prídastím sa skracujú prívlastkové vedľajšie vety.

Zostáva nám ešte ukázať, v ktorých prípadoch sa používa s istou výhodou polovetná väzba s činným prídastím minulým namiesto úplnej vedľajšej vety. Vyjdeme pritom z konštatovania, že prívlastková veta spojková i vzťažná prerušuje plynulý tok hlavnej vety, naruša jej výstavbu, a tak často zapríčiňuje aj zlom vo vetnej konštrukcii. Takýto nepriaznivý vplyv na stavbu hlavnej vety majú najmä vzťažné prívlastkové vety. Preto sa práve takéto vedľajšie vety nahrádzajú v istých prípadoch polovetnými väzbami s činným prídastím prítomným alebo minulým.

Komplikované podradňovacie súvetia sa používajú najmä v písanej podobe spisovného jazyka. Preto aj väzby s činným prídastím sa používajú namiesto vzťažných prívlastkových viet temer výlučne v písanej podobe spisovného jazyka. Oprávnené možno tvrdiť, že väzby s činným prídastím minulým sú knižné.¹⁹

Väzby s činným prídastím minulým sú alebo holé, alebo rozvité.

Holé väzby s činným prídastím minulým sa používajú pomerne často v písaných prejavoch, patriacich do rozmanitých štýlov spisovného jazyka. Prídastie stojí pred svojím nadradeným podstatným menom a je pevne zapäté do vety ako ktorýkoľvek iný zhodný prívlastok.

Vo zvláštnych piesňach horekujú nad u m r e v š í m príbuzným... (L. Štúr) — Vypuknuvšia talianska vojna vzbudila v Uhrách veľké hnutie. (Záborský) — Zbehnúvšie sa ženy ju obliekli a položili na dosku. (Tajovský) — Richárka obrátila sa ku vstúpivšiemu synovi, a len čo pozrela naň, už sa jej nepáčil. (Timrava) — Tiahle, zhlboka zneli údery tichým letným večerom, akoby potvrdzovali oprávnenosť zvládnúvšieho ticha po ruchu a po dennej práci.

¹⁸ Prídastia s príponou *-vší* sú cudzím prvkom aj v spisovnej češtine. Napr. akademik František Trávníček v *Historickej mluvnici českej*, Praha 1935, na str. 343 píše o nich, že „to je novota vzniklá vlivem ruštiny“. Toto svoje zistenie doplnia akademik Trávníček v svojej *Mluvnici spisovnej češtiny II*, Skladba, Praha 1951, v § 845, 1, poznámkou, že túto novotu zaviedol do spisovnej češtiny na začiatku 19. storočia Antonín Marek (žil v rokoch 1785—1877).

¹⁹ Celkom ojedinelé väzby s činným prídastím minulým sme si poznačili zo športových reportáží Čs. rozhlasu. Ide najmä o väzby s tvarmi *vrátivší sa*, *vybehnuvší*, *strativší*, *preniknuvší*.

(Podjavorinská) — „Čo sa stalo, čo robíte taký krič?“ zvolala dobehnuvšia nevesta. (Čajak) — Grünberg poznal ten hrdý postoj zvíťazivšieho kohúta. (Urban) — Spomenie milionárov, fabrikantov a veľkostatkárov a odstúpivších ministrov spriahne s nimi. (Hečko) — Nemá zmyslu pítvať sa v bolesti vrátivšieho sa legionára. (Hečko) — Zatiaľ vláda Černého vymenila odstúpivšiu vládu Vlastimila Tusara. (Gosiorovský) — V nastávšom zmätku sa na vec zabudlo. (Horák) — Po odchode drobizgu zostavšie deti ožili a ja s nimi. (Jančová) — „Ale tvoje role sú nie v ňom!“ pichol ho Gažovič a Baránik prekvapený pozrel na začervenanvšieho sa Vranca. (Lazarová)

Rozvité, najmä bohatšie rozvité väzby s činným prídastím minulým stoja vždy za svojím nadradeným podstatným menom. Používajú sa celkom oprávnene v dvoch prípadoch.

Po prvé vtedy, keď v zloženom súvetí sa nachádza ešte ďalšia vzťažná prívlastková veta, podradená alebo tomu istému podstatnému menu ako väzba s činným prídastím minulým, alebo podstatnému menu, ktoré patrí do väzby s prídastím.

Zásľuhu o to mali už aj niektorí z Ruska sa navrátiť legionári, ktorí tam boli členmi už spomenutej „Československej komunistickej strany v Rusku“. (Gosiorovský) — Pri spomienke, ako a kedy som si po prvý raz uvedomil jestvovanie Márie, zjaví sa mi v mysli obraz tváre ožiarenej svetlom kahanca; peknej, takmer ešte detskej dievčenskej tváre, zjavivšej sa mi v kratučkom úseku bdenia medzi dvoma vlnami bezvedomia, ktoré sa ponad mňa prevalili v onej chladnej novembrovej noci na prahu brány ich domu. (Zúbek)

Po druhé sa rozvité väzby s činným prídastím minulým používajú zámerne namiesto vzťažných prívlastkových viet v umeleckej reči. Autor v týchto prípadoch stavia vetu tak, aby nebola narušená prívlastkovou vetou. V reči takýchto autorov nachádzame aj veľké množstvo prechodníkových väzieb. Uvedieme aspoň niekoľko príkladov:

Gazdiná vyjde na mostok a pozerá za mužom, pripojivším sa už k dlhému radu idúcich na jarmok (Kukučín) — Zem, len pred nedávnom vynorivšia sa spod snehu, dýchala ťažkou, opojnou vôňou... (Urban) — Keď vošli do dvora, Kramár, prekročivší päťdesiat rokov, stál s rukami na prsiach založených na dýľoch pred stajňou a zamračene hľadel pred seba. (Urban) — Po východe slnka sedliaci, zhromaždivší sa na farskom dvore, obhliadali školu, mudrovali, hádali. (Záborský) — Kedykoľvek zhasnú sviece, vždy sa prekotí vedro s vínom alebo niektoré dievčisko, zaktivšie na sebe cudzie ruky, skočí priam do džbaru s vínom, alebo vyrazí točku a víno strieka ako z hasičskej hadice. (Hečko)

Podobne ako prechodníkové väzby aj väzby s činným prídastím minulým sa používajú často v uvádzacej vete. Tým sa tlmia rozličné okolnosti, v ktorých sa uskutočňuje priama reč.

Pán richtár, vytrhnutý z pilnej roboty, pýta sa do izby vkročivších susedov: „Čože by ste radi? Azda ste sa popriečili a prišli ste na ponosu?“ (Kukučín) — „Či ste sa už zobudili?“ spýtala sa ho do izby vkročivšia žena. (Čajak) — „Tam bude paľba!“ povie Pódi okolo neho zhromaždivším sa chlapom, znalecky mihnúc očami k vzdialenej hore, kde sa vojsko poberalo. (Timrava) — „Pozri, Ruženka!“ volala práve do chyže vstúpivšej kamarátke. „Naša mama ide na výboje, všetky nás prevýši!“ (Vajanský)

Súhrnne možno povedať, že činné prídastie minulé, hoci formálne nezapadá úplne do systému slovesných tvarov, a preto sa ani netvorí od všetkých dokonavých sloves, vyjadruje také gramatické významy, ktoré sa nedajú vysloviť iným slovesným tvarom. Väzba s činným prídastím minulým sa práve tak ako ostatné polovetné väzby používa temer výlučne v písaných prejavoch. Tu sa však môže účinne použiť nielen v stavbe zložitých súvetí, ale aj ako výrazný prostriedok pri zámernom stvárňovaní vety v umeleckom diele. Niet dôvodu, aby sme odstraňovali z gramatickej stavby spisovného jazyka slovesný tvar, ktorý dobre pomáha spĺňať náročné požiadavky kladené na syntax vyspelého spisovného jazyka.

POSTAVENIE PREDPONOVÝCH SLOVIES S KOREŇMI *by-* A *bud-* V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Milan Urbančok

V tomto príspevku sa pokúsime postihnúť stav predponových slovies z praslovanského koreňa *by-*, resp. *bqd-* v spisovnej slovenčine. Osobitne chceme rozobrať najmä problematické prípady, ktoré ešte nemajú ukončený morfológický alebo sémantický vývin.

Predovšetkým treba preskúmať tvorenie nedokonavého vidu pri spomenutých slovesách. Osobitne si treba všimnúť najmä sloveso *dobyť* — *dobývať/dobýjať* z hľadiska sémantiky, sémantické rozvrstvenie zastaralého slovesa *odbyť* — *odbývať* a rozpad jeho významovej náplne do niektorých iných slovies. V súvislosti s tým možno riešiť aj niektoré pravopisné otázky, najmä pravopisnú stránku prídavného mena *neodbytný*. Uvedená problematika má teda význam i z hľadiska normy spisovnej slovenčiny, ale poskytuje aj zaujímavé teoretické závery.

Pre riešenie nadhodených otázok nebude bez úžitku vyskúmať, nakoľko sa uvedené tvary organicky zaraďujú do systému spisovnej slovenčiny aj z vývinového hľadiska. Jednotlivé stupne vývinu sa zachovali jednak v iných slovanských jazykoch, jednak v slovenských nárečiach. Z tejto stránky je dôležité všimnúť si aj staršie obdobia spisovnej slovenčiny samej, najmä Bernolákovu a Štúrovu normu.

I

V paradigmách slovies aj v menných tvaroch sa korene *by-* a *bqd-* (pravda, v príslušných hláskoslovných obmenách) vyskytujú vo všetkých slovanských jazykoch. Výskyt týchto koreňov nebudeme skúmať v celej šírke. Ako východisko sme si vybrali odvodené predponové slovesá¹ z týchto koreňov v spisovnej slovenčine. V súvislosti s nimi spomenieme aj niektoré menné tvary. Mnohé z nich treba pre spisovnú slovenčinu pokladať za archaické. V niektorých prípadoch možno hľadať spätný vývin pod vplyvom literárnej tradície spisovnej češtiny.

Vcelku budeme narábať najmä týmito slovesami a menami:²

¹ O slovesách typu *zabudnúť* hovoríme ako o predponových odvodeninách, hoci sa sloveso s koreňom *bud-* samostatne v infinitívnej podobe nevyskytuje. Opierame sa tu o zistenie J. Horeckého (K tvoreniu slovies predponami, SR XXII, str. 141), že sa odvodenosť pociťuje aj v takých prípadoch, keď sa pri určitom (samostatne) nejestvujúcom slovesnom základe môžu striedať rozličné predpony.

² Zastaralé alebo archaické tvary označujeme znakom †.

dobyť — dobývať/dobýjať, (ne)dobytný, ťodbyť — ťodbývať, neodbytný, ťpobyť — pobývať, ťzbyť — ťzbývať, zbytok;

nadobudnúť — nadobúdať, odbudnúť (ubudnúť) — odbúdať (ubúdať), pobudnúť — (pobúdať), pribudnúť — pribúdať, zabudnúť — zabúdať, zbudnúť — (zbúdať).

Výpočet týchto slovies nie je úplný. Obidve skupiny by sme mohli doplniť ďalšími slovesami a mennými tvarmi. V prvej skupine by išlo o celkom ojedinelé archaické tvary (napr. *nabyť — nabývať*), druhú by sme mohli doplniť zriedkavými slovesami ako *obudnúť* (=vydržať niekde, s niekým), *vybudnúť* (=byť niekde istý čas) ap. Pravda, okrem toho sme neuviedli slovesá a mená z iných koreňov, ktoré si ďalej budeme musieť všimnúť, lebo do našej problematiky podstatne zasahujú.

Z dvoch sérií slovies, ktoré sme vyššie uviedli, vidno, že v spisovnej slovenčine ide o dva typy. V prvej skupine je veľa archaických slovies, v druhej je zas niekoľko slovies, ktoré by sme mohli hodnotiť ako neologizmy (*pobúdať, zbúdať*; sú aj menné neologizmy: *zbudok, úbudok* — o tých bude reč neskôr). Možno teda právom usudzovať, že ide o dva historické typy. Ich väčšia alebo menšia organickosť v spisovnej slovenčine, aj vývinová cesta, ktorou dnešný stav mohol vzniknúť, jasne vyplynie už z porovnania so stavom v iných slovanských jazykoch. So súčasnými slovanskými jazykmi si môžeme porovnať napr. jedno typické sloveso z každej skupiny. Z prvej sloveso *dobyť*, z druhej sloveso *zabudnúť*. Ide nám najmä o podobu infinitívu,³ o prítomné tvary a o podobu nedokonavého korelátu:

čes.⁴

dobýti, dobude; dobývati

zabýti, zabude; zabývati (hodnotí sa ako nár. a kniž.)

pol.⁵

dobyć, dobędzie; dobywać

zabyć, zabędzie; zabywać (hodnotí sa ako staropol. a hovor.)

rus.⁶

dobyť, добудет; dobywać

зabyть, забудет; зabywać

³ Pretože nová bulharčina nemá infinitív toho typu ako ostatné slovanské jazyky, neberieme ju do úvahy.

⁴ *Průruční slovník jazyka českého*. Vydáva třetí třída České akademie věd a umění, Praha 1935.

⁵ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, *Słownik języka polskiego*. Wydanie fotooffsetowe, 1952.

⁶ S. I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1952 (2. vyd.).

h. luž.⁷

dobyc, dobudu; dobywać
zabyć, zabudu; zabywać

d. luž.⁸

dobys, doby(d)nu; dobywaš
zabyš, zried. zabudu, obyč. sekundárne zaby(d)nu; zabywaš

ukr.⁹

dobuti, dobudu; dobuвати
zabuti, zabudu; zabuvati

srbch.

dobiti,¹⁰ dobijem; dobivati
pobiti,¹¹ pobudem; pobivati (v srbch. je namiesto zabudnúť *zaboraviti*)

slov.

dobyť, dobyje; dobývať/dobýjať
zabudnúť, zabudne; zabúdať

Ani v týchto uvedených slovanských jazykoch nie je ťažko rozoznať v podstate dva typy. Čeština, poľština, ruština a horná lužičtina sa pridŕžajú pôvodného pomeru medzi infinitívnym a prízentným kmeňom tak, ako je to aj v slovenčine v paradigme slovesa *byť — budem — bývať*. To, že je tento typ starý (my ho voláme pôvodným), netreba osobitne dokazovať. V ostatných uvedených slovanských jazykoch je pôvodný stav miestami narušený alebo je aj nahradený celkom iným systémom. Napr. v ukrajinčine existujú už novšie infinitívne podoby *zabuti, dobuti*, vyrovnané podľa vokálu prízentného kmeňa. Tento vývin sa v ukrajinčine uskutočnil aj na samom pomocnom slovese; máme *buti*. Prízentné tvary sa však zhodujú s pôvodným systémom. V dolnej lužičtine zas vidno narušenie v prízentnej paradigme. Uplatňujú sa tu sekundárne tvary,¹² ale infinitív sa nenarúša. V srbochorvátčine pôvodný typ ešte jestvuje, hoci je tu sloves typu *pobiti, pobudem* veľmi málo. No v srbochorvátčine sa pôvodný typ celkom narušil pri slovese *dobiti, dobijem*, hoci infinitív naň ešte môže poukazovať. V tomto prípade sa srbochorvátčina zhoduje so slovenčinou.

⁷ Filip J a k u b a š, *Hornjoserbsko-němski słownik*, Budyšin 1954.

⁸ E. M u k a, *Slovar' nižne-lužickago jazyka* I, Petrohrad 1921. — E. M u c k e, *Wörterbuch der niederwendischen Sprache und ihrer Dialekte* II, Praha 1928.

⁹ *Rosijsko-ukrainskij slovník*, AN URSS, Kijev 1937.

¹⁰ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880.

¹¹ Svetomir Ristić — Jovan K a n g r g a, *Rječnik srpsko-hrvatskog i nemačkog jezika*, II. diel.

¹² Podobu *zabydnúť* pre slovenčinu uvádza v svojom Slowári A. Bernolák. S. C z a m b e l v *Rukováti* (3. vyd., Martin 1919) uvádza podobu *odbydnúť* (v slovníčku).

Slovenčina, ako vidno, ukazuje na osobitný stav. Pôvodný typ tu vôbec nežije. Namiesto pôvodného infinitívu *zabyť, pobýť, pribyť, nabyť* (nado-*byť*)¹³ máme dnes v slovenčine typy infinitívov na *-núť*: *pobudnúť, pribudnúť, nadobudnúť* a namiesto prízmennej paradigmy *zabude, pobude* ap. máme *zabudne, pobudne* ap. Jediným slovesom, ktorého infinitív má pôvodnú podobu, je sloveso *dobyť* (pravda, aj odvodené *vydobyť*). Na tej istej úrovni stojí aj sloveso *ťodbyť*. Ale v prízmennej paradigme sa tieto slovesá celkom odchýlili od pôvodného stavu. Tu sa vyvinuli také tvary, ktoré z paradigmy slovesa *byť* vôbec nevyplývajú. V súvisi s takýmto stavom v spisovnej slovenčine prehodnotilo sa aj tvorenie nedokonavého korelátu, ako to vidno z uvedeného prehľadu. O tom bude reč v nasl. kapitole.

Možno teda konštatovať, že v paradigmách spomínaných sloves pôvodný typ v spisovnej slovenčine nejestvuje. Máme z neho iba zvyšky v niektorých slovesných tvaroch a — čo je častejšie — v niektorých menných podobách.

Tento stav ako výsledok vývinu nie je ťažko pochopiť. Zrekapitulujeme si ho iba stručne.

Ak pri slovesách, o ktorých je reč, predpokladáme infinitív a prízmennú paradigmu pôvodného typu — čo je zaiste správne — možno predpokladať aj sekundárne tvorený infinitív podoby napr. **zabud-s-ti*. Dostávame tu potom taký istý pomer medzi infinitívom a prízmennou paradigmou týchto sloves, aký máme v stsl. pri slovese *padō, pasti* < **pad-s-ti*, stč.¹⁴ *padu, pásti*.

Uvedené predpoklady možno podporiť aj dokladmi zo slovenských nárečí. Tak napr. z najsevernejších nárečí v oblasti Ipl'a poznáme infinitív *búšť*. Pre západné Slovensko možno z oblasti Rozbehy, Cerová, Lieskové, Jablonica, Osuské, Bukovec, Turá Lúka uviesť infinitívy *zabut, pribut, odbut* a prízmenné tvary *zabude, pribude, odbude*.¹⁵ Pre Bánovce sa uvádza tvar *zaboŭ*.¹⁶

Sekundárne podoby typu *zabúšť* teda pre slovenčinu predpokladať možno. Takto sa predponové slovesá, ktoré v infinitíve mali pôvodne koreň *by-*, celkom — teda aj podobou sekundárne tvoreného infinitívu — zaradili do prvej slovesnej triedy (stsl. *padō, pasti*).

V stredoslovenských nárečiach však vývin väčšinou neostal na tomto stupni. Uvedené slovesá prešli zrejme ešte tým stupňom vývinu, pri ktorom

¹³ Všetky tieto slovesá uvádza v svojom Slowári A. Bernolák. Tak aj M. Hattala (Mluvnica jazyka slovenského, Pešť 1864), str. 144.

¹⁴ Porov. Fr. Trávníček, *Historická mluvnice československá*, Praha 1935, str. 400—403.

¹⁵ Podľa informácie dr. Jána Oravca. Ide tu o vyrovnanie vokálu podľa prízmenia.

¹⁶ Meliš-Čuga, SR IX, 319. Na rozličné podoby samého infinitívu pomocného slovesa *byť* má doklady J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, Martin 1932, 368—369.

sa mnohé slovesá dostali z prvej slovesnej triedy do druhej. Je to zjav, ktorý netreba bližšie objasňovať. Avšak nie je bez zaujímavosti, že medzi slovesami druhej triedy je už v stsl. veľa predponových sloves,¹⁷ lebo máme dočinenia práve s predponovými slovesami (nepredponového slovesa *byť* sa tento vývin nedotkol).

Spomínaný vývin možno dobre sledovať ešte napr. v starej češtine. Jeho výsledky sú teda pomerne mladé.¹⁸ Pravda, mnoho stôp staršieho stavu ostalo aj v slovenských nárečiach. Z Oravy poznáme napr. slovesá *břst*, *krast*, *säst*.¹⁹ Spisovné tvary (*vy*)*břdnuť*, *kradnuť*, *sadnuť* sú vývinovo mladšie.

Za výsledok takéhoto prechodu možno teda celkom oprávnene pokladať aj predponové slovesá, o ktorých je reč. Tieto slovesá dobre vyhovovali faktu, že v druhej triede je veľa predponových sloves. Zakončenie koreňa na *-d* bolo v tomto prípade tiež výhodné, lebo je známe, že slovesá prvej triedy s koreňom na *-d*, *-t*, *-b* väčšinou prešli k druhej triede.²⁰

Takto sa v slovenčine vyvinul produktívny typ. Tomuto typu podľašli všetky predponové slovesá, ktoré v infinitívne mali pôvodne podobu typu *zabyť* a prízentné tvary typu *zabudem* atď. Len pri slovese *dobyť* išiel vývin celkom iným smerom.

II

Po takomto vývine máme dnes v spisovnej slovenčine systém uvedených predponových sloves s infinitívom na *-núť* a s príslušnými tvarmi druhej slovesnej triedy. Týmto faktom sa však celá problematika nerieši. Dôležité je najprv to, že máme v jazyku aj také sloveso, ktoré neprešlo do spomenutého systému. Je to sloveso *dobyť*. Ďalej tu ostali mnohé menné tvary, ktoré sa opäť netvorili od nového základu (napr. *prebytok*, *úbytok*, *zbytočný*). Avšak najaktuálnejším problémom po vzniku nového systému ostalo tvorenie nedokonavých korelátov. Naznačené otázky si preberieme postupne.

1. Tvorenie nedokonavých korelátov

Aby sme vychádzali zo stavu, ktorý je písomne zachytený v jazyku, prezrieme si niektoré prípady v Bernolákovom Slowári. Skonfrontujeme

¹⁷ Pozri napr. Miloš Weingart, *Rukovět jazyka staroslověnského*, zv. 2., Praha 1938, str. 412.

¹⁸ Pozri Fr. Trávníček, cit. dielo, str. 400.

¹⁹ Uvádza V. Vážný, SMS I, str. 177.

²⁰ Pozri Ján Stanislav, *Liptovské nárečia*, Martin 1932, str. 344.

si v ňom pendanty slovíes: *dobyť*, *nadobudnúť*, *odbudnúť*, *pobudnúť*, *pribudnúť*, *ubudnúť*, *zabudnúť* a *zbudnúť*.

Uvedené slovesá sú v Slowári zachytené takto:

<i>dobíť</i> , -bil, -buďem	<i>dobívať</i>	_____
<i>nádobiť</i> , -bil, -buďem	<i>nadobívať</i>	_____
<i>nabiť</i> , -bil/bol, -buďem	<i>nabívať</i>	_____
<i>odbiť</i> , -bil, -buďem	<i>odbívať</i>	_____
<i>pobiť</i> , -bol, -buďem	<i>pobívať</i>	_____
<i>pribiť</i> , -bil, -buďem	<i>pribívať</i>	<i>pribudnúť</i> , -dnul (-del), -dňem
<i>ubiť</i> , -bil, -buďem	<i>ubívať</i>	<i>ubudnúť</i> , -dnul, -dňem
<i>zabiť</i> , -bol, -buďem	<i>zabívať</i>	<i>zabudnúť</i> , -dnul, -dňem
<i>zbiť</i> , <i>zbol/zbil</i> , -buďem	<i>zbívať</i>	_____

Z tohto zbežného prehľadu vyplýva niekoľko zaujímavých vecí. Najprv je nápadné to, že uvedené slovesá má Bernolák v pôvodnej podobe. Je to v podstate ten istý stav, ktorý sme rozoberali v predchádzajúcej kapitole pri prvej skupine slovanských jazykov. Tento fakt si, pravdaže, nemožno vysvetľovať tak, že v Bernolákových časoch nové podoby ešte nejestvovali.

To, že z ôsmich uvedených slovíes zachytil Bernolák nový stav iba pri troch, možno vysvetľovať jednak nevyhnutným ohľadom na predchádzajúcu literárnu tradíciu a potom aj tým, že sa normovanie nového stavu neukazovalo vo všetkých prípadoch naraz rovnako naliehavým. Ale aj pri starších podobách miestami vidno rešpektovanie domáceho stavu, napr. pri tvare na -l. Tu Bernolák uvádza v niektorých prípadoch tvary na -bol. Je to zjav v trnavskom okolí bežný aj dnes.

Jednako je však najnápadnejšie, že Bernolák ani v jednom prípade (pravda, sloveso *dobyť* tu neprichádza do úvahy) k novým podobám typu *zabudnúť* neuvádza príslušný nedokonavý pár typu *zabúdať*. Podoby typu *zabývať* však zachytáva dôsledne. Pretože tento spôsob tvorenia nedokonavej podoby systémovo najlepšie vyhovoval pôvodnému stavu (podobe *zabyť*), aj toto mohlo byť dôvodom na uprednostnenie pôvodných tvarov.

Základnou otázkou teda ostáva, prečo Bernolák neuvádza k novým podobám nedokonavý pár typu *zabúdať*, ktorý je v dnešnej spisovnej slovenčine jedine systémový.

Treba mať na pamäti predovšetkým to, že sa starý systém uvedených slovíes nerozpadol naraz. Platí to najmä pre situáciu vidových dvojíc. Pôvodný systém typu *zabyť* — *zabývať*, ako sme ukázali, sa narušil pri prvom svojom člene, a to tak, že dokonavý člen páru sa po prekonaní známeho vývinu dostal do druhej slovesnej triedy v podobe *zabudnúť*. Touto zmenou teda nedokonavý pár nebol zasiahnutý priamo. A tak môžeme predpokladať, že vidová dvojica bezprostredne po zmene prvého člena vyzerala takto:

zabudnúť — *zabývať*. Potom, keď sa zmena typu *zabyť* > *zabudnúť* ukázala celkom produktívnou, sekundárne reagovali na to aj nedokonavé podoby. Začali sa tvoriť tak, ako je to pravidlom pri slovesách druhej triedy: *padnúť* — *padáť*, *klaknúť* — *klakať*, teda aj *zabudnúť* — *zabúdať*, *pribudnúť* — *pribúdať*. Ak teda o podobách typu *zabudnúť*, *pribudnúť* hovoríme ako o sekundárnych, ich nedokonavé paralely typu *zabúdať*, *pribúdať* sú sekundárne až v druhom stupni, podmieňuje ich ukončený vývin v prvom stupni.

Z toho, myslíme, možno jednoznačne usudzovať, že pôvodné nedokonavé podoby typu *zabývať* žili dlhšie ako ich adekvátne dokonavé koreláty (*zabyť*), že istý čas fungovali popri nových dokonavých podobách. Týmto zistením by sme mohli podporiť aj relatívnu chronológiu postupnej zmeny jednotlivých dokonavých slovies.

Z hľadiska postavenia týchto podôb v slovenčine bolo dôležité aj to, že celkom dobre vyhovovali paradigme slovies (*po*)*kryť* — (*po*)*krývať*. Z tohto pohľadu sa ani dnes nevylučujú zo systému slovenských slovies tak jednoznačne ako typ *zabyť*, *-budem*. Jednako však tieto podoby boli nesytemové z iného pohľadu — z hľadiska tvorenia vidových párov.

Tvrdenie o koexistencii tvarov typu *zabývať* popri už ustálených podobách typu *zabudnúť* a popri prenikajúcich tvaroch typu *zabúdať* možno preukazne doložiť napr. pre štúrovske obdobie, ba aj pre novšie obdobia nášho spisovného jazyka. Pokúsime sa to ilustrovať niektorými slovesami.

Dokonavé sloveso *ubýť* sa už aj v štúrovskej literatúre dôsledne nahrádza novším tvarom *ubudnúť*. Výnimiek je málo. No nedokonavý pár *ubývať* je čo do frekvencie ešte skoro rovnocenný s mladším tvarom *ubúdať*:

u b ý v a n i e odbytu pálenky (SNN 1845) — sila ti u b ý v a (Sládkovič) — u b ý v a prázdnin; hory veľmi u b ý v a; dvojačiek úvalom u b ý v a l o (Kukučín) — v u b ý v a j ú c o m svetla úkose (Hviezdoslav) — chleba v dome u b ý v a (Dobšinský) — Dňa u b ý v a a robota stojí. (Urbánek) — Cesty dobre u b ý v a l o. (Podjavorinská) — u b ý v a sily (Jégé) — Matky u b ý v a l o ako piesku v presýpacích hodinách ... (Gráf)

Podobný stav možno konštatovať aj pri mnohých iných slovesách (napr. *odbudnúť*, *pribudnúť*, *zabudnúť*).

Sloveso *zabudnúť* v staršej podobe (*zabyť*) sa nevyskytuje už ani v staršom materiáli. Aj nová nedokonavá podoba *zabúdať* má už prevahu.²¹ Napr.:

... sme pre iních z a b ú d a l i sami na seba (Domová pokladnica 1847) — na všetko svoje z a b ú d a j ú (SNN 1845) — Slovák ... ťažko z a b ú d a svoje tatránske doliny (SNN 1848) — Slovák neurobí kroka ..., abi na lono svojej matki z a b ú d a u. (M. M. Hodža, Dobruo slovo)

²¹ Z toho možno usudzovať, že na slovese *zabudnúť* sa nový stav prejavil ako na jednom z prvých.

Ale popri podobe *zabúdať* funguje ešte aj staršia podoba, hoci je už v menšine:

na ústavi, ktorje už v živoťe sa nachádzajú, často sa z a b í v a (SNN 1847) — ne z a b ý v a j m e na... občianske povinnosti naše (Sokol 1865) — naše Hlohovčanky ne z a b ý v a j ú na nás (Nitra 1853) — národ slovenský ne z a b ý v a na seba (Pešťbud. vedomosti 1864)

Dozvuky tohto oneskoreného vývinu nedokonavých podôb badať i v celkom neďalekej minulosti. Ukazuje sa to aj z dokladov, ktoré sme uviedli na podobu *ubývať*. Stav v Bernolákovom Slowári je tiež do značnej miery odrazom dlhšej životnosti nedokonavých podôb staršieho typu. Aj Samo Czambel ešte uvádza napr. podobu *pribývať* a výslovne ju nehodnotí ako nesprávnu.²² Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 pripúšťajú ešte podoby *odbývať*, *pribývať*, *ubývať*, *zabývať*. Ale Pravidlá z r. 1940 už tieto slová označujú za nesprávne. Ak aj uznáme, že uvádzanie spomenutých slovies v Pravidlách z r. 1931 bolo už anachronizmom, predsa možno jednoznačne usúdiť, že sa vývin v spisovnej slovenčine aj v tomto smere ukončuje — k slovesám typu *zabudnúť* tvoríme dnes bezvýnimočne nedokonavé koreláty typu *zabúdať*.

Staré tvorenie nachádzame v spisovnej slovenčine iba v dvoch prípadoch. Sú to podoby *pobývať* a *dobývať*. Každé z týchto slovies predstavuje osobitnú problematiku, preto ich preberieme oddelene.²³

2. Slovesá *†pobyť*, *pobudnúť* a *pobývať*

V novšom materiáli zo spisovného jazyka sa sloveso *†pobyť* vyskytuje iba v infinitívnej podobe. Celkom zákonite sa používa sloveso *pobudnúť* s významom „byť niekde (s niekým) nejaký čas, stráviť čas niekde“:

p o b u d n ú ť s Galicou (Bodenek) — nemohla p o b u d n ú ť dlhšie tam (Timrava) — P o b u d l a s o m tam dva týždne. (Šoltésová) — Tu p o b u d l i tri dni. (Rázus) — Tam p o b u d n e m aspoň týždeň. (Ondrejov) — Nepokoj nedal mu dlhšie p o b u d n ú ť na jednom mieste. (Figuli)

Podobu *pobyť* sme našli iba v týchto dvoch prípadoch:

... jej (panny) p o b y t i e a vychovanie u nich je a bolo len väzením ... (Dob-

²² S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., Turč. Sv. Martin 1919 (slovníček).

²³ Žiada sa ešte poznamenať, že sa staršie podoby dobre držali v tvaroch na -l dokonavých slovies: nikdy ne z a b o l pomodliť sa (Sokol 1866) — preto spievam, bych žiale z a b o l a (Písne světské... II, 125; podľa citácie M. Hattalu, c. d. 263) — abich si ne z a b o u čo najpotrebnejšie (Nitra 1847). Hviezdoslav má často podobu *zbyl*.

Tvary typu *zabol* poznáme aj zo slovenských nárečí (napr. aj v nárečí okolia Partizánskeho miestami ešte žijú, hoci tvary typu *zabudnúť* prenikli úplne. Podobu *zbyl* u Hviezdoslava treba, pravda, posudzovať predovšetkým z hľadiska literárnej tradície.

šinský) — ... (deti) mohli 6 týždňov pobyť v spomínaných zotavovniach. (Pravda 1948)

Sloveso pobyť pre spisovnú slovenčinu uvádza ešte S. Czambel,²⁴ ale nespomínajú ho už ani jedny Pravidlá.

Nedokonavým párom k slovesu *pobyť* je sloveso *pobývať*. Je zaujímavé, že pri zmienke o ňom v SR VIII, 287 argumentuje sa ešte aj slovesom *pobyť*, hoci, ako sme spomenuli, nebolo už vtedy normované. Takýto postup si vynútila podoba tohto slovesa: „Pobývať je imperfektívum k slovesám pobyť, pobudnúť a značí krátko alebo aj dlhšie trvajúce bývanie, ale vždy dočasné.“ Vec sa tu vykladá z terminologického stanoviska. Ide o právnu terminológiou. Toto sloveso sa používa skoro výlučne v takomto zmysle:

Osoba podmienene na slobodu prepustená je povinná pobývať na mieste určenom dozorným úradom. (Takáč — Záturecký, Trestné právo 1948) — oprávenie pobývať v lese (Tamtiež) — miesto, kde osoba pobýva (Mičura, OSP 1942)

Z beletrie máme iba jeden doklad s týmto slovesom:

...krásne (je) tu, pobývajte tuto! (Hviezdoslav)

Vidno teda, že pár *pobudnúť* — *pobývať* (sloveso *pobyť* tu už nespomíname) je zložený z nerovnorodých členov — druhý člen je zvyškom staršieho stavu. Takto zostavený pár vyzerá neorganicky. To potom spôsobuje, že sa nedokonavá podoba *pobývať* v súčasnom jazykovom povedomí ani nekladie k dokonavému slovesu *pobudnúť*, ale sa hodnotí inak. Na to ešte poukážeme.

To, že sa podoba *pobývať* v spisovnom jazyku drží a že si dokonavá podoba *pobudnúť* nevynútila systémový nedokonavý korelát, možno vysvetliť dvoma podstatnými dôvodmi. Podoba *pobudnúť* je funkčne celkom inak zaťažená ako podoba *pobývať*. Prvá sa hojne používa v krásnej literatúre a vôbec sa nevyskytuje vo funkcii odborného termínu. Pri slovese *pobývať* je opačná situácia. Takto sa rozpor v nesystémovom postavení tohto vidového páru nemá možnosť vypukle prejavovať. Druhým dôvodom je možnosť nechápať sloveso *pobývať* ako vidový korelát slovesa *pobudnúť*, ale spájať ho so slovesom *bývať* ako jeho predponovú odvodeninu. Je to možné tým skôr, že sloveso *bývať* (v byte, v dome) je slovesu *pobývať* významom veľmi blízke. Vidno však (nechceme tým tvrdiť, že je to z hľadiska súčasného stavu v jazyku dôležité), že toto spájanie je iba sekundárne, vynútené tým, že sa jeden člen vidového páru (*pobyť* > *pobudnúť*) vo vývine prehodnotil, a druhý nie (*pobývať*), lebo inak sloveso *pobývať* ako predponová odvodenina slovesa *bývať* by podľa všetkých predpokladov muselo byť dokonavé.

²⁴ Cit. gramatika (slovníček).

Podoba *pobúdať*, ktorú by sme z hľadiska tvorenia vidových párov pokladali za systémovú, v spisovnom jazyku nejestvuje. Môže sa vyskytnúť iba celkom ojedinele ako aktuálne vytvorená na pozadí systému *zabudnúť* — *zabúdať*. Máme na ňu iba jediný doklad:

Martin v poslednom čase vždy častejšie *pobúda* s Betkou a jeho reč nadobudla už zemitej vône. (Jilemnický)

3. Sloveso *dobyť* — *dobývať*/*dobýjať*

Nemôžeme tvrdiť, že by sme sloveso *dobyť* — *dobývať*/*dobýjať* poznali z ľudového jazyka. Treba skôr predpokladať, že v slovenčine zostalo na podklade literárnej tradície. Tým sa dá vysvetliť, že sa naň neaplikoval taký vývin, o akom sme hovorili pri ostatných slovesách tohto typu. Zo stránky časovacieho typu sa toto sloveso prehodnotilo celkom inak, lebo v spisovnej slovenčine sa staré časovanie *dobyť*, *dobude* popri novom type *zabudnúť*, *zabudne* nemohlo udržať. Sloveso *dobyť* prešlo paradigmou k typu *kryť*, *kryje* a takto sa prispôbilo systému slovenských sloves. Možno povedať, že dres sa upevnilo aj v hovorovej reči.

Podobný vývin možno sledovať aj v srbochorvátčine. Tu sa však situácia trochu komplikuje tým, že nemožno predpokladať taký veľký tlak systému ako v slovenčine, lebo v srbochorvátčine podnes žije aj starší typ. Vidno to napr. na slovesách *izbiti*, *izbudem* (1. zbaviť sa, oslobodiť sa; 2. zostať),²⁵ *pobiti*, *pobudem* (verweilen).²⁶ Aj v srbochorvátčine je tento vývin mladší. Udáva sa, že starší koreň v prezente a imperfekte bol *bud-*, ale od XVI. stor. ho začal zameniť koreň *bi-*, ten istý, čo je aj v infinitíve.²⁷

Pri takomto zaradení slovesa *dobyť* treba bezpochyby počítať aj so vzorom homonymného slovesa *dobíť*, *dobije*. Je nepochybné, že sloveso *biť* — *bíjať* bolo tu nielen formálnym vzorom, ale že má so slovesom *dobyť* — *dobývať*/*dobýjať* styčné body aj zo sémantickej stránky. Ale situácia slovesa *dobyť* je práve zo sémantickej stránky veľmi komplikovaná. Zreteľne sa to ukáže aj pri rozbere tvorenia nedokonavého vidu.

Z toho, že sa sloveso *dobyť* zaradilo k slovesám typu *kryť*, vyplýva aj možnosť tvorenia nedokonavého vidu. Je tu daná taká možnosť, že nemusí ísť ani o porušenie staršieho stavu ani o nesystémové postavenie z hľadiska súčasnej štruktúry sloves. Ide tu o tvorenie nedokonavého páru *dobývať* tak, ako je to aj v páre *prikryť* — *prikrývať*. Je to pomer pri slovesách prvej triedy celkom obvyklý. Typ, podľa ktorého sa podoba nedokonavého vidu pri slovese *dobyť* mohla držať, teda v jazyku bol. Okrem toho, ak by

²⁵ Slovník uvedený v pozn. 10.

²⁶ Slovník uvedený v pozn. 11.

²⁷ Porov. heslo *dobiti* v slovníku uvedenom v pozn. 10.

sme predpokladali, že sa podoba aj význam tohto slovesa pociťovala na pláne odvodenosti od slovesa *byť* — *bývať*, možnosti tvorenia nedokonavého vidu v podobe *dobývať* by sa ešte zvýšili. Tento predpoklad je však iba umelý, lebo tu treba pamätať predovšetkým na to, že sa odvodenosť v spomenutom zmysle sotva jasne pociťovala. Skôr tu, na pozadí typu *zabudnúť* — *zabúdať*, išlo o výnimočné postavenie slovesa *dobýť*. Sloveso *dobýť* sa teda zo stránky slovesa *byť* — *bývať* stalo celkom nemotivovaným. Zreteľne sa to prejavilo prechodom tohto slovesa k takému typu, v ktorom sa podoby slovesa *byť* — *bývať* inak nevyskytujú. K vysloveným pochybnostiam nás oprávňuje aj dvojtvarovosť nedokonavého vidu tohto slovesa. Hoci nedokonavý korelát slovesa *dobýť* bol normovaný vždy iba v podobe *dobývať*, je nápadné, že popri ňom v dosť veľkom množstve, a to v staršej i novej literatúre, preniká aj podoba *dobýjať*. Na obe podoby si uvedieme niekoľko dokladov. Triedenie a uvádzanie slovesa *dobíť* — *dobíjať* objasníme nižšie.

- A a) (mesto) šesť mesiacov *dobýval* (Sokol 1867) — (zámok) *dobívať* ňemohli (Orol tatr. 1845) — Je teraz rada o *dobývaní* Ebersdorfu. (Kalinčiak) — *dobývať* krajiny a ich poklady (Ondrejov)
- b) v potu tváre *dobývali* chlieb svoj (Sokol 1866) — *dobývať* pôdu (časopisu) (Orol 1875) — Milšie sú (poklady) preto, že ich *dobývame* prácou. (Kukučín) — víťazstvá sa ľahko *nedobývajú* (Hečko) — *dobývať* u žien víťazných vavrínov (O. Kalina) — *dobývať* uhlie, nerasty, rudu (Pravda 1954)
- B a) pri *dobíjaní* Leopoldova (SP 1851) — Messínu... král. vojsko... *dobíjalo* (SNN 1848) — *Dobýjanie* a upevňovanie pozícií na Filipínach. (Nové slovo 1946) — (Komorovský) *dobýja* ho (Starý hrad) vo dne i v noci (Kalinčiak) — Viedeň pravda *dobýjať* pomáhal, ale len preto, aby naň podozrenie nepadlo. (Kalinčiak)
- b) Človek sa zmenil na bytosť..., ktorá... *dobýja* pomocou nástrojov určité... produkty. (Pavlov, Teória odrazu, slov. prekl. 1951) — A predsa ruskí športovci *dobýjali* znamenité úspechy. (Štart 1948)

Dvojaký spôsob tvorenia nedokonavého vidu ešte zreteľnejšie vystupuje pri zvratnej podobe tohto slovesa:

- A1 a) Tak sa aj my *dobývame* v chrám svätej slobody. (Národný hlásnik 1867) — medzi nimi sa *dobívala* i jedna stará... babička. (Domová pokladnica 1849) — *dobívať* sa na prestol (Orol tatr. 1845) — Pre-
ráža (zvuk) cez steny, *dobýva* sa do uší. (Bešeňovský) — Aj k hroznu sa *dobývali*. (Gabaj) — A do pohotovej sietnice *dobývajú* sa roztrúsené svetlá dedín. (Rysuľa) — cez pruhovanú roletu *dobýva* sa svetlo lampy (Plávka) — Otcova roztrpčenosť a zlosť... vyvrcholili raz neskoro v noci, keď sa Julo *dobýval* domov. (Gráf)
- B1 a) so zaďivením sme videli, jak sa na túto službu sami prísedníci... *dobíj*-
jali (SNN 1845) — (Hlasi) — ku tvojmu srdcu sa *dobíjajú*. (Orol

tatr. 1845) — J. Špitzer sa dobýja do otvorených dverí (M. Bakoš) — rafinovane dobýjal sa (Tenczer) do priazne Kristy (Urban)

V tejto oblasti používania slovesa *dobyť* — *dobývať/dobýjať* nájdeme však nezriedka už aj také doklady, ktoré jednoznačne ukazujú na to, že ide o iné sloveso (v predchádzajúcich odsekoch sú aj doklady písané štúrovským pravopisom; tu sa, pravda, nedá presne uzatvárať, o aké sloveso ide):

C_{1a}) Všetko je pozatvárané, dobíjať sa darmo. (Kukučín) — Hajtman sa až k nemu dobíjal. (Kukučín) — Tepna sluchov bila, ako by sa dobíjala von. (Vajanský) — sotva som ráno zaspal, už sa mi tu dobíjala kopa žalobníkov (Fr. Kráľ) — vec sa mi len teraz dobíjala do pamäti (Horák)

Vo význame „naliehať, dorážať na niekoho“ sa sloveso (*dobyť*) — *dobývať/dobýjať* vyskytuje celkom ojedinele. Možno tu hovoriť o chybe, ktorá vyplynula zo zvláštneho pomeru slovies *dobyť* a *dobiť*:

A_{2a}) „Ak máš srdce, neodžeň ma,“ dobýva ošarpaný Jaroš. (Timrava)

B_{2a}) „... či dačo nájdeš!“ dobýjajú nazlostení Cigáni. (Kukučín)

Doklady v tomto použití ukazujú celkom jednoznačne na významovú oblasť slovesa *dobiť* — *dobíjať*:

C_{1a}) Ja som doň dobíjal, až mi nevdojak odokryl svoje plány. (Kukučín) — nedám sa strhnúť do víru sveta, čo by si ako dobíjala (Kukučín) — chorý dobíja naň otázkami, no on ho už nečuje (Kukučín) — Ja som naň tuho dobíjal, aby slúchal doktorov. (Kukučín) — Ale Anička chce len dobíjať na ňu. (Timrava) — „No niečo len musíš mať,“ dobíjal jeden z chlapov. (Rázus) — „A kedy máte vychádzky z domu?“ dobíjal Landík. (Jesenský) — od všadiaľ dobíja zeleň: miazga sa vracia, tráva sa znovu zjavuje (Felix)

Uvedený materiál zreteľne ukazuje predovšetkým na to, že sa jedna časť nedokonavých podôb k slovesu *dobyť* tvorí podľa typu *zakryť* — *zakrývať*. Pre druhú podobu *dobyť* — *dobýjať* si ako vzor môžeme uviesť sloveso *dobiť* — *dobíjať*. Myslíme však, že by sme samou tvarovou analógiou tvorenie nedokonavej podoby *dobýjať* nemohli celkom uspokojivo vysvetliť. Bezpochyby ide tu o dôležitý zástoj sémantickej náplne týchto slovies.

Doklady, ktoré sme vyššie uviedli, rozdelili sme podľa tohto predpokladu na tri skupiny A, B, C. Pritom skupina C zachytáva už sémantickú oblasť slovesa *dobiť* — *dobíjať*. Oddiely A-A₂ zachycujú nedokonavú podobu *dobývať*, B-B₂ podobu *dobýjať*. Indexom *a* označujeme tie skupiny dokladov, pri ktorých predpokladáme menší alebo väčší dotyk sémantiky slovesa *dobyť* so sémantikou slovesa *dobiť*, pričom v oddieloch C a C₁ ide už o vlastnú sémantickú oblasť slovesa *dobiť* — *dobíjať*. Indexom *b* označujeme tie prípady, pri ktorých spomenutý sémantický dotyk nepredpokladáme.

Podľa toho, čo sme uviedli, možno teda v skupinách *Aa* a *Ba* nájsť medzi slovesami *dobyť* a *dobiť* istú synonymnosť. Táto skupina je totiž významovo dosť úzko vymedzená takto: „bojom, vojnou, vojensky, (a teda silou, násilím) niečo získať, premôcť bojom“. Netreba osobitne dokazovať, že sa v uvedenom význame značnou mierou uplatňuje aj význam slovesa *biť* — *bíjať*. Vojnu často chápeme ako istým špeciálnym spôsobom vedenú bitku, zápas. Často sa stretáme s kontextmi, v ktorých sa hovorí napr. takto: „vojská sa bijú o dôležitý strategický bod“; hovoríme o „neútočnej bitke“. Nakoniec je možný aj takýto krajný prípad: „Vojská sa o mesto museli tvrdo biť, kým ho dobyli.“ Cesta sémantickému vplyvu slovesa *biť* — *bíjať* je tu teda otvorená.

V skupinách *Ab* a *Bb* takýto sémantický styk slovíes *dobyť* a *dobiť* nepredpokladáme. Ide tu skôr o význam „získať, nadobudnúť, dosiahnuť niečo ako výsledok nejakej snahy, úsilia (nie násilia)“.²⁸

Myslíme, že uvedené sémantické vzťahy majú podstatný význam aj pre vznik nedokonavého páru *dobýjať* popri *dobývať*. Vidno, že skupine *Aa* zodpovedajú v hojnom počte doklady v skupine *Ba*. To sú skupiny, pri ktorých sme hovorili o istej synonymnosti slovíes *dobyť* a *dobiť*. Naproti tomu v skupine *Bb*, kde túto synonymnosť nepredpokladáme, nachádzame na podobu *dobýjať* iba dva doklady. V tomto prípade ide jednak o doklady so slabšou preukaznosťou, jednak tu môže ísť o spätný vplyv na nenáležité prípady, lebo — ako vidno aj z roztriedenia našich dokladov — ide často o plynulý prechod zo skupiny *a* do skupiny *b*. Významovú nevyhranenosť zapríčiňuje najmä to, že niektoré doklady zo skupiny *b* inklinujú ku skupine *a* na základe prenášania významu (napr. *dobyť* — *dobýjať/dobývať* víťazstvo v športe).

Celý náš postup by sme si mohli zrekapitulovať takto: K prípadom typu *dobývať mesto* nachádzame v značnom množstve aj prípady *dobýjať mesto*. Podoba *dobýjať* v tomto prípade vznikla podľa slovesa *biť* — *bíjať* preto, že sémantické okruhy týchto slovíes sa prekrývajú. Aktívne je sloveso *biť* — *bíjať*. Takýmto spôsobom sa dodáva slovesu *dobyť* — *dobývať* istá významová priezračnosť, motivovanosť na podklade predponového odvodzovania, ktorá sa na pláne slovesa *byť* — *bývať* — ako sme to už spomenuli — nepocituje.²⁹ Na druhej strane k prípadom typu *dobývať rudu, uhlie, nerasty* nenachádzame prípady s podobou *dobýjať*. Podoba *dobýjať* v tomto

²⁸ Srbochorvátsky slovník uvedený v pozn. 10 celé sloveso *dobiti* rozdeľuje na dva základné významy: 1. *adpisci, consequi, lucrari, accipere* (napr.: Bogatstvo bez truda nje moč dobiti.); 2. *vincere, superare* (napr.: Gdo je dobit, nega sluga je.).

²⁹ O motivovanosti a nemotivovanosti pomenovania porov. napr. A. V. Isačenko, *O některých zákonitostech v oblasti pojmenování* v Sborníku Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Jazyk a literatura III, Praha 1956, str. 17—18.

prípade nevznikla preto, lebo sémantické okruhy slovíes *dobýť* — *dobývať* a *biť* — *bíjať* sa tu neprekrývajú.

Ešte preukaznejšie môžeme tieto naše predpoklady podporiť skupinou A_{1a} . Tu prekrývanie s významom slovesa *biť* — *bíjať* vyniká na prvý pohľad. Jeho účinnosť sa najlepšie prejavuje v skupinách B_{1a} a v skupine C_a — v ktorej už zreteľne ide o vlastný obsah slovesa *biť* — *bíjať* — máme preň hmatateľné dôvody.³⁰

Krajnú problematiku predstavujú skupiny A_{2a} a B_{2a} . Možno pripustiť, že tu ide o chybné použitie podôb *dobývať/dobýjať*. Skupina C_{1a} , v ktorej ide už o sloveso *biť* — *bíjať*, má v týchto prípadoch absolútnu prevahu.

Proti tejto koncepcii riešenia pomeru nedokonavých podôb *dobývať/do-býjať* možno postaviť námietku, prečo sa zasahovanie sémantiky slovesa *biť* — *bíjať* neprejavuje aj pri dokonavej podobe *dobýť*. V tejto podobe sme skutočne našli iba dva doklady, pri ktorých vlastne ide už o predponové odvodeniny slovesa *biť* — *bíjať*. Sú to doklady zo skupiny A_1, B_1, C (*dobývať sa/dobýjať sa*); skupiny A_2, B_2, C_1 nemajú dokonavé pendanty:

dobíľ sa do dverí (Kukučín) — dobíľ sa do sklepu (Vajanský)

Myslíme, že sa aj pri dokonavej podobe *dobýť* zasahovanie sémantiky slovesa *biť* — *bíjať* predsa len uplatňuje, a to vo všetkých tých prípadoch, ktoré sme uviedli pri nedokonavej podobe (okrem skupín, ktoré nemajú dokonavé pendanty), lenže toto uplatňovanie nemá možnosť prejaviť sa na forme (myslíme tu na grafickú formu). Na forme sa má možnosť vyjadriť už iba výsledok procesu. Máme teda prípady *dobýť sa do dverí* i *dobíť sa do dverí*, ale to sú už prípady jednoznačné. Pri nedokonavom páre sa však formálne (a to už nielen graficky) vyjadrujú aj v istom zmysle prechodné prípady práve typom *dobýjať (sa)* a jednoznačné sú podoby *dobývať (sa)* a *dobíjať (sa)*. Okrem toho tu mimoriadnu úlohu hrá prísna norma, ktorá slovesá *dobýť* a *dobíť* stavia proti sebe na tom istom podklade ako slovesá *byť* a *biť*.

³⁰ Poučný je v tomto prípade aj stav v iných slovanských jazykoch. V češtine (cit. slovník) je 5. význam slovesa *dobýti* takýto: „*dobýti se* (kam n. odkud) proniknouti, dostatí se (s námahou, násilím): *d. se do knihovny, d. se někomu do srdce, d. se z klády*“. Ale dotyk so slovesom *bíti* jasne ilustruje 4. význam slovesa *dobiti*: „*dobiti se* (někam) bojem se dostatí někam: *Sasové se dobili do kaple Svatého kříže. Třeb.*“ Podobný stav je aj v poľštine.

Popud na uplatnenie významu slovesa *dobíť* predstavuje aj iná situácia. V češtine *dobýti* (čeho) v prvom význame znamená „*nabýti, dosáhnouti, dojíti, dodělati se* čeho, získati co svým přičiněním, úsilím, pracně: *d. vavřínu, d. si jejího srdce*“. Ale 5. význam slovesa *dobiti* (čeho) je veľmi blízky. Vykladá sa „*bitím, bojem dosáhnouti: Dobil se nejskvělejšího vítězství pod králem Lotharem. Třeb.*“

Možno pridať ešte tretiu zložku, ktorá komplikovanosť tohto prelínania významov ešte zdôrazňuje. Druhý význam slovesa *dobýti* je „*zmocniť se* čeho, vzíti co mocí, vojensky: *d. zámek, d. vítězství*“. Máme teda *dobiti se vítězství* i *dobýti vítězství*. Podobný stav je v ruštine i v poľštine.

Rozbor, ktorý sme urobili, ukazuje tiež jasne na to, že v našom spisovnom jazyku ide o ešte neukončený aktuálny proces. Preto je osobitne ťažko uvažovať o riešení týchto prípadov z hľadiska normy. Tak napr. v skupinách A , B ostane tento problém dôsledne neriešiteľný aj vtedy, keď pripustíme dvojtvár *dobývať/dobýjať* — a o to vlastne ide —, lebo — ako sme ukázali — podoba *dobývať i dobýjať* by sa musela zložito určovať z hľadiska sémantiky.³¹ Jednako však normovanie dvojtváru *dobývať/dobýjať* pokladáme za potrebné. Tak by sa totiž rešpektovala tá časť vývinu, ktorú jazyk už urobil, a rešpektoval by sa aj aktuálny proces. O dosahu tohto procesu však ťažko predpokladať niečo pevného, čo je, pravda, z hľadiska požiadaviek normy závažná záporná okolnosť. V skupinách A_1 , B_1 (*dobývať sa/dobýjať sa niekam*) sa však dvojtváru vyhneme — keby sme ho normou nechceli pripustiť — ťažšie. V tomto prípade nemožno z hľadiska normy nič namietat ani proti skupine C (*dobíjať sa niekam*); možno predpokladať, že sa práve táto skupina bude kvantitatívne rozširovať, lebo sémantické okolnosti sú tu pre sloveso *dobíť sa* — *dobíjať sa* veľmi priaznivé. Skupina A_2 , B_2 sa, myslíme, z hľadiska normy dá riešiť jednoznačne. Normu tu bezpochyby predstavuje skupina C_1 (*dobíjať na niekoho*).

Nakoniec treba upozorniť, že menné odvodeniny zodpovedajú staršej podobe: *dobyvateľ*, *dobývačný*, *dobývač* ap. Slovesné menné podoby však ukazujú kolísanie v badateľnej miere (*dobývanie/dobýjanie*, *dobývajúci/dobýjajúci*).

V staršej — najmä v štúrovskej — literatúre nachádzame pozoruhodný počet dokladov aj na podobu tohto slovesa podľa typu *zabudnúť* — *zabúdať*, a to i v takých postaveniach, v ktorých by sme aj dnes použili iba sloveso *dobyť* (v iných postaveniach — ako vôbec v skupine Ab a Bb — sa často používajú synonymá: miesto *dobyť si* niečie srdce/*získať si*..., miesto *dobyť* úspech/*dosiahnuť*...). Táto podoba sa v spisovnom jazyku neujala (ujalo sa však sloveso *nadobudnúť*, ktoré vychádza z podoby *na-dobyť*). Na ilustráciu slovesa *dobudnúť* — *dobúdať* si uvedieme niekoľko dokladov:

Slobodi, zákoni a porjadki v krajiňe sú pre ľudí a ňje ľudja pre ňe; lebo si jich ľudja robja, *dobúda jú* a zasluhujú. (Hodža, Dobruo slovo) — pravda sa *dobudnúť* muože (Orol tatr. 1845) — Stalo sa tjež, že národi šli dobívať Kristov hrob z rúk pohanských; a *dobudli* ho, ale nežachráňili. (Hodža, Dobruo slovo) — *dobudnúc* zeme Dunajskje rozložili sa po ňich (Orol tatr. 1845) — jeden druhjemu vetšú a vetšú oblúbenosť u obecnstva *dobudnúť* napomáha. (SNN 1846) — Sláva! Sláva Ťi spasitel, v ňebi osláveňje: Žes s mocou cností *dobudnuu*. (Ňitra 1844) — ...úžasnje vojni vjedou, k zlomeňú moci francúskej a k *dobudnúť ú* pokoja pre Europu. (Orol tatr. 1845) — Mar-

³¹ Dvojtvár *dobývať/dobýjať* má v svojej *Praktickej príručke slovenského pravopisu* (Martin 1956) Alfonz Z a u n e r; p. str. 29 a slovníkovú časť.

tinčania ... česť sami dobývajú. D o b u d l i si ju i teraz v úplnej miere ... (Sokol 1860) — panuvau aj v skutku nad tými zemami, ktorje si môžu d o b u d n ú ť (Orol tatr. 1845)

4. Slovesá *ťodbyť* — *ťodbývať*, *odbiť* — *odbíjať* a prídavné meno *neodbytný*

Názorným príkladom sémantických kombinácií, ktoré sme sa snažili postihnúť pri slovese *dobýť* — *dobývať/dobýjať*, môže byť aj sloveso *ťodbyť* — *ťodbývať*. Toto sloveso už dnes v spisovnej slovenčine nejestvuje. Neuvádzajú ho ani jedny Pravidlá slovenského pravopisu (1931, 1940, 1953).

Vývin slovesa *ťodbyť* — *ťodbývať* je takýto: Čiastočne sa na ňom uplatnila zmena k typu *zabudnúť* — *zabúdať*. Stalo sa tak iba pri význame „stať, stávať sa menším, zmenšiť sa, zmenšovať sa (o množstve, o počte)“. Tu sa vyvinula podoba *odbudnúť* — *odbúdať*:

Veľmi pomaly im o d b ú d a l o cesty. (Gabaj) — Nápoja vo fľaši nijako ne o d b ú d a l o. (Chrobák) — Jedni o d b u d n ú, druhí pribudnú. (Rázus) — Mesiac pláva nad Kýchrou, trocha už o d b u d n u t ý. (Hečko)

V tom istom význame funguje v spisovnej slovenčine aj sloveso *ubudnúť* — *ubúdať*. Pri ňom poukazom na staršiu podobu ostalo podstatné meno *úbytok*. Tvorenie na novom odvodzovacom základe sa neujalo. Nachádzame naň iba celkom ojedinelé doklady; taká je situácia aj pri slovese *ubudnúť* — *ubúdať*:

lebo ... sa na to mjesto čo ľudstva u b u d l o, o malí čas zase tolko namnožilo, tak že odbudok skoro sa zase doplníu. (SNN 1845) — Netesnosťami sa malá časť vzduchu stráca, preto sa tento u b ú d o k stále dosahuje malým ventilkom. (E. Košťál, Vrtacie a dobývacie stroje, 1951) — To (slnko pravdy) bez ú b u d k u svieti vždy a hreje. (Hviezdoslav)

Podobu *odbudnúť* — *odbúdať* možno zachytiť aj pri inom význame: „vykonať, urobiť, vybaviť niečo“:

Neslávny o d b u d n e m e sviatok. (Hviezdoslav) — Návštevu sme si o d b u d l i, sveta skúsili, a už sme zasa doma. (Šoltésová) — Fárať, o d b u d n ú ť si šichtu pod zemou. (Horák) — skúšku o d b u d o l so zdarom (Šoltésová) — Rada som, že je to tak o d b u d n u t é. (Šoltésová)

V tomto prípade je však dokladov iba málo a nenašli sme pre tento význam nedokonavý korelát *odbúdať*.³²

Staršia dokonavá podoba *odbyť* sa vyskytuje iba ojedinele:

³² Pravda, staršia nedokonavá podoba *odbývať* je hlavne v staršom materiáli častá (podobne ako napr. podoba *ubývať*, na ktorú sme uviedli aj doklady).

poriadne sa všetko o d b y l o (Hviezdoslav) — o d b y ť nejaký prípad (Rázus) — jak by dlhú zimu o d b y l i (Hviezdoslav) — o d b y t i e trestu (Fajnor — Záturecký, Právnický terminologický slovník)

Pri slovese *ťodbyť* — *ťodbývať* zisťujeme ešte ďalší významový okruh: „odstrániť niečo, niekoho, vzdialiť od seba, zbaviť sa niečoho, niekoho, odohnať, odmietnuť niekoho“. Tento význam nie je veľmi vzdialený od predchádzajúceho, ale — ako uvidíme — vyjadruje sa v súčasnom jazyku iným slovesom. Niekoľko dokladov:

„...čo by si ty vedel,“ o d b y l i ma matersky. (Bešeňovský) — žiadosti a túžby sa nedajú o d b y ť (Šoltésová) — keď si niečo od ľudí pýtali, o d b y l i ich (Dobšínský) — Cigánky nedali sa o d b y ť. (Tajovský) — (ženu) o d b y t ú jej vlastným manželom (Hviezdoslav) — Žena ho chladne o d b y l a. (Tajovský) — Chceli ho o d b y ť, nedal sa. (Rázus)

Týmto spôsobom sme si zrekonštruovali tri základné významy slovesa *ťodbyť* — *ťodbývať* (z praktických dôvodov sme pritom použili aj nové podoby *odbudnúť* — *odbúdať*):

1. stať sa, stávať sa menším, zmenšovať sa, mínať sa;
2. vykonať, urobiť, vybaviť niečo (s niekým);
3. odstrániť, odohnať niekoho (niečo), zbaviť sa niekoho (niečoho); odmietavo sa zachovať k niekomu.

Pre 1. význam sme v materiáli nenašli podobu *ťodbyť*. Máme tu iba podobu *odbudnúť*, ktorá je zákonitým výsledkom vývinu podobných slovík. Sloveso *odbudnúť* — *odbúdať* je v spisovnom jazyku celkom bežné.

Pre 2. význam sa v materiáli podoba *ťodbyť* a najmä *ťodbývať* vyskytuje. V tomto význame sme našli aj náznaky zmeny do podoby *odbudnúť* — *odbúdať*, ktorá sa však veľmi neujala. Pôsobilo akiste aj to, že by bolo išlo o homonymitu s predchádzajúcim významom (prvý a druhý význam totiž ťažko možno postaviť k sebe aj na rovine prenesenosti). Situácia sa tu teda riešila tak, že sloveso *ťodbyť* — *ťodbývať* v tomto význame zaniká a jeho význam preberajú synonymné slovesá, najmä sloveso *odbaviť* — *odbavovať*.³³ Napr.:

Všetko je o d b a v e n é — i povinnosti, i radosti, i žalosti. (Kukučín) — Služby božie o d b a v i l i sa obvyklým spôsobom. (Vansová) — O d b a v i l si povinnosť pri umierajúcej. (Figuli) — Nemožno o d b a v i ť robotu ľavou rukou. (Gráf)

Ani pre 3. význam sa sloveso *ťodbyť* — *ťodbývať* dnes už nepoužíva. Namiesto neho používame v spisovnom jazyku sloveso *odbiť* — *odbíjať*. Možnosť tejto zámény je v sémantickej blízkosti týchto slovík v uvede-

³³ V tomto zmysle sa v právnickej terminológii upravilo slovo *odbytné* na *odbavné* a spojenie *odbývať pojednávanie* na *konať pojednávanie* (porov. Práv. terminologický slovník, Bratislava 1952).

nom význame. Využil sa tu význam slovesa *odbiť* — *odbíjať* v abstraktnejšom zmysle. Nejde tu totiž už o odrazenie niečoho (niekoho) úderom, biťím, ale o odstránenie (zas v abstraktnejšom zmysle) iným spôsobom (napr. rečou, posunkom ap.). Sémantický zreteľ sa tu teda upriamuje skôr na výsledok nejakej činnosti, nie na to, akým prostriedkom sa dosiahol. Niekoľko príkladov:

Poberá sa Pódi, *odbitý* od ženy, pokrívajúc na čaptavých päťach, do dediny. (Timrava) — Nezamestnaných *odbíjala* päťhaliernikmi. (Jesenský) — „Bráni ti niekto! Rob!“ *odbíja* mládenca podráždene starý Hrčka. (Fr. Kráľ) — On sa zhovievavo usmial a *odbil* ju žartom. (Jesenská) — *Odbil* ho nakrátko. (Ondrejov) — V takejto nálade ho nemilosrdne *odbila* s každou prosbou. (Bodenek)³⁴

Najmä situácia pri treťom význame slovesa *†odbyť* — *†odbyvať* ukazuje, že zámena slovesom *odbiť* — *odbíjať* je výhodná aj zo stránky významovej priezračnosti. O to v podstate išlo aj pri predchádzajúcom slovese *dobyť* — *dobývať/dobýjať*.

V týchto súvislostiach sa nám vyjasňuje aj postavenie prídavného mena *neodbytný* v spisovnej slovenčine. Z hľadiska spôsobu tvorenia súvisí s ním prídavné meno *nedobytný*. Pomer medzi nimi však predsa nie je rovnaký.

Nerovnaké postavenie obidvoch uvedených prídavných mien opäť jasne vynikne pri použití sémantických kritérií. Ukáže sa to, keď sa ich pokúsime zasadiť do okruhu príslušných slovies. Pre prídavné meno *nedobytný* možno použiť výklad so slovesom toho istého základu: „ktorý sa nedá dobyť, ktorý nemožno dobyť“. Pre prídavné meno *neodbytný* takúto paralelu nájsť nemožno, možno tu použiť iba slovesá iných základov: „ktorého nemožno odohnať, ktorého sa nemožno zbaviť“. Tu je dôležité všimnúť si, že tieto slovesá zapadajú do významovej oblasti slovesa *†odbyť* — *†odbyvať* v treťom význame. Ukázali sme, že sloveso *†odbyť* — *†odbyvať* v tomto význame zaniklo a že jeho významovú náplň v najväčšej miere prevzalo sloveso *odbiť* — *odbíjať*. K uvedenému výkladu prídavného mena *neodbytný* by sme teda mohli pripojiť ďalšiu paralelu so slovesom: „ktorý sa nedá odbiť, ktorého nemožno odbiť“. Tu badať zreteľný rozpor: prídavné meno *neodbytný* sa svojou významovou stránkou organicky zapája do súčasného stavu v jazyku, ale jeho pravopisná stránka poukazuje na nestvujúci a — čo je najdôležitejšie — prehodnotený stav.

Rozpor, ktorý takto vzniká, ľahko zbadá aj jazykovedne neškolený používateľ spisovného jazyka. Ak sa prídavné meno *neodbytný* v súčasnom

³⁴ Celá problematika by sa dala rozoberať ešte ďalej výskumom synonymných radov. Vidno z dokladov, že niekedy v tom istom kontexte možno použiť sloveso *odbiť* i *od-baviť*. V tomto zmysle sú 2. a 3. význam veľmi blízke.

Podobnú významovú štruktúru má sloveso *odbiti* — *odbijati* aj v srbochorvátčine. (Porov. cit. slovník v pozn. 10.)

jazykovom povedomí spája so slovesom *odbiť* — *odbíjať*, ak je ním motivované na pláne odvedenosti — a to je bezpochyby tak —, niet nijakého dôvodu umele zachovávať etymologický pravopis. Vyplýva z toho jednoznačný záver, že v súčasnom spisovnom jazyku treba zmeniť pravopis prídavného mena *neodbytný* (*neodbytník*) a normovať podobu *neodbitný* (*neodbitník*).

Možno namietat, že v jazyku máme veľa zvyškov staršieho stavu. Spomínali sme napr. podstatné mená *odbyt*, *úbytok* ap. Medzi týmito slovami a prídavným menom *neodbytný* je však ten podstatný rozdiel, že motivovanosť cez sloveso nepotrebuje tak nevyhnutne. Uvedené prídavné meno naopak: ako pôvodný deverbálny tvar (porov. *kujný*, *splavný*, *otrasný*, *nedobytný* ap.) si priamo žiada významovú oporu v slovese. Je dôležité, že to má byť sloveso zo živej slovnej zásoby, lebo prídavné meno *neodbytný* nie je archaickým slovom. Tu vzniká konštatovaný pravopisný rozpor.

Požiadavku o zmene pravopisu slova *neodbytný* už dávnejšie správne vyslovil Meliš-Čuga (SR IX, 319). Podobu *neodbitný* uvádza aj A. Zauner v citovanej príručke.

Meliš-Čuga i Zauner riešia problém tak, že podobu *neodbitný* ustalaťujú pre význam symbolizovaný napr. spojením „neodbitný je pes, ktorý sa nedá odbiť“, ale ponechávajú aj prídavné meno *neodbytný* pre význam „ktorý nemá odbyt, ktorý sa nemíňa (o tovare)“. Zdá sa, že v druhom prípade ide z hľadiska spisovnej slovenčiny iba o umelú konštrukciu, lebo spojenie typu „neodbytný tovar“ sme v materiáli, ktorý sme mali k dispozícii, nenašli ani raz. Píše sa len o tovare, ktorý „sa nemíňa, nejde na odbyt, je nepredajný“ ap. Z terminologického hľadiska — ak by sa ukázala potreba — mohlo by sa však uvažovať aj o takomto riešení.³⁵

Pozoruhodné je, že napriek všetkým dôvodom, ktoré sme pre pravopisnú podobu *neodbitný* uviedli, je norma pevná:

neodbytný ovad (Hviezdoslav) — *neodbytný* chlap (Rázus) — *neodbytná* mucha (Urban) — A ten *neodbytný* hyd, tie muchy! (Gabaj)

Schválne sme uviedli také doklady, pri ktorých je spojenosť so slovesom *odbiť* — *odbíjať* najzreteľnejšia. Ani v jednom prípade sa pravopisná norma neporušuje.³⁶

³⁵ Príd. meno *odbytný* má v tomto význame napr. čeština (*odbytné zboží*); ale pri hesle *neodbytný* sa už tento význam neuvádza (porov. cit. slovník). Stará poľština má v tomto význame (porov. cit. slovník) podobu *nieodbyty*.

³⁶ Príd. meno *neodbytný* sa používalo aj vo význame „nevyhnutný, nutný, ktorý musí byť“. Tak ho nachádzame najmä u Šoltésovej. Súčasní autori ho v tomto význame nepoužívajú:

...teraz už *neodbytné* nastane riadenie detí. (Šoltésová) — Schôdzka sa *ne*zmeškala bez *neodbytnéj* príčiny. (Šoltésová)

Porušenie normy sme zistili iba v jednom prípade; je to však veľmi po-
učný prípad:

Chcel ho zahriaknuť, ale nedal sa odbiť. „O nepriateľoch môže hovoriť iba
ten, kto už bol medzi nimi,“ pokračoval neodbitne. (Domasta)

To, že sa pri prídavnom mene *neodbytný* skoro vôbec nenarúšala norma,
hovori zdanlivo proti jej meneniu. Zo skúsenosti však vieme, že sa v prís-
ne spisovnej norme dajú udržať niektoré jednotlivosti aj umele, v rozpore
so skutočným stavom v jazyku. Nie je ťažko zistiť ani to, že práve v ta-
kýchto prípadoch sa robí pomerne najmenej chýb (najmä v knižných vy-
daniach, ktoré prechádzajú niekoľkonásobnou korektorskou kontrolou;
naše konštatovanie sa netýka pedagogickej praxe). Medzi takéto prípady
patrí aj prídavné meno *neodbytný*. Presné dodržiavanie normy teda ne-
hovori proti osožnosti jej zmeny.

5. Slovesá *zbudnúť* — (*zbúdať*), *zvýšiť* — *zvyšovať* a podstatné
mená *zbytok* a *zvyšok*

Zo staršieho stavu *†zbyť* — *†zbývať* sa v slovenčine celkom organicky
vyvinul pár *zbudnúť* — (*zbúdať*). Podoba *zbudnúť* sa v Pravidlách sloven-
ského pravopisu z r. 1931 uvádza takto: „*zbudnúť*, -nem, -nú = *zbyť* (!),
zostať; *zbúdať* = *zbývať*“, v Pravidlách 1940 takto: „*zbudnúť*, -nem, -nú,
častejšie *zvýšiť*, *zostať*; *zbúdať*“. V Pravidlách 1953 sa sloveso *zbudnúť*
neuvádza vôbec.

Takýto vývin normy nás prekvapuje najmä vtedy, keď uvážime, že slo-
veso *zbudnúť* dobre vyhovuje systému slovies tohto typu v spisovnej slo-
venčine. Okrem toho je toto sloveso dobre doložené v literatúre:

A samému bár kôrky *zbudli* v lone. (Hviezdoslav) — hviezd *zbudne*
zákmit slabý (Rázus) — Jedna mi *zbudla* (rukavica). (Jesenská) — nedo-
niesol by som ti tú polovicu *zbudnutých* peňazí (Jesenská) — Vždy môže
zbudnúť hodinka. (Kukučín) — a zrno, čo z nás *zbudne*, do jari vnesieme
(Hečko) — A *zbudne* iba smútok. (Kostrá)

Už tieto doklady by boli dostatočným dôvodom na normovanie tohto
slovesa. A predsa sa zdá, že jeho výskyt sa v súčasnej literatúre veľmi
zmenšuje. Výskumom u jednotlivých používateľov spisovného jazyka sme
nadobudli dojem, že sa toto sloveso stráca z ich aktívnej slovnej zásoby.
Pokúsime sa tento stav vysvetliť.

Treba tu mať na zreteli celú skupinu slov: *zbudnúť* — (*zbúdať*), *zby-
tok*. Prvým „nedostatkom“ slovesa *zbudnúť* je, že vlastne nemá nedokona-
vý korelát. V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 a 1940 sa síce
podoba *zbúdať* uvádza, ale z hľadiska výskytu je to zaiste umelá konštruk-

cia, hoci tvorenie je systémové. Na túto podobu sme v novšom materiáli našli iba jediný doklad:

...doprava nákladu presunula sa na nákladné autá a železniciam pomaly z b ů d a iba ťažký náklad. (Hronský)

Ďalej možno zistiť, že podstatné meno do uvedenej skupiny nezapadá celkom organicky, lebo je odvodené od staršieho základu. Takýchto prípadov máme síce viac (porov. napr. *ubúdať* — *úbytok*), ale v tejto situácii môže zavážiť aj to, najmä keď si proti skupine *zbudnúť* — (*zbúdať*), *zbytok* postavíme skupinu *zvýšiť* — *zvyšovať*, *zvýšok*. Treba uznať, že táto skupina je organickejšia — je tu plne frekventovaný nedokonavý vid a meno je tvorené celkom systémovo. Preto sa tieto slová stali frekventovanejšími na úkor slov *zbudnúť* — (*zbúdať*), *zbytok*.

Podstatné meno *zbytok* sa dnes z hľadiska normy nepokladá za živé slovo. Charakterizuje sa ako archaické.³⁷ Ide tu však iba o jeden význam slova *zbytok*: „to, čo zvyšuje“. V ľudovej reči jestvuje aj iný význam: „prebytok, zbytočnosť, zbytočná vec“.³⁸ V tomto význame používali podstatné meno *zbytok* aj niektorí spisovatelia (najmä Kukučín):

(jarabice) mali doplniť skromný pokrm, bo Stanislav z b y t o k nerád mal (Sokol) — „Tak, aby bolo dosť, mamúlik!“ poučoval ju. „Daromný z b y t o k nerob.“ (Kukučín) — o dievkach a vydatých z b y t o k i hovorí (Kukučín) — „To, želiari vám budú ľudia zo dvora, naučení v z b y t k o c h,“ povie jedna. (Timrava) — so závišťou zazeral mnoho ráz na z b y t o k a na prepých (Jégé)

Postavenie podstatného mena z b y t o k v tomto význame nie je pre slovenčinu neorganické. V jazykovom povedomí sa nespája so slovesom, ale s prídavným menom: *zbytok* = to, čo je zbytočné.³⁹

Z á v e r

1. V spisovnej slovenčine treba za organický typ predponových slovíčok z koreňov *by-* a *bud-* (psl. *by-* a *bŭd-*) pokladať ten, ktorý vývinom prešiel do druhej slovesnej triedy (typ *zabudnúť* — *zabúdať*).

2. Nedokonavé koreláty typu *zabúdať* majú so zreteľom k dokonavým slovesám typu *zabudnúť* oneskorený vývin. V spisovnom jazyku máme zvyšok v slovese *pobývať*, ktoré sa dnes sekundárne spája so slovesom *bývať* (v byte, v dome).

³⁷ Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953.

³⁸ Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1940.

³⁹ U Hviezdoslava je niekoľkokrát doložený neologizmus *zbudok*: *zbudok podstaty*; *to je zbudok tedy*; *zbudok uhlikov*. Tvorenie je systémové, ale u iných spisovateľov sa toto slovo nenachádza.

3. Sloveso *dobýť* — *dobývať/dobýjať* malo iný vývin ako ostatné predponové slovesá tohto typu. V súčasnom jazyku sa na sémantickom pláne stýka so slovesom *biť* — *bíjať*. Týmto stykom vysvetľujeme vznik nedokonavej podoby *dobýjať*. Navrhujeme normovať dvojtvar *dobývať/dobýjať*.

4. Sloveso *ťodbyť* — *ťodbývať* prešlo čiastočne k typu *zabudnúť* — *zabúdať* (*odbudnúť* — *odbúdať*), čiastočne jeho význam prebrali niektoré synonymné slovesá (najmä *odbaviť* a *odbiť*). Vzhľadom na to navrhujeme zmenu pravopisu prídavného mena *neodbytný* (*neodbytník*) na *neodbitný* (*neodbitník*).

5. Sloveso *zbudnúť* — (*zbúdať*) sa už dnes používa menej. Odôvodňujeme to tým, že skupina *zvýšiť* — *zvyšovať*, *zvyšok* je organickejšia a používa sa stále častejšie.*

* Doklady, ktoré sme použili v tejto práci, sú zväčša z lístkového materiálu Ústavu slovenského jazyka SAV.

ROMÁNSKE PREDIKÁTY* *SAN* A *DON* V SLOVENČINE

Anton J á n o š í k

V tomto článku chceme riešiť skloňovanie cudzích predikátov v spojeniach typu *San Francisco*, *don Quijote*. Pre lepšie objasnenie tejto témy všimneme si najprv postavenie a skloňovanie domácich predikátov, ktorými bývajú všeobecné podstatné mená mužské osobné (prípadne ich ženské prechýlené tvary na *-ka* typu *grófka*, na *-ovná* typu *kráľovná*), označujúce samy osebe nejaké vyššie spoločenské postavenie osoby alebo rozličné tituly, ako napríklad *cár*, *cisár*, *kráľ*, *princ*, *gróf*, *barón*, *lord*, *prezident*, *akademik*, *doktor*. Uvedené a podobné slová sa spájajú ako menné prívlastky na spôsob prídavných mien s príslušným vlastným menom, napríklad: *cár Peter Veľký*, *cisár August*, *kráľ Svätopluk*, *princ Karol*, *gróf Zay*, *lord Halifex*, *prezident Antonín Zápotocký*, *akademik Ondrej Pavlík*, a tvoria významový celok, v ktorom prívlastková časť nestráca svoju povahu podstatného mena. Súčasne sa preto skloňujú obidve podstatné mená ako zhodné a rovnocenné časti spojenia, napríklad: *cár Peter Veľký — za cára Petra Veľkého*, *cisár August — za čias cisára Augusta*, *kráľ Svätopluk — ku kráľovi Svätoplukovi*, *gróf Zay — grófovi Zayovi*.

Ale celkom iná situácia nastáva pre tvar predikátu, ak je ním slovo celkom cudzie, v slovenčine samostatne nejstávajúce, známe len z niekoľkých ustálených cudzích spojení, mien, kde má funkciu titulu k príslušnému vlastnému osobnému menu, napríklad: *San Francisco*, *don Quijote*. Tieto dva slovné tvary *san*, *don*, ktorými sa označuje čestný titul u Španielov a Talianov v spojení s vlastným osobným menom (rodinným alebo krstným menom), nepoužívajú sa v slovenčine mimo tejto ich funkcie predikátu v danom spojení. Neprenikli do slovnej zásoby ako samostatné slová (na spôsob iných predikátov cudzieho pôvodu, ale udomácnených typu *gróf*, *lord*), čo najlepšie vidieť z toho, že sa nemôžu vyskytnúť v mennom prísudku, napr. proti *bol kráľom*, *akademikom* nemožno použiť „bol donom, sanom“. Spojenia typu *San Francisco*, *don Quijote* nám pripomínajú cudzie

* Slovo *predikát* používa autor tohto príspevku nie ako gramatický termín, ale vo význame šľachtického alebo iného titulu. — Ponechávame aj autorovo písanie veľkého a malého písmena v predikáte *don*, i keď sa vždy nezhoduje s platnými Pravidlami slovenského pravopisu. *Redakcia*.

citáty, pri ktorých sa skloňuje len koniec citátu, prakticky posledné slovo. Takto predikáty *san*, *don* ostávajú pevné, meravé slovné tvary pri slovenskom skloňovaní príslušného spojenia, teda nesklonné pri skloňovaných pádových tvaroch príslušného vlastného mena.

Nesklonné románske predikáty *san*, *don* pripomínajú domáci zjav nesklonného slovesného tvaru *mrcha* s adjektívnou funkciou vo význame „zlý“. Aj on ostáva nesklonný vo všetkých pádových tvaroch: *mrcha človek*, *mrcha človeka* . . . *mrcha ľudia* ap.

Románsky predikát *san* v type *San Francisco* predstavuje teda nesklonnú adjektívnu formu. Svojím pôvodom je to romanizovaná forma latinského adjektíva *sanctus* s významom „svätý, vznešený“. Ním sa za feudalizmu označovali zaslúžilí ľudia o kresťanstvo a podľa nich sa pomenúvali aj osady. Pomenovania osád s adjektívnym tvarom *san* sú napr. *San Juan de la Cruz*, *San Salvador*, *San Domingo*, *San Joaquín*, *San Marino*. Vo všetkých týchto a takýchto zemepisných názvoch predikát *san* ostáva nesklonný a skloňuje sa len vlastné meno, druhá to časť spojenia: *San Juan de la Cruz* — *San Juana de la Cruz* — *V San Juane de la Cruz*; *San Francisco* — *do San Francisca*; *San Marino* — *zo San Marina* — *v San Marine* ap. Tento spôsob skloňovania s nesklonným predikátom *san* je všeobecný pri zemepisných názvoch tohto typu spojenia a nerobia sa pri ňom chyby. No pritom všetkom platné Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 cudzí adjektívny predikát *san* upravujú skloňovať na spôsob samostatného podstatného mena v spojení: *San Juan de la Cruz* ako „Sana Juana de la Cruz“ (str. 79). Je to zjavná chyba, ktorú bude treba vhodnou úpravou odstrániť.

S románskym predikátom *san* má rovnaké postavenie v slovenskom skloňovaní aj druhý cudzí predikát *don* s významom „pán“. Svojím vznikom predstavuje romanizovanú formu latinského podstatného mena *dominus*. Ani slovný tvar *don* nezdôvodňuje a jeho forma prichodí len ako predikát pri príslušných románskych vlastných osobných menách: *don Carlos*, *don Rodrigo*, *don Quijote*, *don Bosco* ap. Pre slovenčinu románsky predikát *don* v príslušnom spojení má len úlohu zmeraveného znaku na označenie titulu u Španielov a Talianov. Tvar *don* neprenikol v slovenčine do domácej kategórie životných podstatných mien mužského rodu na spôsob iných cudzích predikátov typu *gróf*, *barón*, *lord*, ktoré sa vyskytujú aj mimo spojenia s vlastným menom a ku ktorým sa utvorili aj príslušné tvary prídavného mena (*cár* — *cársky*, *kráľ* — *kráľovský*, *gróf* — *grófsky*).

Nakoľko však vieme, slovo *don* nie je v slovenčine udomácnené podstatné meno a nie je od neho známy ani adjektívny tvar. Pre naše slovenské skloňovanie každé spojenie s predikátom *don* vyznieva ako cudzí citát, v ktorom predikát *don* sa cíti ako zmeravený slovný tvar, zato ostáva nesklonný

pri všetkých pádových tvaroch príslušného cudzieho vlastného mena: *don Carlos* — *don Carlosa*, *don Rodrigo* — *don Rodrigovi*, *Don Juan* — *s don Juanom*, *don Quijote* — *o don Quijotovi* ap.

Toto všetko bolo treba zdôrazniť pri tvare *don*, keďže Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 v svojej slovníkovej časti uvádzajú heslo *don* ako riadne podstatné meno s príslušným genitívnym tvarom (str. 154), teda ako samostatné udomácnené sklonné slovo, čo však odporuje skutočnosti, lebo toto slovo samostatne (bez vlastného mena) v slovenčine nie je doložené, ako ukazuje aj excerpčný materiál pre slovník slovenského jazyka. Pravda, slovo *don* sa dá skloňovať, jeho slovný habit sa tomu neprotiví, lež jeho skloňovanie je len teoretické, vznikajú len fiktívne pádové tvary, samostatne nedoložené odnikiaľ zo živého skloňovania jazyka. Na násilné skloňovanie predikátu *don* v cudzích spojeniach ukazuje kolísanie v samom skloňovaní, ktoré sa odráža v článkoch našich vedeckých pracovníkov. Karol Rosenbaum v článku o Friedrichovi Schillerovi (Literárnohistorický sborník 1947) popri jednom prípade skloňovaného predikátu *don* má dva prípady bez skloňovania *don*: *Don Carlosa* (121, 213). Prekladateľka Magda Gregorová v článku o Schillerovi (SP 1955) upúšťa od násilného skloňovania predikátu *don* v lokále, má teda v *Don Carlosovi* (str. 1006), ale už jeho skloňovanie znásilňuje v kratšom tvare genitívu: „veršov Dona Carlosa“ (str. 1005). Nora Kocholová zas v článku o Schillerovi vyhýba dlhšej životnej forme lokálu *-ovi* pri predikáte *don* tým, že ju nahrádza kratšou, pohodlnejšou koncovkou na *-u*: „po donu Carlosovi“ (str. 556), čím zrejme nasleduje domáci spôsob skloňovania predikátu *pán*, pri ktorom naozaj prichodia kratšie formy lokálu na *-u* (*pánu prezidentovi*). Vlastne táto snaha skloňovať cudzí predikát *don* na spôsob skloňovania domáceho predikátu *pán* najistejšie ukazuje na násilné skloňovanie meravého románskeho predikátu *don* v príslušných spojeniach. Pre lepšie objasnenie veci môžeme uviesť aj slovenskú podobu v zloženom tvare *pánbožko*, kde domáci predikát *pán* tak isto ostáva nesklonný a skloňuje sa len druhá časť *-božko* (hypokoristický tvar k základu *boh*): *pánbožko*, *pánbožka*, *pánbožkovi*... *s páňbožkom*.

V staršej slovenskej literatúre prichodia napospol spojenia s nesklonným predikátom *don* už hneď u Bajzu: *Don Varletovi* (René 142, 227), u Kollára: *Don Quixota* (Cestopis druhý a Paměti, Praha 1863, str. 196), u Jána Kalinčiaka: *Don Carlosovi* (O literatúre a ľudoch, Pravda 1949, str. 150), u Laskomerského: *čítal v Don Quixottovi* (Sobrané žarty a romary, Martin 1922, str. 92), u Martina Kukučina: *pole don Roka* (XXV, 183), u Mitrovského: *Don-Quichota* (Pani Helène, 69) ap. Na túto normu treba už raz pevnejšie nadväzovať a načisto zanechať neplodné experimentovanie so skloňovaním cudzieho predikátu *don*. V tomto zmysle kvitujeme

aj novšie doklady na nesklňovaný predikát *don*: v jeho slávnom *Don Quichotovi* (Smena, 11. dec. 1956, str. 5a), autor *Don Quijota* (KN, 22. apríl 1956, str. 6a), s *don Boscom* (11. marec 1956, str. 2d), na spôsob *Cervantesovho Don Quijota* (Ján Béder — Jozef Minárik, Slovenská literatúra pre 9. ročník, SPN 1956, str. 111) ap.

Pri skloňovaní románskeho predikátu *don* slovenčina je v zhode s ruštinou, kde podobne cudzí predikát *don* ostáva ako nesklonný slovný tvar pri všetkých pádových tvaroch príslušného osobného mena. Opačná prax je v češtine, ale aj tam sa vyskytujú spojenia s nesklonným menným prívlastkom *don*, napríklad u Bedřicha Václavka: *stává se... i don Quijotem* (Česká literatúra XX. století 59).

Svoje pozorovania môžeme teda zhrnúť do týchto záverov:

1. Predikáty z domácich a udomácnených podstatných mien, ako napríklad *cár, cisár, kráľ, princ, gróf, akademik*, sa skloňujú spolu s príslušným vlastným osobným menom: *cár Peter Veľký — za cára Petra Veľkého, cisár August — od cisára Augusta, kráľ Svätopluk — ku kráľovi Svätoplukovi, gróf Zay — s grófom Zayom*.

2. Tvary predikátu cudzieho pôvodu, neudomácnené románske *san, don*, ktoré neprenikli do slovnej zásoby slovenčiny ako samostatné slová, sú nesklonné a v spojení sa skloňuje len príslušné vlastné osobné meno: *San Francisco — San Francisca, San Juan de la Cruz — zo San Juana de la Cruz, don Carlos — don Carlosa, don Quijote — don Quijotovi*.

K OTÁZKE TERMÍNOV JUHOSLOVAN (-IA), JUHOSLOVANSKÝ

Ladislav Dvonč

V tomto príspevku chceme preskúmať používanie slov *Juhoslovan* a *juhoslovanský*.

Pozrime sa najprv na sémantickú stránku týchto slov. V Slovníku spisovného jazyka slovenského¹ sa heslá *Juhoslovan, Juhoslovanka, juhoslovanský* uvádzajú takto:

Juhoslovan, -a m. Srb, Chorvát, Slovinec alebo Bulhar. O starej viere vo vlkolakov... u Rusov i Juhoslovanov zachovaly sa svedectvá (Škult., O Slov. 19).

Juhoslovanka, -y f. k Juhoslovan.

juhoslovanský adj. k Juhoslovan. Mal odísť hneď po letných skúškach do juhoslovanských krajov (Vans. III, 70). Konkretizuje hneď aj jednotlivé sväzové

¹ Anton Jánošík, — Eugen Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turčiansky Svätý Martin 1946—1949, 985.

štáty rakúskeho štátneho sväzu (*Staatenbund*): nemecký, český, poľský, italský, uhorský a juhoslovanský štát (Rap., Dej. 315).

Pre určenie významov slov *Juhoslovan*, *-ka*, *juhoslovanský* skúmali sme aj materiál Ústavu slovenského jazyka SAV, ale prakticky nám nič nepovedal. Jednak počet dokladov je veľmi malý, ale čo je dôležitejšie, doklady, ktoré sú tu k dispozícii, nehovoria nič presného o významoch týchto slov. Teda o tento materiál sa pre potreby našej štúdie nemôžeme opierať. Dnes je všeobecne známy fakt, že lexikograf pri svojej práci nemôže byť úplne závislý od excerpcie, naopak, musí tvorivo zasiahnuť tam, kde treba materiál opraviť alebo doplniť. Musí rozhodovať na základe vlastného jazykového vedomia.² Preto aj my sa tu musíme opierať len o svoje jazykové vedomie.

Spracovanie, ktoré nachádzame v cit. slovníku, nie je úplné. Ponaajprv treba uviesť, že slovo *Juhoslovan* sa dnes bežnejšie používa v špecifikovanom význame ako „príslušník štátu Juhoslávia, obyvateľ Juhoslávie, príslušník Juhoslávie“. Pokiaľ ide o význam, ktorý sa uvádza v cit. slovníku, treba uvážiť okolnosť, že mená príslušníkov etnických skupín (najmä takých etnických skupín, ako je to v našom prípade) sa používajú hlavne v množnom čísle.³ Tvar *Juhoslovania* sa používa jednak ako plurálový tvar k *Juhoslovan* vo význame „príslušník Juhoslávie“, jednak samostatne s významom „slovanské národy na juhu Európy, resp. Slovania na juhu Európy“. Podobne jedine v množnom čísle prichodia pomenovania ako *západní Slovania*, *východní Slovania*, *západní*, *východní*, *severní Germáni* a pod. Derivát *Juhoslovanka* sa používa len ako derivát k slovu *Juhoslovan* vo význame „príslušník Juhoslávie“. V doklade zo Škultétyho, ktorý je pri hesle *Juhoslovan*, je tiež tvar množného čísla. Podľa tohto pozorovania možno povedať, že tvary jednotného čísla sú jednovýznamové, kdežto tvary množného čísla majú dva významy. Slovo *Juhoslovanka* je slovo jednovýznamové.

Pozrime sa ďalej na prídavné meno *juhoslovanský*. Príklad z Vansovej v cit. slovníku síce ukazuje na význam „týkajúci sa južných Slovanov“, ale nie je to tak už v príklade Rapantovom, kde ide o koncepciu štátu s politickým spojením Srbov, Chorvátov a Slovincov. Slovo *juhoslovanský* má teda dva významy: 1. týkajúci sa južných Slovanov, 2. týkajúci sa Juhoslávie. Situácia v používaní tohto slova je analogická s používaním slova

² Pozri Ladislav Janský, *Výstavba hesla*, Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 131 a 138; Viera Budovičová, *Z teórie a praxe jednojazyčného slovníka*, SR XIX, 1954, 67; Elena Smiešková, *Exemplifikácia a frazeológia v jednojazyčnom slovníku*, SR XIX, 1954, 77.

³ Jerzy Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, Onomastica II, 1956, 13.

Juhoslovan v tvaroch množného čísla. Bežne sa slovo *juhoslovanský* používa vo význame „týkajúci sa Juhoslávie“, kdežto v druhom význame sa používa len v odbornej terminológii. Pretože používanie v tomto druhom význame sa vyskytuje v pomerne obmedzenej miere (najčastejšie v spisbe jazykovednej, literárnovednej, archeologickej, historickej), nemôže nás prekvapiť, že pri čítaní slova *juhoslovanský* sa nám najskôr vynorí význam „týkajúci sa Juhoslávie“.

Podľa nášho názoru nie je správne, že sa slová *Juhoslovania* a *juhoslovanský* používajú v dvoch tak blízkych významoch. Máva to za následok, že často ani podľa kontextu nemožno presne určiť, aký význam má píšuci (hovoriaci) na mysli. Tento stav odporuje hlavnej požiadavke kladenej na termíny, t. j. požiadavke presnosti jazykového výrazu.

Slovo *Juhoslovan* je podobne utvorené ako napr. slová *Juhoafričan*, *Juhoameričan*, *Severoameričan* a pod. Ak si bližšie všimneme koreň druhej časti príslušných zložených slov, vidíme, že tu ide obyčajne o meno obyvateľa nejakého svetadielu (*Juhoafričan*, *Juhoameričan*, *Severoameričan*), zriedkavejšie ide o príslušníka nejakej etnickej skupiny (to je práve *Juhoslovan*) alebo nejakého národa (azda *Juhonemec*). Formálne je slovo *Juhoslovan* utvorené správne; v prvej časti kompozita je slovo označujúce svetovú stranu, v druhej časti je slovo označujúce príslušníka nejakej skupiny (porov. aj *Severoameričan*, *Juhoameričan*). Ak však vezmeme delenie Slovanov na tri základné vetvy — východných, západných a južných — vidíme, že slovu *Juhoslovania* nezodpovedajú napr. „Východoslovania“ ani „Západoslovania“ (vo významoch „východní a západní Slovania“). Slovo *Juhoslovan* sa vytvorilo v dôsledku osobitného vývinu južnej časti Slovanstva, v dôsledku snáh o zjednotenie Slovanov v juhovýchodnej časti Európy. Pretože nemáme výrazy „Západoslovania“ a „Východoslovania“, pomenovanie *Juhoslovania* vo význame „Slovania na juhu Európy“ nemá takto oporu v príslušných paralelných názvoch. Naopak, používanie termínov *západní* a *východní Slovania* ako aj potreba formálne diferencovať významy „Slovania na juhu Európy“ a „príslušníci Juhoslávie“ má za následok, že sa bežnejšie používa pomenovanie *južní Slovania*. Dvojslovné pomenovania *západní*, *východní*, *južní Slovania* vôbec vhodne zapadajú do spôsobu označovania príslušníkov jednotlivých etnických skupín podľa ich zemepisného postavenia, ako je to aj v názvoch *východní*, *západní*, *severní Germáni*, *východní*, *južní Románi* a pod.

Podoba *južní Slovania* nevychádza azda len teoreticky zo systému, ale sa skutočne aj používa. Štefan Peciar hovorí, že sa používa spojenie *južní Slovania* na rozdiel od *Juhoslovanov*.⁴ Pomenovanie *južní Slovania* na-

⁴ *Južnoslovenský* či *juhoslovenský*, SR XVIII, 1952—1953, 288.

chádzame napr. v štúdií Jána Stanislava Najstaršie styky Slovákov s južnými Slovanmi (Miscellanea in honorem Francisci Xav. Grivec, Olomouc 1948, 257—261). Nachádzame ho ďalej v Stanislavovom článku Postavenie slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi (SR XX, 1955, 134), najmä však sústavne v jeho Dejinách slovenského jazyka I, Úvod a hláskoslovie (Bratislava 1956, str. 113 n. — kap. Postavenie slovenčiny medzi slovanskými jazykmi). Celkove sa zdá (aj keď nemáme na takýto záver úplnejší materiál), že dnes sa skôr používa pomenovanie *južní Slovania* než *Juhoslovania* v rovnakom význame. Používanie tohto pomenovania je niekedy priamo vynútené; tak je to napr. vo viacnásobnom vetnom člene. Porov. napr.: *S južnými a východnými Slovanmi* malo nárečie, z ktorého sa vyvinula stredná slovenčina, očividne úzke styky na poli duchovnej a hmotnej kultúry. (Stanislav, Postavenie..., 134) — Predkovia Slovákov, ktorí prišli k Dunaju, patrili k západoslovanskému kmeňovému sväzu, ale jednako majú niektoré prvky, ktoré ich zbližujú s *východnými a južnými Slovanmi*. (Stanislav, Dejiny I, 113) — Zmena u *východných a južných Slovanov* je o niečo staršia ako tzv. II. palatalizácia. (Dejiny I, 117) atď. Vo viacnásobnom vetnom člene sotva prichodia spojenia *východní Slovania* a *Juhoslovania*, *západní Slovania* a *Juhoslovania* a pod.

Toto naše pozorovanie možno doložiť aj stavom z iných slovanských jazykov.

V češtine sa síce používa slovo *Jihoslovan* vo význame „Slovan na juhu Európy“,⁵ ale rovnako sa používa aj pomenovanie *jižní Slované*.⁶ V ruštine sa používa pomenovanie *južnyje Slaviane* podobne, ako *zapadnyje a vostočnyje Slaviane*. V poľštine popri pomenovaniach *zachodni* a *wschodni Słowianie* máme pomenovanie *południowi Słowianie*.⁷ Srbsky je *južni Sloveni* popri *zapadni* a *istočni Sloveni*. Všade ide o bližšie určovanie slova *Slovania* pomocou osobitného prídavného mena, ktoré označuje svetovú stranu.

Všimnime si ešte slovo *Juhoslovan* vo význame „príslušník Juhoslávie“. Porovnanie s inými slovanskými jazykmi aj tu ukazuje na istú „nesprávnosť“. V češtine sa slovo *Jihoslovan* vo význame „príslušník Juhoslávie“ označuje ako zriedkavé.⁸ Pre obyvateľa Juhoslávie sa používa slovo *Jugo-*

⁵ Pavel Váša — František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praha 1952, 589; *Průruční slovník jazyka českého I*, A—J, Praha 1935—1937, 1221.

⁶ Tak napr. pomenovanie *jižní Slované* používa Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955, 297.

⁷ Pozri napr. Tadeusz Lehr-Spławiński — Władisław Kuraszkiewicz — Franciszek Sławski, *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*, Warszawa 1954, 38, 39, 123.

⁸ Cit. *Průruční slovník jazyka českého I*, 1221.

slávec.⁹ V ruštine sa používa slovo *jugoslav*.¹⁰ V poľštine sa používa *Jugosłowianin*, v srbskom jazyku *Jugosloven*. V slovenčine, poľštine a srbčine ide teda o zložené slová, v ktorých druhou časťou je slovo *Slovan*. Naproti tomu v češtine a ruštine sa odvodzuje obyvateľské meno od názvu štátu: *Jugoslávec*, *jugoslav*. Ak by sa výhradne používalo pomenovanie *južní Slovania* oproti *Juhoslovan*, *-ia*, boli by dané pojmy aj jazykovo vhodne diferencované. Bol by to podobný stav, aký je v poľštine a v srbštine. Toto riešenie však naráža na ťažkosti pri odvodzovaní príslušného prídavného mena. Uvidíme to podrobne pri rozbere prídavného mena *juhoslovanský*. So zreteľom na prídavné mená by bolo správne aj v slovenčine tvoriť názov obyvateľa štátu od názvu tohto štátu. Namiesto *Juhoslovan* používali by sme podobu *Juhoslávčan* (teda: *Juhoslávia* — *Juhoslávčan* podobne ako napr. *Austrália* — *Austrálčan*).¹¹ Išlo by tu o podobné riešenie, aké je pri českom *Jugoslávec* a rus. *jugoslav* (pravda, s využitím prípony *-čan* namiesto *-ec* a s prevedením srbského *jug* na slovenské *juh*). Pri takomto riešení by sa slovo *Juhoslovania* mohlo dokonca používať popri pomenovaní *južní Slovania*.

Uviedli sme už, že sa slovo *juhoslovanský* používa v dvoch významoch (dosť blízkych), čo zase nie je výhodné z hľadiska terminologického, ba jazykového a vyjadrovacieho vôbec. Aj tu sa ukazuje potreba formálneho rozlišovania významov „týkajúci sa južných Slovanov“ a „týkajúci sa Juhoslávie“.

Paralely z iných slovanských jazykov zreteľne ukazujú na rozlišovanie prídavných mien pre dané dva významy. V spisovnej češtine sa používa prídavné meno *jihoslovanský* vo význame „týkajúci sa južných Slovanov“.¹² Pre štát *Juhoslávia* používa sa v češtine tvar *Jugoslavie* (rozdielnosť slov *jug* a čes. *jih* nedovoľuje prejsť na tvar „Jihoslavie“, ako je to v slovenskom *Juhoslávia*) a k nemu prídavné meno *jugoslávský*.¹³ V češtine je teda dvojica prídavných mien *jugoslávský* a *jihoslovanský*.

Aj v ruštine je rozdiel medzi prídavným menom pre „týkajúci sa Juhoslávie“ a prídavným menom pre „týkajúci sa južných Slovanov“. V prvom

⁹ V á š a — Tr á v n í č e k, I. c. 606; *Příruční slovník jazyka českého*, 1243: *Jugoslávec*, -vce m. občan jugoslávský.

¹⁰ S. I. O ž e g o v, *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1952, 844: *Jugoslavy*, -ov, jed. -av, -a m. Obščeje nazvanije narodov, nasel'ajuščich Jugoslaviju || ž. *jugoslavka*, -i.

¹¹ Prípona *-čan*, ako ukazuje Eugen J ó n a (*Mená obyvateľov k novým miestnym názvom*, SR XIV, 1948—1949, 218—223), je dnes najproduktívnejšia pri tvorení mien obyvateľov od miestnych názvov. Preto by bolo najsprávnejšie uplatniť túto príponu aj pri odvodzovaní od *Juhoslávia* (v českom *Jugoslávec* ide o tvorenie pomocou prípony *-ec*).

¹² V á š a — Tr á v n í č e k, I. c. 589; *Příruční slovník*, 1221.

¹³ V á š a — Tr á v n í č e k, I. c. 606; *Příruční slovník*, 1243.

pripade ide o prídavné meno *jugoslavskij*¹⁴, v druhom prípade o prídavné meno *južnoslavianskij*.¹⁵ V srbčine je *jugoslovenski* a *južnoslovenski*. V poľštine sa používa pre význam „týkajúci sa Juhoslávie“ slovo *jugosłowiański*¹⁶, pre význam „týkajúci sa južných Slovanov“ slovo *południowo-słowiański*.¹⁷

Takéto rozlišovanie je konečne aj v iných európskych jazykoch. Porov. napr. nemecké *jugoslawisch* a *südslawisch* alebo anglické *Jugoslav* — *Yugoslav*¹⁸ a *South-Slavonic*. V maďarčine je *jugoszláv* a *délszláv*.¹⁹ Vo francúzštine je *yugoslave*, ale *sud-slave*. Teda aj doklady z iných európskych jazykov ukazujú na oprávnenosť rozlišovania významov „týkajúci sa Juhoslávie“ a „týkajúci sa južných Slovanov“.

Mnohí autori slovenských odborných prác sú si vedomí, že slovo *juhoslovanský* sa dnes bežne používa vo význame „týkajúci sa Juhoslávie“. Preto sa snažia nepoužívať toto slovo pre význam „týkajúci sa južných Slovanov“. Robia to dvojakou cestou.

1. K pomenovaniu *južní Slovania* tvoria prídavné meno *južnoslovanský*, v ktorom ide o spojenie prídavného mena *južný* a *slovanský* pomocou príslušnej spojovacej morfémy -o-. S tvarom *južnoslovanský* stretli sme sa v štúdií Vincenta Blanára Jeden prípad medzislovanských jazykových vplyvov, Nárečie malej slovenskej jazykovej skupiny v Pišurke (o. Lom, Bulharsko), Studie a práce linguistické I, 1954, 354. Tento tvar používa Blanár aj v štúdií Porovnanie slovnej zásoby v príbuzných jazykoch, Sborník v čest Aleksandar Teodorov-Balan, Sofia 1955, 105. Prof. Ján Stanislav

¹⁴ Ožegov, l. c. 844; *Tolkovyy slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1940, IV. zv., 1444.

¹⁵ Ožegov a *Tolkovyy slovar'* toto slovo neuvádzajú. Uvádza ho Hadrovics László — Gáldi László, *Magyar—orosz szótár*, Budapest 1952, 197: *južnoslavianskije jazyki* (heslo *délszláv*). Používa ho napr. A. S. Čikobava, *Vvedenije v jazykoznanije*, časť I, 2. vyd., Moskva 1953, 192.

¹⁶ Irena Arctowa, *Razem czy osobno*, 3. rozšírené vydanie, Kraków 1951, 50.

¹⁷ Pozri napr. Tadeusz Milewski, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Część II, Rozmieszczenie języków, Zeszyt 2, Atlas, Lublin — Kraków 1948, mapa čis. 55; Arctowa, l. c. 119; Lehr-Spławiński — Kuraszkievicz — Sławski, l. c. 123 n.

¹⁸ *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Prepared by William Little, H. W. Fowler, J. Coulson. Revised and edited by C. T. Onions, 3. vyd., reedícia, Volume I, A—M, Oxford 1950, 1072. — Slovník definuje heslo *Jugoslav* ako „A southern Slav; a member of the state of Yugoslavia, including the Serbs, Croats, and Slovenes. Also adj.“ Zdalo by sa, že *Jugoslav* má významy „južný Slovan“ aj „Juhoslovan“ (rovnako príslušné prídavné mená významy „týkajúci sa južných Slovanov“ a „týkajúci sa Juhoslávie“). Ale slovník neoddeľuje výklad „A southern Slav“ a výklad „A member of the state of Yugoslavia...“ ako samostatné významy pomocou číslovania významov ako v iných prípadoch. Zrejme ide len o orientačný výklad, ktorý sa v ďalšom výklade spresňuje.

¹⁹ Porov. *délszláv nyelvek: južnoslavianskije jazyki* (Hadrovics—Gáldi, l. c. 197). Hadrovics László — Gáldi László, *Orosz—magyar szótár*, Budapest 1951, 940, uvádza preklad slova *jugoslavskij* ako *jugoszláv* aj *délszláv*.

použil ho v článku Postavenie slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi, ktorý sme už vyššie spomínali (str. 137), v Slovenskej historickej gramatike (I. diel, Všeobecná časť a vokalizmus, litograf. vyd., Bratislava 1955, 13, 58, 102 atď.), ako aj v definitívnom vydaní svojej historickej gramatiky Dejiny slovenského jazyka I (str. 140, 180, 189, 205, 234 atď.). Tvar *južnoslovanský* sa vyskytuje v práci Šimona Ondruša Úvod do slavistiky (Bratislava 1955, litograf. vyd., 175) a v článku Jána Mihála Cenná príručka pre štúdium slavistiky (Lud IX, 1956, čís. 236, str. 4). S touto podobou možno sa osihotene stretnúť dokonca aj v češtine, napr. v zborníku Slovanské spisovné jazyky v době přítomné (usporiadal Miloš Weingart, Praha 1937, 150): Přední jazykozpytci slovínští a srbocharvátští přesvědčivě ukázali, že oba příbuzné jazyky vznikly ze společného *jižněslovanského* prajazyka. — Tvorenie *južnoslovanský* by síce bolo vítané, je však v spisovnej slovenčine nesystémové. Vybočuje totiž — ako to ukazuje Štefan Peciar v cit. už drobnej poznámke — z obvyklého spôsobu tvorenia zložených prídavných mien, ktorých prvá časť vyjadruje svetovú stranu alebo stred. Škultétyho pokus zaviesť v spisovnej slovenčine prídavné mená *severnoslovanský*, *južnoslovanský* atď. nenašiel ohlas. Pravda, proti požiadavke systémovosti by sa mohli uvádzať prípady, ktoré sú zrejme nesystémové a jazyk ich jednako veľmi dobre znáša (porov. napr. *Slovensko*, *slovanský*, *Slovenka*, ale *Slovák*, nie *Sloven*). Systémové riešenie bude však vždy vítanejšie než riešenie, v ktorom nejaký jazykový prvok vybočuje z daného systému (hoci aj veľmi obmedzeného).

2. V druhom prípade sa nepoužíva zložené prídavné meno *juhoslovanský* alebo *južnoslovanský*, ale sa používajú prídavné mená *južný* a *slovanský* ako samostatné slová, ktoré bližšie určujú nadradené slovo. V citovanej Slovenskej historickej gramatike sa napr. na str. 93 používa termín *južné slovanské jazyky*. Tento termín používa prof. Stanislav zväčša aj v Dejinách slovenského jazyka popri veľmi zriedkavom *juhoslovanské jazyky* a častejšom *južnoslovanské jazyky* (porov. najmä kapitolu Postavenie slovenčiny medzi slovanskými jazykmi, 112—139; podľa toho aj *západné*, *východné slovanské jazyky*, *južná slovanská oblasť* a pod.). Podobne používa termín *južné slovanské jazyky* aj Šimon Ondruš (v cit. práci napr. na str. 73, 120, 124, 164, 165, 166, 199 atď.). Takéto vyjadrovanie býva nielen v slovenčine, ale aj v češtine (porov. napr. cit. Horálkovu prácu, str. 360, 366 a inde). Aj keď nejde o nesprávne vyjadrovanie, jednako aj tu sú isté nedostatky. Pomenovanie *južný slovanský jazyk* sa síce systémovo priradzuje k pomenovaniám *západný* a *východný slovanský jazyk*, nesymetričnosť však vzniká v tom, že popri podobách *západný*, *východný slovanský jazyk* je možné použiť aj podoby *západoslovanský*, *východoslovanský jazyk*, kdežto popri podobe *južný slovanský jazyk* nebolo by pri-

pustné používať podobu *juhoslovanský jazyk*, ak by sme sa totiž chceli vyhnúť tomuto slovu pre jeho bežný význam „týkajúci sa Juhoslávie“ (a o to práve ide pri používaní *južný slovanský jazyk*, *južná slovanská oblasť* atď.). Ďalší nedostatok sa tu prejavuje v tom, že nie je možné tvoriť potrebný derivát na *-osť*. V takom prípade nie je teda splnená požiadavka nosnosti termínu, t. j. schopnosti ľahko a pravidelne tvoriť potrebné odvodeniny.

Ukazuje sa takto, že obidve náhrady slova *juhoslovanský* vo význame „týkajúci sa Slovanov na juhu Európy“ majú nedostatky a nie sú plnohodnotnou náhradou.

Treba ďalej pripomenúť, že často dokonca v jednej práci sa môžeme stretnúť s používaním pomenovania *juhoslovanský* popri *južnoslovanský* a *južný slovanský* (jazyk, j-á s-á oblasť). Ako ukazuje Ján Horecký²⁰, „v terminologickej vrstve slovnej zásoby je prílišná bohatosť lexikálnych synonymným znakom neustálenosti, rozkolísanosti, znakom začínajúceho sa prudkého vývinu alebo aj znakom prudkého zlomu v metódach vedeckej práce“. V našom prípade ide o znak neustálenosti, rozkolísanosti.

Zisťujme teraz správnu podobu prídavného mena k pomenovaniu *južní Slovania*. Môžeme si ju zistiť na základe podôb prídavných mien k názvom *východní* a *západní Slovania*. Príslušné prídavné mená sú *východoslovanský* a *západoslovanský*. V prvej časti týchto zložených prídavných mien je teda názov svetovej strany. Podobne je to pri prídavných menách k pomenovaniám *západní*, *východní*, *severní Germáni*.

Podľa podôb

<i>západní Slovania</i>	<i>západoslovanský</i>
<i>východní Slovania</i>	<i>východoslovanský</i>
<i>západní Germáni</i>	<i>západogermánsky</i>
<i>východní Germáni</i>	<i>východogermánsky</i>
<i>severní Germáni</i>	<i>severogermánsky</i>
bude aj	
<i>južní Slovania</i>	<i>juhoslovanský</i> .

Prídavné meno *juhoslovanský* teda náležite zodpovedá názvu *južní Slovania* (a, samozrejme, aj názvu *Juhoslovania*). Od tohto prídavného mena sa tvorí aj potrebný derivát na *-osť*, napr.: Dôkazy o starej *juhoslovanskosti* južného Slovenska, ktoré prináša akademik Kniezsa, nie sú presvedčivé. (Eugen Pauliny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry*, zborník *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1956, 101.)

²⁰ Ján Horecký, *Miesto a úloha synonym v terminológii*, Slovenské odborné názvoslovie II, 1954, 353.

Pozrime sa ďalej na používanie slova *juhoslovanský* vo význame „týkajúci sa Juhoslávie“. Vyššie sme uviedli, že obyvateľské meno by sa správne malo tvoriť od názvu štátu, teda *Juhoslávčan*. Ale aj prídavné mená v jednotlivých jazykoch sa odvodzujú priamo od názvu štátu, napr. české *Jugoslavia* — *jugoslávský*. V srbčine a poľštine je síce *jugoslovenski*, *jugosłowiański*, ale v týchto jazykoch sú prídavné mená pre „týkajúci sa južných Slovanov“ *južnoslovenski*, *południowo-słowiański*, čo v slovenčine nie je prípustné (pozri vyššie o tvare „južnoslovanský“). Preto je potrebné odvodzovať prídavné meno od názvu štátu. V takomto prípade by sme mali oproti sebe prídavné mená *juhoslovanský* (týkajúci sa južných Slovanov, Juhoslovanov) a *juhoslávsky* (týkajúci sa Juhoslávie, Juhoslávčanov).

Preberme teraz stručne všetky možnosti na riešenie nášho problému.

I. Ideálnym riešením, ktoré by odstraňovalo všetky ťažkosti, bolo by používanie pomenovaní:

<i>južní Slovania</i> — <i>Juhoslovania</i>	<i>Juhoslávčan</i> , <i>-ia</i>
<i>juhoslovanský</i> , <i>juhoslovanskost</i>	<i>juhoslávsky</i>

Pri tomto riešení by spôsobovalo najväčšie ťažkosti zavádzanie nových slov *Juhoslávčan*, *juhoslávsky*. Tu by sa muselo rátať s prípadným odporom proti uvádzaniu týchto novotvarov. Bolo by nutné osobitne ešte premyslieť otázku, ako by sa slová *Juhoslávčan* a *juhoslávsky* zaviedli do spisovnej slovenčiny a uviedli do praktického používania.

II. Bolo by možné ponechať používanie slov *Juhoslovan*, *juhoslovanský* v dnešnom bežnom význame a používať pomenovania *južní Slovania* a *južnoslovanský*. Tvorenie *južnoslovanský* však vybočuje zo systému tvorenia príbuzných slov.

III. V treťom prípade by sa používali jedine pomenovania *južný slovanský jazyk*, *južná slovanská oblasť* a pod. (teda bližšie určovanie nadradeného podstatného mena pomocou prídavného mena *slovanský* a prídavného mena, ktoré označuje svetovú stranu). Pomenovania *Juhoslovan*, *juhoslovanský* a *južní Slovania* by sa používali tak, ako to naznačujeme v druhom riešení. Tretie riešenie je však v istom slova zmysle tiež nesystémové, ako sme to vyššie ukázali. Okrem toho pri tomto riešení je nedostatok v tom, že nie je možné tvoriť derivát na *-osť*, čo ukazuje na nevyhnutnú potrebu jedného (zloženého) slova, od ktorého je možné takéto odvodzovanie.

Z rozboru týchto troch možností sa teda ukazuje ako najsprávnejšie (zároveň však najviac zasahujúce do dnešného stavu) riešenie, pri ktorom by sa používali nové slová *Juhoslávčan*, *juhoslávsky* na vyjadrenie významov „príslušník Juhoslávie“ a „týkajúci sa Juhoslávie“, kým pomenovania *južní Slovania* — *Juhoslovania* a *juhoslovanský* by sa používali vo významoch „Slovania na juhu Európy“ a „týkajúci sa Slovanov na juhu Európy“.

SLOVENSKÁ GRAMATIKA V TALIANČINE. (Bruno Meriggi, *La lingua slovacca*, Sansoni editore, Italia 1956. 176 str., cena 1500 lír.)

Slovenského jazykovedca musí príjemne prekvapiť už sám fakt, že gramatika slovenského jazyka vychádza v cudzine, v talianskom jazyku; ba čo viac, že Meriggiho slovenská gramatika (vlastne s názvom *Slovenský jazyk*) — keď berieme do úvahy všetky nepriaznivé okolnosti, v akých musí pracovať cudzinec na príručke cudzieho jazyka v cudzine — je gramatika dobrá. Nemožno obísť bez obdivu ani tú skutočnosť, že hoci knižka, venovaná iste veľmi malému okruhu záujemcov slovenského jazyka, mala v Taliansku minimálne výhľady na odbyt, predsa vyšla.

Meriggiho slovenská gramatika súčasného jazyka obsahuje fonetiku, morfológiu a prehľad dejín slovenského spisovného jazyka. Syntax sa v gramatike nerozoberá. Osobitnosťou knižky je, že jednotlivé javy súčasného jazyka, kde to potreba vyžaduje, porovnáva so stavom v praslovančine a staroslovienčine. Dost obširne si všima výslovnosť a hláskoslovné historické zmeny, naproti tomu v odseku o pravopise spomína len výskyt *ä* a *i/y*. Rytmické krátenie nepreberá ako samostatnú kapitolu, ale pri každom gramatickom jave osobitne. V gramatickej časti nemá náuku o slove a nepostupuje podľa slovných druhov, ale podľa flexie. Deklináciu delí na nominálnu, adjektívnu, zmiešanú a pronominálnu. Z toho mu potom vychodí ako osobitnosť, že vzor *gazdiná* a *pani* nie je v rámci podstatných mien, ale osve, po partii o adjektívach. Osobitne uvádza skloňovanie pl. *deti*. Pre substantíva stredného rodu na *-ie* uvádza vzor *videnie* (!). Odlišný metodický postup proti našim gramatikám má aj v morfológii slovných druhov, kde preberá vždy najprv flexiu a potom tvorenie slov. Stupňovanie adjektív zjavne zaraďuje do gramatiky; nepreberá ho totiž samostatne, ale v rámci kapitoly o flexii. Slovesá delí na pravidelné, nepravidelné, atematické a tematické; pravidelné slovesá zaraďuje do 14 tried. V tabuľke imperatívnych prípon uvádza tvary *-me/-ime, -te/-ite*. Pri niektorých paradigmách uvádza paralelne staroslovienske tvary alebo aj paradigmy, ktoré zanikli (*s-, n-, r-* kmene) ako aj duálové tvary a paradigmy zámen.

Meriggi dokázal látku zhustiť a venovať sa podstatným veciam aj pri obširnejších výkladoch. Vzhľadom na cudzieho používateľa niektoré úseky spracoval aspoň tak podrobne ako autori našich gramatík.

V prehľade o dejinách spisovného jazyka spomína všetky dôležitejšie pramene a jazykové pamiatky. Zhustene podáva vonkajšie dejiny jazyka v kapitolách o Veľkej Morave, o panstve Maďarov, o prenikaní češtiny, o zachovávaní domáceho jazyka, o náboženských bojoch, o potrebe spisovného jazyka Slovákov, o bernoláčtine, jej vzniku a úpadku, o štúrovčine, o bojoch okolo nej; v poslednej kapitole spomína čechizujúci prúd za prvej republiky a puristické hnutie proti nemu a napokon poslednú úpravu slovenského pravopisu r. 1953. Spomenuli sme, že

autor mnohé úseky spracoval relatívne dôkladne a podrobne. Uvedme si niekoľko príkladov, ktoré nám môžu poslúžiť za obraz o knižke v tomto smere:

Vysvetľuje výslovnosť zadopodnebného *n* pred velármi, formy výslovnosti *v* v 6 rozličných prípadoch, príklady na tvrdu výslovnosť hláskových skupín *de, te, ne, le, di, ti, ni, li*, výslovnosť spoluhláskových skupín *ts, ds, dz* (*svetský, švédsky, paludzský*), výslovnosť predložky *ku* (*gu škole*), staré mäkké spoluhlásky *b, p, m, v, r, s, z*. Poukazuje na polomäkké spoluhlásky východoslovenských nárečí a kladie ich do súvisu s príslušnými poľskými. V kapitole o prízvuku spomína prízvuk vo východoslovenských a niektorých stredoslovenských nárečiach na predposlednej slabike.

V tvarosloví uvádza obmedzenie vokativu na úzky okruh substantív s vyčerpávajúcimi príkladmi, pohyblivé *e* v priezviskách typu *Vlček/-čka*, genitívny tvar v zdomácnených cudzích slovách na *-us*; pri subst. *týfus* pozná len gen. *týfusu*. Obširne vykladá obe pádové prípony genitívu pri podst. menách vzoru *dub*. Pre vymedzenie prípon *-a/-u* si vyabstrahoval kritérium konkrétnosť/abstraktnosť, resp. osobnosť/neosobnosť; okrem iného uvádza aj prípad dvojakej prípony vo viacvýznamovom slove: *odpísať z papiera* proti *výroba papieru*. Dosť podrobne si všíma lokál neživotných substantív na *-r, -l*. Pozná pôvodné životné substantíva, ktoré prešli k neživotným, ako niektoré matematické termíny (*čitateľ, mocnenec*), prechodné javy, ako mená novín (*Hlásnik, Bojovník*), mená dní v roku a mená miest a dedín. Obširne — ako je to aj v našich gramatikách — rozoberá gen. pl. ženských podstatných mien; uvádza odchylky v tvaroch podst. mien *večera, konopa, rozopra* ap. Rozlišuje lokál *vnútri/vnútre* (*pracuje na Vnútre*).

Pri skloňovaní osobných zámen vyčerpávajúco uvádza všetky existujúce tvary ako aj predložkové pády s protetickým *-ň*, vysvetľuje a dokladá príkladmi. Vysvetľuje zásady používania zámena *svoj*; uvádza rozdiel v ponímaní príkladov: *pestujeme svoju / našu záhradu*. Pri slovese *učíť sa* rozoznáva väzby *učíť sa slovenčinu* a *učíť sa skromnosti*; pre prvý prípad pokladá väzbu s datívom za archaickú.

Pri tvorení slov príponu *-ník* rozkladá na sprostredkujúci element *-n-* z adj. prípony *-ný* a na *-ík* aj pre odvodeniny, kde toto adjektívum nejestvuje (*zlatník*). Pozná i stylistické využitie zdobenín (*chlapík, úradníček*).

V tejto súvislosti treba poukázať aj na niektoré vecné chyby gramatiky, ktoré sme stačili postrehnúť (neberúc do úvahy tlačové chyby, ktoré pri tlači a korektúrach v tomto prostredí sú hodne pochopiteľné ako aj menšie typografické nedostatky, s ktorými talianska tlačiareň musela ťažko zápasiť: osobitne sádzané mäččene pri *ť, ľ*, kurzívové typy *ň, ý* len v petite, nahrádzanie jerov ap.). Pri niektorých významoch slov (*zbehnúť* str. 7.) hľadá rozdiel v etymologickom pôvode (*sbehnúť*) a nie jednoducho v súvisi so starým pravopisom. Nevedno, odkiaľ zobral druhotvar *dvomi* (str. 96), keď pri číslovke *tri* pozná len tvar *troma* a keď sa v našich príručkách nikde neuvádza. Na str. 139 uvádza predložkový tvar *bezeň* (m. *bez neho*) ai.

Na druhej strane Meriggi aj šťastne vyberá z dvojtvarov, ktoré pripúšťa norma Pravidiel: od slovesa *trestať* (str. 119) pozná len tvar *trescem*.

Nemožno si však nevšimnúť niektoré chyby proti norme spisovného jazyka, ku ktorým Meriggiho zvidnuli nesprávne údaje a formulácie v niektorých našich príručkách. Napr. nesprávnu formuláciu Pravidiel z r. 1953 o dvojakej výslovnosti slov *sjazd* a *sváz* preberá aj Meriggi do svojej gramatiky (str. 7.), lebo druhý prameň o norme tejto výslovnosti (gramatika Paulinyho—Ružičku—Štolca) má

v tejto veci jasno. Ďalšiu podobnú chybu proti norme spisovného jazyka prebral zas z gramatiky Paulinyho—Ružičku—Štolca, podľa ktorej mená zvierat *vták, býk, vlk, pes* zaraďuje v celej šírke do skloňovania životných podstatných mien (str. 21.), pretože zasa v tomto prípade správne hľadisko majú Pravidlá.

V prípade Meriggiho gramatiky nás môže zaujímať aj otázka, do akej miery používal autor súčasnú slovenskú gramatickú literatúru, resp. iné pomôcky. Treba totiž vychádzať z predpokladu, že autor-cudzinec na cudzej pôde nemôže stavať na vlastnom získanom materiáli do takej miery, ako to predpokladáme u domáceho autora, a že je odkázaný zväčša na literatúru. Hoci teda vychádzame z tohto predpokladu, môžeme usúdiť, že sa Meriggi snažil byť do veľkej miery samostatný či už v koncepcii celej gramatiky, v triedení jednotlivých javov alebo vo vypočítavaní jednotlivých dokladov na dané javy. Poznatky o jednotlivých gramatických javoch zhŕňa svojim, osobitným spôsobom. Nemožno usúdiť, že by bol koncepciu nejakej gramatickej partie alebo niektorého gramatického javu preberal z niektorej súčasnej gramatiky (keď opäť neberieme do ohľadu tradičné, všeobecne platné poznatky o gramatickej norme, ktoré možno chápať a vysvetľovať len jediným spôsobom). Zo zhrnutých poznatkov si vytvára vlastné a často nové triedenie najmä tam, kde je jav širšieho rozsahu a kde je takáto vlastná koncepcia možná. Že Meriggi dbal úzkostlivo na pôvodnosť spracovania svojej gramatiky, vidieť nielen v hľadaní vlastného metodického postupu, ale napr. aj vo vypočítavaní jednotlivých dokladov na niektorý jav. Pokiaľ bol odkázaný iba na súčasné naše gramatiky, preberal doklady na jeden jav z viacerých prameňov. Máme na mysli napr. partiu o pádových príponách gen. sg. podstatných mien podľa vzoru *duh*. Meriggi okrem predlôh našich súčasných gramatík vychádzal určite aj zo štúdií o tomto jave (má iné triedenie substantív, uvádza napr. *šafan* ako doklad na príponu *-u* v bode o menách niektorých rastlín, ktorý sa v našich gramatikách na tomto mieste nenachádza). O zhodnosti jeho dokladov s dokladmi našich gramatík možno hovoriť len v prípadoch, kde ide o jedinečné doklady na dajaký jav alebo kde takýto jav má veľmi úzky rozsah dokladov, čo je konečne celkom prirodzené. Spomínanej partii o dvojakej prípone v gen. sg. venuje dvakrát toľko miesta ako naša gramatika; z toho je pol strany úvahy o rozsahu oboch prípon a o relatívnych pravidlách ich využitia.

V kapitole o triedení slovíes sa pridrižiava triedenia z gramatiky Paulinyho—Ružičku—Štolca, ale vzory si volí iné. Diachronická metóda jeho gramatiky, jeho poznámky z historickej gramatiky pripomínajú postup spracovania v Letzovej Gramatike spisovného jazyka, pravda, o nejakej súvislosti tu vôbec nemožno hovoriť.

Ak sa predsa chceme vysloviť o nejakej závislosti Meriggiho knižky na našej literatúre, môžeme hovoriť zväčša len o čerpaní z dokladového materiálu, ku ktorému mohol mať autor vo Florencii ozať malý prístup. Možno usúdiť, že najviac čerpal v tomto ohľade — ale len v tomto — z Letzovej Gramatiky spisovného jazyka, menej vari z gramatiky Paulinyho—Ružičku—Štolca a najmenej, minimálne, z gramatickej časti Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953.

Napokon len toľko: Meriggiho gramatika slovenského jazyka je pre nás zadosť-učinením nad očakávanie; je to práca seriózna, dobrá. Môžeme mať z nej len úprimnú radosť.

R. Schnek

I

KONFERENCIA O VEDECKOM POZNANÍ SÚČASNÝCH JAZYKOV

Orientální ústav ČSAV usporiadal v týždni od 26. novembra do 1. decembra 1956 v Prahe konferenciu o základných otázkach súčasnej jazykovedy za účasti veľkého počtu jazykovedcov z celej republiky.

Akademik Průšek v otváracom prejave naznačil potrebu konfrontovať rozličné metódy jazykovednej práce.

V prvý deň konferencie predpoludním sa riešili základné otázky súčasnej *opisnej gramatiky*: profesor Horálek prednášal o zásadách vedeckej gramatiky, na čo nadviazali koreferáty prof. Paulinyho (systém v jazyku), dr. Petráčka (systém v semitských jazykoch), dr. Bartůška (tradicionalizmus v čínskej gramatike) a dr. Pouchu (tradicionalizmus v tibetskej gramatike). Popoludní bol na programe *význam historického štúdia pre vedecké poznanie súčasných jazykov*. Pre nečakaný úraz akad. Trávníčka prečítali sa len tézy jeho referátu a odznel referát prof. Vachka, ktorý danú problematiku ilustroval na anglistickom materiáli.

V nasledujúci deň sa pokračovalo najprv o otázkach *jazykového vývinu*. O príčinách a podmienkach jazykového vývinu prednášal prof. Skalička. Na túto tému z hľadiska indoeurópskych jazykov nadviazal v svojom koreferáte doc. Trost. Jazykové problémy novogrécke rozviedol akad. Salač. Odpoľudnie sa nieslo v znamení problémov *slova a vety*. Základný referát predniesol prof. Isačenko. Koreferáty mali prof. Trnka (morfológické kategórie) a dr. Růžicka (suahelský ininitív).

Tretí deň konferencie bolo na programe *sloveso*. Prof. Janáček prednášal o slovesnej flexii a slovesných kategóriách z indoeurópskeho hľadiska. Koreferáty mali prof. Dostál (slovanské sloveso) a dr. Kalousková (čínske sloveso).

V ďalší deň predpoludním sa rozvážala problematika *tvorenia slov*. Referát na túto tému predniesol prof. Poldauf, koreferát mal dr. Dokulil, ale okrem toho odznelo ešte niekoľko pripravených obsiahlych diskusných príspevkov ako doplnky k tejto tematike. Popoludní boli na programe otázky *lexikologické a lexikografické*. Úvodom prehovoril doc. Blanár o základných problémoch lexikológie, potom hovoril akad. Havránek o základných problémoch súčasnej lexikografie a dr. Filipec o lexikálno-sémantickej výstavbe hesla. V ďalších koreferátoch sa preberala problematika dvojazyčného slovníka (prof. Kopeckij), potom otázky expresivity, homonymie v slovníku a otázky systému v lexike.

Piaty deň sa dostali na program otázky *syntaktické*. O základných pojmoch syntaktickej súvzťažnosti prednášal doc. Kopečný. Z hľadiska germanistického podal koreferát k týmto problémom prof. Zatočil, načo sa rozvinula široká diskusia o všetkých problematických otázkach syntaxe. Popoludňajší program sa začal referátom o vedľajšej predikácii (V. Hrabě). Na chetitskom materiáli ilustroval túto problematiku dr. Čihař. O parataxe a hypotaxe z hľadiska rusistiky prednášal dr. Bauer. Príspevky k syntaktickým otázkam z hľadiska anglistiky podal prof. Vachek, z hľadiska francúzštiny dr. Dubský. Ďalšími diskusnými príspevkami sa program konferencie vyčerpal.

Pražská konferencia v referátoch, koreferátoch i v plodných diskusiách, ktoré sa vždy bohato rozvinuli, vyznela v tom zmysle, že i synchronické poznanie ja-

zyka je vedeckým poznaním, pretože môže skúmať jazyk vo všetkých jeho zložkách a môže teda pomôcť i historickému skúmaniu.

Konferencia sa skončila 1. dec. 1956. V záverečnom prejave akad. Havránek konštatoval závažnosť konferencie. Ukázalo sa na nej, ako možno spájať jazykovednú teóriu s praxou, konfrontovali sa rozličné názory aj rozličné vedecké metódy. Konferencia dala podnet k odstráneniu izolácie osôb i jazykovedných odborov.

Materiál z konferencie vyjde v najbližšom rozšírenom čísle časopisu Slovo a slovesnosť.

J. Oravec — M. Marsinová

II

CELOŠTÁTNA SLAVISTICKÁ KONFERENCIA

V dňoch 28. januára — 1. februára 1957 konala sa celoštátna konferencia o historicko-porovnávacom štúdiu morfolologickej stavby, syntaxe a slovnej zásoby slovanských jazykov za hojnej účasti nielen domácich, ale aj zahraničných slavistov, ktorí sa mohli na konferencii zúčastniť vďaka tomu, že práve v dňoch pred jej začatím zasadal v Prahe Medzinárodný slavistický komitét, ktorý sa zaoberal prípravou medzinárodnej slavistickej konferencie v Moskve 1958.

Problematika historicko-porovnávacieho štúdia morfolologickej stavby slovanských jazykov bola na programe olomouckej časti konferencie (28.—29. januára), kým otázkam historicko-porovnávacieho štúdia syntaxe a lexiky slovanských jazykov sa venovalo pražské zasadanie (30. januára — 1. februára).

Prvú časť konferencie slávnostne otvoril rektor VŠP v Olomouci prof. J. Bělič a po privítaní zahraničných hostí predniesol úvodný prejav o tradíciách olomouckej slavistiky, založenej Jozefom Dobrovským za jeho pôsobenia v olomouckom generálnom seminári. V menej zahraničných hostí pozdravil konferenciu akademik T. Le hr - Sp ł a w i ń s k i (Krakov).

Po oficiálnom otvorení konferencie udelili slovo bulharskému jazykovedcovi prof. Vlad. G e o r g i e v o v i (Sofia), ktorý predniesol referát o baltoslovanskej jazykovej jednote. V diskusii vystúpilo viacero domácich i zahraničných lingvistov (akad. Havránek, prof. Janáček, doc. Kopečný; akad. T. Le hr - Sp ł a w i ń s k i, prof. R. Jakobson), ktorí vcelku súhlasili s výkladmi prof. Georgieva.

Vlastný program olomouckej časti slavistickej konferencie sa začal až referátom prof. K. H o r á l k a o metodických predpokladoch historicko-porovnávacieho štúdia gramatických kategórií v slovanských jazykoch. Ďalej predniesol prof. A. D o s t á l koreferát o slovesných kategóriách verba finita a infinita. Prof. E. P a u l i n y hovoril v svojom koreferáte o problémoch slovesnej rekcii v slovenčine. Cenné príspevky v diskusii predniesli nielen starší jazykovedci (prof. Isačenko, prof. Novák, prof. Poldauf, doc. Kopečný), ale aj mladší (doc. Durovič, dr. Mareš, dr. Němec, dr. Sedláček a i.).

Zaujímavú problematiku nastolil v referáte Základy štrukturálnej analýzy prof. harvadskej univerzity (USA) Roman J a k o b s o n. Zameral sa najmä na výklad teórie komunikácie (informácie), ako sa ona chápe v súčasnej americkej lingvistike. Pretože referát bol postavený viac-menej informatívne, iba niekoľko diskutujúcich vyslovilo svoje poznámky (akad. Havránek, prof. Horálek, prof. Isačenko).

Posledným príspevkom k morfolologickej problematike bol koreferát dr. M. K o

m á r k a o otázkach historicko-porovnávacieho štúdia slovných druhov. V diskusii koreferátu hovorili prof. Rudnev (SSSR), prof. Isačenko a iní.

Pražskú časť konferencie o syntaktickej a lexikologickej problematike historicko-porovnávacieho štúdia slovanských jazykov otvoril akad. B. Havránek a udelil slovo prof. R. I. Avanesovi (SSSR), ktorý hovoril o metóde a technike práce na ruskom nárečovom atlase. Prof. Bělič sa v diskusnom príspevku zmienil o podobných prácach u nás. Pripomenul dôležitosť historického aspektu pri hodnotení jazykových faktov. — Prof. R. Jakobson sa v svojom referáte zaoberal pomerom synchrónie a diachrónie a možnosťou využiť fonológiu pri historickom skúmaní jazyka. Spomenul aj niektoré príčiny jazykových zmien, pričom zdôraznil, že každá zmena je synchrónnym faktom. Preto je aj synchrónia pojmom dynamickým. Po zaujímavých diskusných príspevkoch (prof. Isačenko, prof. Horálek, prof. Skalička, akad. Georgiev, prof. Novák, akad. Havránek a i.) hovoril prof. E. Petrovici (Rumunsko) o vzniku korelácie palatálnosti a labializovanosti spoluhlások v rumunčine vplyvom slovanských jazykov. Diskusné príspevky k tejto téme predniesli prof. Avanesov a prof. Jakobson.

Referátom akad. B. Havránek sa 31. januára začala časť konferencie o syntaktickej problematike. Prednášateľ rozviedol metodické i materiálové predpoklady skúmania skladby z historického (a porovnávacieho) hľadiska. Na jeho referát organicky nadviazali prof. J. Kurz (o syntaxi staroslovienského jazyka) a dr. J. Bauer (o staročeskej vete a o staročeskom súvetí na porovnávacom podklade). Po diskusii k týmto referátom (prof. Novák, dr. Mareš, prof. Skalička, doc. Rudnev, prof. Horálek a i.) predniesol svoj príspevok doc. J. Ružička. Rozoberal problematiku spony a sponových slovies. V súvisе s týmito slovesami navrhol nový druh syntagmy. Kategóriu stavu vyznačil ako problém jednočlennej vety. V živej diskusii sa vystriedali doc. Kopečný, Zimek, prof. Isačenko, dr. Hrabě, dr. Komárek a prof. Horálek.

Prof. C. H. van Schoneveld (Holandsko) predniesol z metodickej stránky veľmi zaujímavý referát o melódii ruskej vety. Doc. Pavel Trost hovoril o problematike historicko-porovnávacej metódy v skladbe. Vychádzal z baltosloviančiny a poukázal na niektoré zhody s češtinou. K týmto referátom predniesli diskusné príspevky doc. Romportl, dr. Daneš, prof. Isačenko a prof. Horálek.

Posledný deň sa venovala konferencia lexikografickej problematike. Prof. A. V. Isačenko vo svojom referáte na základe skúmania motivovanosti a nemotivovanosti pomenovania poukázal zaujímavým spôsobom na svojskosti pri rozvíjaní slovnej zásoby slovanských jazykov. Po čulej diskusii (prof. Kopeckij, prof. Poldauf, prof. Horálek, dr. Filipec, dr. Kuchař) a po príspevku dr. J. Horeckého o pomenovaniach motivovaných účelom hovoril prof. J. Bělič. Sústredil sa na skúmanie vzťahu vývoja spoločnosti a slovnej zásoby. Konštatoval v tomto smere dôležité súvislosti. Doc. J. Daňhelka hovoril o metóde historicko-porovnávacieho výskumu slovnej zásoby ako o samostatnom oddiele jazykovedy. Načrtol podmienky správneho uplatnenia tejto metódy a poukázal na výsledky, ktoré ňou možno dosiahnuť. Na tento referát nadviazal doc. V. Blanár, ktorý sa snažil vystihnúť metódu potrebnú pri skúmaní vývinu významovej stránky slova. Po diskusii (akad. Havránek, akad. Kniezsa, prof. Janáček a i.) a po príspevku prof. V. Machka o zhodách niektorých slovotvorných prostriedkov v chetitčine a v češtine uzavrel konferenciu akad. B. Havránek.

Materiál z konferencie bude uverejnený v časopise Slovo a slovesnost.

I. Kotulič — M. Urbančok

Dňa 2. februára 1957 zavítali do Bratislavy zahraniční slavisti prof. Roman Jakobson z harwardskej univerzity v USA, prof. C. H. Schoneveld a vedecká pracovníčka pani E. Schoneveldová z Leydenu v Holandsku. Títo zahraniční účastníci slavistickej konferencie v Olomouci a v Prahe prišli do Bratislavy, aby o aktuálnych vedeckých problémoch mohli diskutovať aj so slovenskými vedeckými pracovníkmi.

V diskusii, na ktorej sa zúčastnil veľký počet jazykovedcov, literárnych vedcov a národopiscov, odpovedal prof. Jakobson na množstvo písomných i ústnych dotazov o organizovaní slavistiky v USA, o tamojších nových výskumných metódach, o tom, v akom smere sa uberá vývoj slavistiky v Amerike.

Prof. Jakobson informoval prítomných o tom, ako najmä po druhej svetovej vojne stúpol v USA záujem o slavistiku. Slavistika sa prednáša v USA na desiatich univerzitách. Centrom slavistického bádania je harwardská univerzita. Iba na columbijskej univerzite sa prednáša aj slovenčina. Ďalej hovoril prof. Jakobson o vydávaní slavistických publikácií, najmä zborníkov, a vyzval slovenských jazykovedcov k spolupráci. Dosť podrobne informoval prítomných o pracovnom pláne amerických slavistov a o doterajších výsledkoch ich výskumu. Medziiným spomenul, že je potrebné monograficky spracovať nárečia, ktorými hovoria slovanskí emigranti v Amerike a ich potomci, napr. obyvatelia v okolí Texasu a pensylvánski baníci.

V USA sa dnes koná jazykový výskum v úzkej spolupráci s experimentálnym výskumom v laboratóriách. Prof. Jakobson zdôraznil aj veľký význam spolupráce jazykovedcov s matematikmi. Pomocou počtu pravdepodobnosti a najmä s použitím teórie komunikácie získali sa cenné výsledky pre poznanie jazyka. Všetky tieto zložité výskumy sú zamerané na podrobnú analýzu zvukovej i významovej stránky jazyka.

Prof. Schoneveld referoval o vývoji slavistiky v Holandsku. Potom predniesol referát o niektorých výsledkoch, ku ktorým sa dospelo spoluprácou lingvistiky s hudobnou vedou. Išlo o otázky prízvuku a intonácie v dnešnej ruštine.

Slovenskí jazykovedci informovali zahraničných hostí o svojej práci a venovali im niektoré naše publikácie.

M. Hayeková

ROZLIČNOSTI

Prirovnávacie slovko že. — V dnešnej spisovnej slovenčine sa na prirovnávanie používajú najčastejšie slová *ako, akoby, jak, ani, sťa, sľaby, než*. V staršom spisovnom jazyku sa okrem nich veľmi často používalo aj slovko *že*. Tak to bolo napríklad aj u štúrovcov. Uvedme si niekoľko príkladov: *Naša tuhá láska tvrdšia že ten kameň: skôr ty, javor, vyschneš, jak jej bude ameň.* (J. Kráľ) — *Tam nám bude lepšie že pri mame.* (J. Matúška) — *Sám Jefrém stojí že skala...* (A. Sládkovič).

Z realistov používal prirovnávacie slovko *že* veľmi často aj M. Kukučín. Nachádzame ho v celom jeho diele. Treba však zdôrazniť, že už Kukučín pokladá prirovnávanie pomocou slovka *že* za *ľ u d o v é*, nespisovné, pretože ho kladie pravidelne do úst konajúcich osôb svojich črt. Mimo priamej reči sa tento spôsob prirovnania nevyskytuje.

Okrem toho treba ešte osobitne uviesť, že Kukučín používal prirovnávacie slovo že len pri komparatívne prídavných mien alebo prísloviak.

Príklady: *Krstný otec doložil: „Čo ti aj hneď nebude dobre, len potrp; veď ono ti, keď ti Pán Boh za tých pár rokov pomôže, bude lepšie, že nám.“* — *„Ešte dlhšie, že inde!“* — *„Tá by šla na paši zostať... tá má viac rozumu, že desať takých, ako si ty.“* — *Vykreše sa z nej ešte lepšia gazdiná, že nebohá Dora.* — *Zavčerom viac že tridsať koreňov vytiahla.* — *Im ešte skôr opadali ruže že mne.* — *Lepšia jedna hodinka takáto veselá že celé roky osebe — bez ženy.* — *„Búchaj, nebúchaj, to je jedno; skôr vojdeš k baranovi, že k Ťažkanovi.“* — *Ludia sa bláznia, akoby mali menej rozumu, že Hrybko.* — *„No, však ver' väčšmi to hrmí, že pri vašej ihle?“ a mlynár zasmial sa srdčne na svojom výtečnom vtipe.* — *„Veru var' len viac perie, že ty.“*

Pretože vo všetkých uvedených príkladoch ide o prirovnávacie slovo že, a nie o podradňovaciu spojku že, nemá sa pred ním písať čiarka. V starších vydaniach sa píše čiarka aj pred prirovnávacím slovom že, no v novších vydaniach sa zväčša už čiarka nepíše. Vydavateľská prax nie je však jednotná. Bude treba dodržať jednotný úzus pri novom súbornom vydaní Kukučínovho diela.

Prirovnávacie slovo že z hľadiska dnešného úzu hodnotíme ako zastarané. V súčasnej literatúre sa nepoužíva už ani ako ľudový prvok v priamej reči, hoci tento spôsob prirovnania je dobre známy z niektorých nárečí.

J. Ružička

Soľnička — slanička — slánka? — Slovenčina má ako pomenovanie nádoby na soľ, ktorá sa dáva na stôl, dve synonymá: *soľnička* a *slanička*. Ani jedno z týchto slov sa dnes už nepociťuje ako deminutívum; stratili svoj deminutívny charakter podobne ako podstatné mená *kožka*, *knižka*. V ľudovej reči existuje a zriedkavo sa používa aj substantívum *soľnica*, ktoré sa nám zachovalo v pejoratívnom prirovnaní o popudlivom človeku: *Nosí papuľu ako soľnica*. (Záturecký, Slovenské príslovia a porekadlá) — V beletrii staršej i novšej máme striedavo doložené podoby *soľnička* a *slanička*: *Na stole chlieb a soľnička*. (Dobšinský) — *Odnesie hrnček s mliekom a soľničkou*. (Urbánek) — *Olej a ocot, soľničky*. (Jesenský) — *Podrichtár držal na rukách čerstvo upečený bochník chleba... a kasír soľničku, aby boli vzácní hostia podľa slovanského spôsobu pohostení chlebom a soľou*. (Zguriška) — *Prekotila sa im tá nešťastná slanička*. (Urbánek) — *A slanička je kde?* (Timrava) — *Smeje sa pipiška vo vytržení a prevrhne slaničku*. (Timrava) — *Daruj mi ju [matku-závitnicu], Fedenka: dám si ju na svoj stolík. Bude to slanička*. (Jesenská prekl.) — Hoci sú od starších i súčasných autorov doložené obidve podoby, z hľadiska terminologického treba dnes uprednostňovať podobu *soľnička*, lebo je priezračnejšia a systémovejšia ako *slanička*; zaraďuje sa do názvov typu *cukornička*.

V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953 uvádza sa aj slovo „slánka“ a dokonca dvakrát (str. 328, 330). Táto podoba sa traduje ešte z Pravidiel z r. 1931 a mechanicky sa prenášala do ďalších vydaní. V slovníkovom archíve Ústavu slovenského jazyka niet však ani jedného dokladu na podstatné meno „slánka“. Pokladáme za potrebné upozorniť na túto chybu, lebo už preniká aj do písaných prejavov. Napr. takýto neslovenský tvar „slánka“ nájdeme v Paříkovej preklade Levočskej bielej panej: *Juliánna pekne prestrela konča stola červeno pásavý obrus, položila naň cínový tanier, lyžicu a slánku, pekne po poriadku...* (278)

M. Hayeková

Pravopis názvov Charta spojených národov a Organizácia spojených národov.

— V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953 nachádzame v príkladoch na vlastné mená na str. 51 pomenovanie „Charta spojených národov“, ako názov dôležitého dokumentu, na str. 52 pomenovanie „Organizácia spojených národov“ ako príklad na názov združenia. V oboch príkladoch, ktoré predstavujú viac-slovné oficiálne názvy, sa píše veľké začiatkové písmeno len na začiatku prvého slova. V tejto poznámke chceme ukázať, že veľké písmeno sa má písať aj vo vnútri týchto názvov.

Výraz „spojené národy“, ktorý je súčasťou oboch názvov, je vlastne názov združenia národov na udržanie svetového mieru a bezpečnosti. Z textu Charty tohto združenia zreteľne poznávame, že názov *Spojené národy* predstavuje vlastné meno, ktoré treba písať s veľkým začiatkovým písmenom v prvom slove. V Charte čítame: *My, ľud Spojených národov; ciele Spojených národov; medzi členmi Spojených národov; člen Spojených národov; štát, ktorý nie je členom Spojených národov.* (Výber niektorých článkov Charty je v publikácii Imanuela Sterna, *O zahraniční politice a mezinárodním právu*, Praha 1952, 163—168, odkiaľ uvádzame — v preklade do slovenčiny — príslušné citáty.) Samostatný názov *Spojené národy* sa, pravda, používa aj v našej tlači, napr.: ... *že by uvítali „dobré služby“ Spojených národov* ... (Pravda XXXVI, 1955, čís. 28, str. 5a), *keby Spojené národy navrhli prímerie; mali morálnu podporu Spojených národov; ... možno že by dostali vojenskú pomoc Spojených národov* (tamže).

Názvy *Charta Spojených národov* a *Organizácia Spojených národov* ako celky predstavujú tiež vlastné mená, pretože ide o názvy historického dokumentu, dohody a o názov organizácie (porov. spomínané už poučky Pravidiel na str. 51 a 52). Prečo však ponechávame písanie veľkého písmena aj v názve *Spojené národy*, ktorý je tu ich súčasťou? Poučka Pravidiel o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch (str. 53) hovorí, že aj vlastné meno, ktoré je súčasťou viacslovného názvu, ponecháva si veľké začiatkové písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu. Podľa toho vlastné meno *Spojené národy* má si ponechať veľké začiatkové písmeno aj ako súčasť viacslovného pomenovania *Charta Spojených národov* a *Organizácia Spojených národov*. Názov *Spojené národy* je súčasťou nielen týchto, ale aj iných názvov, napr. *Svetová federácia spoločnosti pre Spojené národy*.

Nesprávnosť písania „Charta spojených národov“ a „Organizácia spojených národov“ najlepšie vynikne pri porovnaní týchto prípadov s prípadmi ako *Sväz sovietskych socialistických republík*, *Organizácia amerických štátov*, *Liga arabských štátov*, *Rada severských štátov* a pod. Názov *Spojené národy* predstavuje vlastné meno, spojenia slov „sovietske socialistické republiky“, „americké štáty“, „arabské štáty“, „severské štáty“ však nepredstavujú vlastné mená. Z písania „Charta spojených národov“ a „Organizácia spojených národov“ nevidieť tento rozdiel medzi spomínanými názvami.

Na záver možno zopakovať zistenie, že písanie „Charta spojených národov“ a „Organizácia spojených národov“ odporuje poučke Pravidiel slov. pravopisu, že vlastné meno, ktoré je súčasťou viacslovného názvu, ponecháva si veľké písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu. Pretože spojenie slov *Spojené národy* predstavuje vlastné meno, je správne písať uvedené názvy ako *Charta Spojených národov* a *Organizácia Spojených národov*.

L. Dvonč

NOVÉ KNIHY SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Terminológia elementárnej matematiky

Slovník zahrnuje názvy elementárnej matematiky približne v takom rozsahu, ako sa vyučuje na všeobecnovzdelávacích školách. Obsahuje aj základné termíny z geometrie. Pri každom termíne je stručný výklad. Aby sa neopakovali dlhé definície príbuzných pojmov, vysvetľujú sa v definícii súborného pojmu. Pre ľahkú orientáciu sa však uvádzajú aj na patričnom mieste podľa abecedy.

SAV, Bratislava 1957, strán 80, cena brož. Kčs 5,85.

Ivan Kusý

Cesta kritika. Literárnovedné dielo Františka Votrubu

Autor tu zhodnocuje literárno-kritickú prácu Františka Votrubu v rokoch 1900—1918. Popri hodnotení jeho činnosti zozbiera najúplnejšie zo všetkých bádateľov dáta a fakty z Votrubovej mladosti a prvej fázy jeho práce pre rozkvet slovenskej literatúry. Najcennejšie partie knihy sa týkajú spoločenských, politických a literárnych pomerov slovenských od začiatku nášho storočia. Autor tu charakterizuje jednotlivé skupiny slovenskej inteligencie, ich vzťah k ľudu a ich ideologickú vyhranenosť. Tieto zovšeobecňujúce pohľady do našej spoločenskej a ideologickej rozvrstvenosti vždy rozvádza v úzkom vzťahu k Votrubovmu pôsobeniu.

V popredí autorovho záujmu stoja otázky, v čom František Votruba nadväzoval na svojich predchodcov a učiteľov a v čom sa od nich líšil. Z mnohých dát, ako aj z každodennej Votrubovej práce vyvodzuje autor závažné závery. V mnohých súvislostiach osvetľuje vzťahy medzi českou a slovenskou kultúrou. Starostlivo si všíma, ako si jednotlivé skupiny slovenskej inteligencie prisvojovali prvky z inonárodných kultúr. Pri tom rozoznáva zo stanoviska marxisticko-leninského učenia, čo v našej predrevratovej situácii bolo pokrokové a čo spiatočnické. Kladom tejto práce je nielen materiálová úplnosť, ale aj riešenie teoretických otázok slovenskej realistickej literatúry.

SAV, Bratislava 1956, strán 228, cena viaz. Kčs 20,85.

Jazykovedné štúdie I. Spisovný jazyk

Trinásť štúdií tohto zborníka má zväčša bádateľský charakter. Zaoberajú sa problémami spisovnej slovenčiny, najmä otázkami tvorenia slov, problémami slovných druhov, syntaxe a štylistiky. Názvy článkov sú:

L. Dvonč, Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na -ár, -iar. — Š. Peciar, Hlásková podoba podstatných mien na -žik, -žok, -šik, -šok, -ček, -čík; -čok, v dnešnej spisovnej slovenčine. — J. Horecký, Sústava substantívnych slovotvorných prípon. — L. Ďurovič, Miesto slova rád v gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny. — J. Orlovský, Používanie predložiek v spisovnej slovenčine. — M. Marsinová, Dve konštrukcie so slovesom mať. — J. Oravec, Väzba slovies u Ondrejova. — J. Ružička, Viacnásobný vetný člen. — V. Blanár, Vetné pričlenenie. — M. Urbančok, Príspevok k triedeniu opytovacích viet. — J. Mihál, O jazykových prostriedkoch Františka Hečku. — G. Horák, Jazykový rozbor ľudového listu z Kukučínových Mladých liet. — F. Miko, Štylistická kategória neurčitosti v spisovnej slovenčine.

SAV, Bratislava 1956, strán 308, cena brož. Kčs 28,60.

ČASOPISY SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED 1957

Čís.	Názov časopisu	Počet strán	Vychádza ročne	Cena 1 čísla	Ročné predplatné
1	Naša veda SPOLOČENSKÉ VEDY	48	12×	3.—	36.—
2	Jednotná škola	128	6×	4.—	24.—
3	Slovenská reč		6×	3.—	18.—
4	Slov. odborné názvoslovie	32	12×	2.—	24.—
5	Slov. filozofický časopis	104	4×	6.—	24.—
6	Historický časopis	144	4×	9.—	36.—
7	Slov. archeológia	240	2×	60.—	120.—
8	Slov. literatúra	128	4×	6.—	24.—
9	Slov. národopis	112	6×	7.50	45.—
10	Slov. divadlo	80	6×	6.—	36.—
11	Ekonomický časopis	96	6×	5.—	30.—
12	Právnické štúdie	176	4×	11.—	44.—
13	Právny obzor BIOLOGICKÉ A LEKÁRSKE VEDY		10×	2.90	29.—
14	Biológia	80	12×	6.—	72.—
15	Bratislavské lekárske listy	64	24×	4.—	96.—
16	Neoplasma (Československá onkológia) POLNOHOSPODÁRSKE VEDY	96	4×	9.—	36.—
17	Poľnohospodárstvo	208	6×	12.—	72.—
18	Veterinársky časopis	88	6×	5.—	30.—
19	Lesnícky časopis PRÍRODNÉ VEDY	96	4×	6.—	24.—
20	Matematicko-fyzikálny časopis	64	4×	6.—	24.—
21	Chemické zvesti	64	12×	6.—	72.—
22	Geologický zborník	160	2×	20.—	40.—
23	Geografický časopis TECHNICKÉ VEDY	64	4×	6.—	24.—
24	Zváračský zborník	128	4×	12.—	48.—
25	Strojoelektrotech. časopis	80	6×	7.50	45.—
26	Stavebnícky časopis	64	6×	6.—	36.—
27	Vodohospodársky časopis	80	4×	10.—	40.—

Časopisy distribuuje výhradne Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27, kde si možno písomnou objednávkou zaistiť pravidelný odber

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Ročník XXII, 1957, číslo 4

Vydalo v Bratislave roku 1957

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Eugen Jóna

Výkonná redaktorka Marta Marsinová

Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin

Výmer PK HSVZ čís. 18163/50-II/3. X-20285.

Cena Kčs 3,—.